

JAKIN

JOAN INAZIO ZULAIKA
EUSKAL PILOTA-JOKOEN HISTORIA

CARMELO URZA
EUSKAL PILOTAREN HISTORIA AMERIKETAN

ASIER MUJICA
ZERTAN DA EUSKAL PILOTAREN EGOERA?

JOXAN UNSAIN
EUSKAL PILOTA: BILA DITZAGUN IRTENBIDEAK

JONAN BEDIAUNETA
EUSKAL PILOTA HEZKUNTZAN

ANTON MENDIZABAL
PILOTA ETA ESPAZIOA

RUFINO IRAOLA
PILOTA BERTSOLARIEN JARDUNEAN

LUDGER MEES
ESTATUA, GIZARTEA ETA HISTORIA

JESUS ETXEZARRAGA
XABIER MENDIGUREN ELIZEGI
LONTXO OIHARTZABAL
KIKE AMONARRIZ
EGUNEN GURPILEAN

JAKIN

88

MAIATZA-EKAINA 1995

Aldizkari hau ARCEko kidea da
(ARCE: Asociación de Revistas Culturales de España)

Gipuzkoako Foru Aldundia
Kultura eta Turismo Departamendua

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

AURKIBIDEA

Z	ENBAKI HONETAN	7	
G	AI NAGUSIA		
		11	
	JOAN INAZIO ZULAIKA EUSKAL PILOTA-JOKOEN HISTORIA		
		25	
	CARMELO URZA EUSKAL PILOTAREN HISTORIA AMERIKETAN		
		43	
	ASIER MUJIKA ZERTAN DA EUSKAL PILOTAREN EGOERA?		
		49	
	JOXAN UNSAIN EUSKAL PILOTA: BILA DITZAGUN IRTENBIDEAK		
		59	
	JONAN BEDIAUNETA EUSKAL PILOTA HEZKUNTZAN		
		65	
	ANTON MENDIZABAL PILOTA ETA ESPAZIOA		
		73	
	RUFINO IRAOLA PILOTA BERTSOLARIEN JARDUNEAN		
G	AIAK	93	
		LUDGER MEES ESTATUA, GIZARTEA ETA HISTORIA	
E	GUNEN GURPILEAN	119	
	JESUS ETXEZARRAGA XABIER MENDIGUREN ELIZEGI LONTXO OIHARTZABAL KIKE AMONARRIZ		

© JAKIN

JAKINEKO IDAZLANEZ INON
BALIATZERAKOAN AIPA BEDI,
MESEDEZ, ITURRIA

JAKIN

ALDIZKARI IREKIA DA ETA EZ
DATOR NAHITAEZ IDAZLEEN
IRITZIEKIN BAT

ZUZENDARIA

JOAN MARI TORREALDAI

ERREDAKZIO-BATZORDEA

PAULO AGIRREBALTZATEGI - JOXE AZURMENDI - JOSEBA INTXAUSTI

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C - 20009 Donostia - Tel. (943) 21 80 92 - Fax 21 82 07

1995eko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	5.000 pta.	—
Ale arrunta	850 pta.	1.225 pta.
KANPOAN		
Harpidetza	5.500 pta. (235 FF)	—
Ale arrunta	925 pta. (40 FF)	1.400 pta. (60 FF)

SUMMARY

BASQUE PELOTA *VARIOUS AUTHORS*

Basque pelota is a game, a sport. Basque pelota is above all one of the most important cultural heritages in the Basque Country.

This is the perspective in which the pedagogical didactic programme «Ikaspilota» works. It attempts to integrate the game and the spirit of Basque pelota in education. The main articles in this dossier are written by people working in the aforementioned project.

The historical and geographical origins of pelota are unknown. There exists testimony to it in ancient Greek and Roman. In the Basque Country one must go back to prehistory. Better known, albeit not in detail, is the evolution of the 23 ways of playing pelota. Joan Inazio Zulaika, the ex-«pelotari» (pelota player) has contextualized this evolution.

A second historical article relates how the spreading of Basque pelota in America has much to do with the history of Basque emigration. Carmelo Urza is a specialist in the subject.

From history we come to the present. Asier Mujika presents us with the game

in all its complexities and problems: pelota as competition, as leisure activity, as a game and as a spectacle.

Joxan Unsain, ex-pelotari and the person in charge of «Ikaspilota», concerns himself with the pedagogy which ought to be applied both in schools of pelota (the breeding grounds of professionals) and the practice of pelota during leisure time.

Jonan Bedialauneta specifies the aims and features of «Ikaspilota»: to integrate pelota into the pattern of educational reform within the academic syllabus of every school so as to regain for it the place it deserves in society.

It has been our desire to complete this dossier with two further cultural elements. The sculptor Antton Mendizabal has carried out a series of «spatial» thoughts on the «fronton» (pelota court) and on the lexicon of the game. Rufino Iraola, for his part, has gathered together and classified its diverse facets as sung by our popular poets, «bertsolari» (verse improvisors).

STATE, SOCIETY AND HISTORY

LUDGER MEES

The author, a German settled in the Basque Country, proves our lack of knowledge of German historiography. To break down this «cultural wall» and understand the birth and evolution of

social history, the article explains the role of historicism in German history and the existence of innovative approaches in the tradition of historicism.

NEWS TODAY

VARIOUS AUTHORS

This section gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following university, sociolinguistic and literary-related matters. This section draws on various specialists: Jesus Etxezarraga,

journalist for ETB (Basque television), Xabier Mendiguren Elizegi, philologist and literary director, Lontxo Oihartzabal, psychologist and university professor, and Kike Amonarriz, sociolinguist.

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 88. zenbakia da eta 1995eko hirugarrena.

Zenbaki honetako *Gai Nagusia* euskal pilotari eskaini diogu. Pilota kirola da, noski, baina ez da edozein kirol. Eta batez ere, pilota gure ondare eta nortasunaren atal garrantzizkoa da.

Testuinguru honetan kokatzen dugu *Jakin*-en lana. Pilotari eta honen inguruneari «kulturalki» hurbiltzea da gure asmoa, «Ikaspilota»ren filosofiaren ikuspegitik gehienbat. Joxan Unsain eta Joan Inazio Zulaika izan ditugu laguntzaile.

Ez ditugu ongi ezagutzen pilotaren jatorri historiko eta geografikoak. Pilotaren eboluzio historikoa bera ere ez dago behar beste ikertua. Han-hemenkako elementuak bildu eta eboluzio hori testuinguru sozio-ekonomiko-kulturalean kokatzen saiatu da Joan Inazio Zulaika. Ameriketara pilotak izan duen hedapen geografikoaz ari zaigu Karmelo Urza.

Historia utzi eta gaur egun pilotak bizi duen egoera aztertzeraz jo du Asier Mujikak. Pilotaren osasun-diagnostikoaz arduratzen da hau, arloz-arlo, mailaz-maila egoeraren azterketa egiteko galde-zerrenda eskainiz.

Pilotaren praxiaz eta geroaz kezkaturik datorkigu Joxan Unsain ere. Plangintzaz, estrategiaz, orientabideez, norabideez ari zaigu hau, pilota-iharduera desberdinetan, hala nola, irakaskuntzan, pilota-eskoletan, aisialdiko zerbitzuetan.

Jonan Bedialaunetak zehazki markatzen ditu «Ikaspilota»ren xedeak eta ezaugarriak. Pilota hezkuntz sisteman txertatzean hasten da prozesu hau eta gizartean bere leku propioa berreskuratzean burutzen.

Pilotaren munduak badu bestelako heldulekurik ere. Bat, Antton Mendizabalena. Eskurturgile honek pilotalekuan eta pilota-lexikoan espazioak duen garrantzia bilatzen du. Eta bi, Rufino Iraolarena. Bertsozale honek bertsozariak historian zehar nola abestu duten pilota kontatzen digu.

Gaiak sailean Ludger Mees-ek historiografia alemanaren berri ematen du. Interes berezia du lanak, gure artean, espezialisten artean ere, gutxiegi ezagutzen baitira hango planteamenduak.

Egunen gupilean sailean aurtengo lau idazleak datoz, kultura, hizkuntza, literatura eta Unibertsitatearen mundu-mundutxo horietako hainbat eta hainbat gaurko gai jorratuz berriro ere.

Eta, azkenik, *Liburuak* sailean azken aldi honetan bulegoan jaso ditugun liburuen zerrenda eskaintzen diogu irakurleari.

G AI NAGUSIA

JOAN INAZIO ZULAIKA
EUSKAL PILOTA-JOKOEN HISTORIA

CARMELO URZA
EUSKAL PILOTAREN HISTORIA AMERIKETAN

ASIER MUJIKA
ZERTAN DA EUSKAL PILOTAREN EGOERA?

JOXAN UNSAIN
EUSKAL PILOTA: BILA DITZAGUN IRTENBIDEAK

JONAN BEDIALAUNETA
EUSKAL PILOTA HEZKUNTZAN

ANTON MENDIZABAL
PILOTA ETA ESPAZIOA

RUFINO IRAOLA
PILOTA BERTSOLARIEN JARDUNEAN

EUSKAL PILOTA-JOKOEN HISTORIA

JOAN INAZIO ZULAIKA

Euskaldunen gehiengoak euskaraz hitz egiten zuenean, lanetik kanpo, aisialdian, bertan sortutako jokoetan aritzen ziren euskaldunak. Beraz, gaurko esamolde bat erabiliz, herri-kirolak nazionalak zirela esan genezake. Mende honetan, ordea, akulturazio-prozesu azkar batean gauzak erabat aldatu dira. Atzerritik heldutako kirol-inbasioa nagusitu da egungo Euskal Herrian, ondorioz, kulturaren parte handia izan arren zokoraturik geratu dira euskal jokoak, erlikien modura. Antzinako joko herritar horien artean pilota-jokoa da oraindik ere jokatuena, ezagunena eta, baita ere, hedatuena Euskal Herriko lurralde desberdinetan.

Pilota-jokoa kirol bat bezala kontsideratzen bada ere, kontuan hartu behar da modalitate desberdinez osatutako kirola dela, bakoitzak bere ibilbide partikularra jorratu duelarik denboran zehar. Beraz, bada, aniztasuna da jokoaren ezaugarri nagusia. Xalbador, Urepeleko bertsolariak kantatu zuen bezala: «Joko huntan lau molde dezazkegu ikus: esku-larruz, xisteraz, palaz edo eskuz. Bainan den denak arima ber-beraren gorputz».

Halaber, jokomolde horiek ezberdinak direnez, aldi berean, bi multzo nagusitan kokatu behar dira. Alde batetik, pareta baten kontra jokatzeko direnak, «pleka» deitzen zitzaiona, hain zuzen ere, XIX. mendetik honuntza sortuak, gaurko pilota modernoa, esku-huska, pala, zesta-punta eta erremontea, alegia.

Beste aldetik, «joko zaharrak», antzinakoak, denboraren ilunpean galtzen direnak, XIX. mendera arte ezagutzen ziren molde bakarrak: bote-luzea, laxoa, errebotea, pasaka trinketea. Modalitate hauen ezaugarri nabarmenena zera da: aurrez aurre kokatzen direla pilotariak (tenisean bezala), talde bakoitza bost bat jokalariz osatzen delarik. Egun, pilota-molde hauek desagertu ez badira ere, hiltorian daude, Ipar Euskal Herrian gorde izan dira batik bat. Hego Euskal Herrian, berriz, Billabona, Zubieta eta Baztango bailaran, oraindik ere kontserbatzen dira errebotea eta laxoa, hain zuzen.

PILOTA-JOKOAK ATZERRIAN

GRAZIA ETA ERROMAN

Euskal pilotaren identitatea aztertzerakoan, erreparo handiarekin jokatu beharrean gaude. Izan ere, arestian aipatutako «joko zaharren» antzera jokatu izan baita beste kulturetan ere. Hala ere, esan behar da «pleka» edo pilota modernoren jatorria erabat euskalduna dela, gero ikusiko dugun bezala. Hain zuzen, munduan zehar ez baita ezagutu pareta baten kontrako pilota-jokorik, euskaldunak leku askotara eramaten

hasi arte bederen, diasporaren bidez nahiz komertzialki, zesta-puntaren kasuan. Ezaguna da Egipto, Grezia eta Erroma bezalako zibilizazioetan pilota-jokoa praktikatzen zutela (beste gauza da zer-nolako joko-motak ziren eta erlaziorik ba ote zuten hemengo pilotarekin).

Antzinako Grezian, k.a. 180. urtean, idazle batek, J. Polux-ek, pilota-jokoen deskribapen bat egin zuen bere «Onomastikon»en. Bi pilota-joko ezagunenak «episkiros» eta «feninde» ziren. Jokoa zioa leku errektangular batean buru gainetik arerioak gainditzea zen, pilota urrunduz ahalik eta gehien, euskaldunen «bote luzean» bezala. Beste idazle batek ere, Timocrates-ek hain zuzen, pilotari buruzko tratatu bat idatzi zuen, eta galdu bazen ere obraren zatiak beste idazleei esker ezagutuak izan dira. Gune irekietan, ibaien inguruetan aritzen ziren pilotan. Emakumezkoen jolasa zen Beni-Hassanen (Tebas) aurkitutako hilobietan margotuta ikus daitekeenez. Irudien arabera jolas haiek dantzarekin zer ikusi handiagoa zuten gaurko kirolarekin baino.

Homerok, k.a. VIII. mendean, bere «Odiseako» pasarte batean, azaltzen du nola Odiseo Feazioen lurraldetik itzuli berria zen eta Nausicaa eta bere neskameak, erropa-garbiketaren errekan aritu ondoren, bazkalondoan jolasten hasten direla pilota-jokoa...

Erroman, berriz, kirol ezagunena «pila lusoria» bezala ezagutzen zuten pilota-jokoa zen, hain zuzen ere. Plautoren komedia batean pertsonaia bat azaltzen da barkamena eskatuz berandu iristeagatik, izan ere, pilotariek kale osoa hartzen baitzuten bidea oztopatuz... Erromatarrak gune itxietan ere jokatzen zuten, «sphaeristerio» deitzen zioten pilotalekuetan. Deskribapenaren arabera, esan liteke kantxa haiek, European, Ernazimenduaren garaian «courte paume», hots, trinketeen modukoak zirela hain zuzen.

PILOTA EUROPARRA

Frantzian, XII. mendetik XIV. menderako jokoa erabat hedatua zegoen klaustro, hiri eta gazteluetan. «Ehun Urteko» guda-

ren garaian (1340), pilotarekiko horrenbesteko zaletasuna zegoen, non Carlos V., Frantziako erregeak debekua jartzea erabaki baitzuen, nazioaren interesen izenean. XVI. mendean, «jeu de paume», hau da, esku-huskako pilota-jokoak Frantziari, berebiziko arrakasta zuen. Izan ere, pilotalekuak elizak baino ugariagoak ziren: 40 Orleansen; Rouenen 30; Bordelen 19; Parisen bakarrik 250, 250.000 biztanleekin hain zuzen ere. Unibertsitateak ziren zaletuenak. Leku itxietan aritzen ziren, trinketeetan, alegia. XV. eta XVI. arteko mendeetan aro glaziala eman zen Europan, ondorioz, baliteke trinketeak izatea aterpe aproposenak denbora librean igarotzeko.

«Jeu de paume» edo pilota europar hura, bi era desberdinez jokatzen zen:

a) «Courte paume», hots, kantxa motzean: trinketetan, esku-huska, sare bat erdian zutelarik, tenisean bezala.

b) «Longue paume» edo kantxa luzean, gunere irekietan, gazteluetako toki seinatu batzuetan aritzen ziren.

XVI. mendean jakina da eskularruak erabiltzen zituztela jokoan, eta kontatzeko era, Scaino de Saló (1.555), idazle ernazentistaren arabera, bere «Trattato del giuco della pallan», kintzeka kontatzen zela aipatzen du, laxoan eta errebotean oraindik ere kontabilizatzen den bezala.

XVIII. mendean, ohitura finak nagusitzen dira kortisauen artean, «jeu de paume» demodé kontsideratzen hasi ziren. Hala ere, trinkete ugari irekita jarraitzen bazuten ere, edihutsak zeuden ordea, jendeak jokoarekiko interesa galdua baitzuen. Izan ere, ohitura sozialak arras desberdinak ziren XVI. mendean eta XVIII. ean. Aurrekoan, kirol gogorak estimatzen ziren, Frantzisko, Enrike II. eta Enrike IV. erregeek adibidez, pilota-jokoa praktikatzen zuten. Armadura astunen garaiak ziren, lantza eta duelenak. Ondorengo gizaldietan, aldiz, armadura astunak baztertzen dira eta ezpatak hartzen du lantzaren lekua. Dueloak debekatzen dira. Aurrerantzean indarrean oinarritutako aktibitateak: futbola (soule) eta pilota, adibidez, zokoratzen dituzte. Bilarra eta bolante-joko errefinatuak hartzen dute haien tokia.

De Luze historialariaren iritziz: «Gorputza eta animen biguntasuna ematen dira XVIII. mendean. Modak goitik behera maila sozialean inposatuak izaten direnez, gizasemeek tapizerian ematen dute denbora, aterkinaren asmakuntza ere garai honek takoa baita»...

TENISA: EUSKAL PILOTAKO JOKAMOLDE BAT?

Tenisaren jatorria Jose Maria Bellido idazlearen arabera euskalduna da. Bere ustetan ingelesek egin dutena euskal pilotaren modalitate hau arautu eta unibertsalizatzea izan da. Egile honen hariari jarraituz, Elisabete I. erreginarekin azken aldera hasi ziren praktikatzeko, ehiza eta torneoak bezalako jolas zakarren ordeztan gortean olgeta arin eta finagoak sartu zirenean. Elisabete erregina 1603an hil zen. Parisko gortetik iritsita Londresko gortean joko bitxi hura praktikatzeko hasi zirenean, Frantziako erregea Enrike IV. (Pabe 1533 - Paris 1610) zen, euskalduna bera. Lehenago Enrike III. Nafarroako erregea izan zen (1562-1610). Pabeko monarkaren jauregian ikus daitezke garaiko grabatuak pilota-molde hau (geroago tenisa deituko zena) praktikatzeko. Bellidoren arabera, beraz, Nafarroako gortetik Pariskora eraman zuten tenisa.

Izena

Izena, tenis (tennis), frantsesetik «tenez» (har ezazu, tori) elukubrazio hutsa da bere ustez, bi hitz horien azkeneko «s» hori mutua delako eta Enrike III. Nafarroako erregearen garaian joko horri «L'étirage» deitzen zitzaielako, euskaraz «teinkada», zerbitzuari ekitean teink egin behar delako.

Larru-forma

Teniseko larruaren forma «8» batekoa da, jatorriz euskal pilota-jokoetan bezala, azken hauetan bi larru-pusketat forratuak badaude ere, tenisekoan ez bezala.

Sarea

Euskal pilota-jokoetan sarea nahitaez beharrezkoa zen, partean jarria edota kanpoaren erdian. Gaur frontoi eta trinke-

teetan ezagutzen den «txapa» duela mende ingurukoa da. Kanpo irekian (gorteko jauregietan adibidez), hormarik ez zegoenez, pilotan jokatzeko sarea erdian jartzen zuten eta frontisaren funtzioa beste jokalariaiek betetzen zuten. Sarearen altuera bere erdigunean: Lawn tennis-federazio mundialak agintzen duena eta frontoiko txapak arauz eraman behar duena berdinak dira.

Sakea

Euskal pilota-joko guztietan sakeak berebiziko garrantzia du, tenisean bezalaxe. Bestelako jokoetan sakeak apenas duen garrantzirik. Sake bikoitza ere tenisean bakarrik dago. Frontoian falta eta pasa marrek duten arauzko separazioa, hiru koadrokoa, tenislari baten pasa-marratik bestearenera doan espazioaren berdin-berdina da, 12,80 m.

Kontatzeko Era

Tenisean tantoak kontatzeko era eta errebotean eta joko-garbian erabiltzen zirenak erabat antzekoak dira. Jokoka kontatzen da eta joko bat irabazteko lau tanto irabazi behar dira, gutxienez bi tantoren diferentziarekin. Hiru tantorekin enpatatuz gero, jakina, «berriro bira» joan behar da, biren aldearekin irabazi ahal izateko eta ez «bertara» (laura). Tantoak 15, 30, 40 eta laugarrena «abantailarekin» baten edo bestearen alde kontatzea, errebotean eta joko-garbian bezalatsu da.

Erraketa

Tresna hau bera nahikoa litzateke tenisa pilotaren modalitate bat besterik ez dela baieztatzeko. Azken bost mendeetako grabatuetan agertzen dira, pilota-jokoaren molde ezberdinetan, egurrezko markoa duten erraketak, beren bao edo hutsunea adar eta sokazko bilbez edota, danborrean bezala, sokaz eta larruz itxia dutenak. Gaur hari teinkatuz egindako sarez ixten da. Baina zesta-punta eta erremontezko partiduetan epaileek gaur oraindik ere antzeko erraketak erabiltzen dituzte pilotaren kolpetik babesteko. Joan den mendearen bukaera arte oso obalatuak ziren erraketak, garai honetan hasi ziren biribiltzen, baina gaur berriz ere nahiko obalatuak dira, nahiz ez izan sare modalitatekoak hainbat.

PILOTA EUSKAL HERRIAN

PILOTA HISTORIAN

Euskal Herriari dagokionez eta historiaurrean arakatzuz ez da kirol honen aztarnarik aurkitzen. Hala ere, A. Barandiaranen arabera artzainen artean oso sinismen zabaldua zen pilota-jokoaren antzinasunarena. Berak jaso ahal izan zituen hainbat pasadizo mitologiarekin lotuak, non kontatzen baita nola jentilak pilotan aritzen zirela. Jentilen arteko hurrengo elkarrizketa hau Ataungo jakintsuak jaso zuen artzainen ahotik: «Zer egiten duzue hemen? Pilotan jokatzeko ari gara. Zertarako da harri hori? Botarri bezala erabiltzeko. Ez litzateke txarra izango ere pilota bezala jaurtitzeko. Eta egundoko indarra emanaz Aralar aldera bota zuen harri hura»...

Oraindik identifikatuak daude hainbat pilotaleku mendietan, «pilotasor» bezala ezagunak, «sorhopilak» Iparraldean, batik bat artzaintzarekin lotutako mendietan, kokagune megalitikoaren inguruan. Neolito garaiko soro errektangular hauek, pilotalekuaren neurriak zehazteko, haitzurrez egindako hamar zentimetroko marrak dauzkate, hamabost edo hamazazpi metrora paraleloki dihoazenak. «Bote-luzean aritzen ziren, hots, esku hutsik. Aralar, Baztan edo Baigorri adibidez ezagunak dira pilotasoroak, hauen izenak, Erdigaiko sorhoa, Meharrostegikoa, Garcelako sorhoa, besteak beste. Zuberoan orain dela urte gutxi batzuk arte aritzen ziren artzainak era honetan jolasten, shoropilotan».

Idatzizko lehen aipamena pilotari dagokionez, VI. mendekoa da, Leovigildo-ren garaikoa, non Vitoriacon Iparraldeko preso hartutako baskoi batzuk irakatsi zien pilotan jokatzeko.

Erdi Aroan, monastegiko klaustroetan ezaguna zen pilota-jokoa. 1331. urtean, Iruñean kontabilitateko mugimendu batean aipatzen da nola diru-kopuru bat eman zen oholtza bat eraiki zezaten konbentu batean, pilota partidak ikusi ahal izateko: «A Pedro de Olaiz, Carpentero del Rey qui fezo de nueuo so precio taxado en la claustra delos frayres predigadores de pomplona vn tablado para jugar ala palma do manda-

miento del seynor Rey por letra dada XXII dias de febre ro anno XXXI.-XVIII 1». (Registro t.26, f.142r).

XVIII. gizaldian, Euskal Herrian, pilotalekuak jendez gainezka daude. Eta ospe handiko pilotarien izenak ezagunak egiten hasten zaizkigu. Kurutxet «Ezkerra», Harosteguy, Isidro Indart, Azantza eta abar. Baina guztien gainean, izen bat altxatzen da: «Perkain». Pilota-jokoak eman duen mito handiena eta iraunkorrena. Poeta modernoek, Adémaren kasuan, «Pilotariak» obran, adibide bezala aipatzen du; beste idazle batek, Pierre Harispek hain zuzen, bost ataleko drama bat idatzi zuen: «'Perkain' drama sous la terreur».

«Perkain»en izena Juan Martin Inda zen, Alduden (Nafarro a Beheran), 1760. urtean jaioa. Blazy idazlearen ustez, «Perkainekin» pilota historian sartzen da. Halaz eta guztiz, ezin da esan bere aurretik ospe handiko pilotaririk ez zegoenik, ahanzturan geratu direla bakarrik.

«Perkainen» inguruan sortutako mitoa aztertzerakoan deigarria suertatzen da zein ez ezaguna den pertsonaiaren ezaugarri fisikoen inguruan. Aldudetan, tradizioaren arabera, txikia eta pottoloa zela uste da. Pierre Harispek, aitzitik, heroi moderno baten antzera azaltzen digu: altua eta indartsua.

Beraz, ezaugarri fisiko eta teknikoei buruz ezer gutxi jaso izan bazen, miresleen imajinazioak bete zituen aipaturiko gabeziak, leienda sendo bat osatuz pertsonaiaren inguruan. Aldudeko inguruetan, euskarari eutsi zaion bitartean, bertako biztanleek maitekiro hitz egiten zuten «Perkain» aipatzerakoan. Belaunaldiz belaunaldi transmititu izan dute euren mendiko seme-kuttunaren oroitzapena. Leiendak egiten dira pertsonaiaren dohain bereziak areagotuz, gizaki aparta bihurraziz, garaile bat, non gailurrik guztiak bere menpe hartzen dituen. Ez da harrizkoa, beraz, Hiribarren bertsolariak honela kantatzen bazuen:

«'Perkain' eta Azantza, Eskaldun herrian
Aiphatzen dire, nola erregue Francian».

Iraultza Frantsesaren garaian (1792), «Perkain» Baztanen errefuxiatua zegoelarik, hain zuzen Iraultzaren aurka jartzeagatik,

jakin izan zuen bere etsai amorratuena, Kuruttxet «Ezkerrak», desafio bat luzatu ziola Aldudetan. Baiezkoa eman ondoren, «Perkain» sorterrira itzuli zen, atxilotzeko aginduari muzin eginenez. Jokatzan ari zirela, karabineren osatutako pikete bat heldu zen plazara. Jendetza haserre bizian, oihuka hasi zen: fuera!, fuera! karabineren kapitaina «Perkainengana» hurbildu zenean, honek izugarritzko pilotakada jaurtiz zerraldo utzi zuen Iraultzaren ordezkaria. Ondoren, jendeak babestuz, Baztanera itzuli zen.

Gertakari honi buruz, sortu ziren beste bertsio batzuk, baina askoz gutxiago ezagutzen direnak. Partidua bukatu bezain pronto Baztanera itzuli zela besterik gabe, edota, baimen ofiziala eskuratu zuela partidua jokatu ahal izateko. Azken bertsio hauek, ordea, saihestuak izan ziren, hain zuzen ere, funtzionaltasuna faltatzen zitzaielako. «Perkaini» buruz zabaldu zen kondaira ulertu ahal izateko kontuan izan behar da orduko testuinguru politiko-soziala, oso garai bereziak bizi zirelako orduko Ipar Euskal Herrian. Iraultza Frantsesa dela eta, «Ancien Régime»-ren azpiegiturak, eskubide historikoak errespetatzen zituenak, indargabetzen dira Iraultzarekin. Biarno eta Euskaldunak bateratuz, Lapurdiko hainbat biztanle atxilotu eta deportatu egiten dituzte Aturri eta Garonne ibaien artean. Azken finean, estatu zentralista baten gogorkeriaren seinale. Alta, Aldudeko gertakaria, Herriaren sentimenduaren sublimazioa da. Zapalkuntza egoera hartan, kolektiboaren amorrua, oposizioa, alor sinbolikoan ordezkatzan da. Erregimen harrotz haren aurkako ikusezina, Herriaren frustrazioa, plazan, pilotalekuan, pilotakada haren bitartez kanporatzen da. Ondoren, betirako gordeak geratuko dira herriaren oroitzapenean. Bertso-paperak, Aita Zabalaren iritziak, 1820. urtearen inguruan sortuak, egundoko papera beteko zuten oroitzapenaren transmisioan. Horrela, bada, kontserbatua izan da «Perkainen» ospea Euskal Herri osoan.

JOKOAREN EBOLUZIOA

XIX. mendean, Europan, Iraultza Industrialak ematen ari zela eta, Euskal Herrian ere antzerako prozesua indarrean zegoen. Teknologiaren aroan murgildurik gizarteak aldaketa

sakonak jasan zituen. Ekonomiaren garapena dela eta, aberats berriek jauntxoei imitatzen diete. Ameriketatik etorritako «indianoen» eraginez, etxe berriz betetzen dira herriak, plaza eta zabalkundeak nonahi eraikiz. Eta pilotalekuak aldaketa urbanistiko berrietara egokitzen dira. Jatorriz, berez, mendiko pilotasorëtan susmatzen badira ere jokoaren sustraiak, pixkanaka urbanizatu egiten da. Paretak erantsiko zaizkie gunë librei. Beraz, bada, jokoa apurka, hiritartu ahala, ezagunagoa egingo da. Halaber, espiritu merkantilaren ildotik, apustuak ere posibilitate berriak zabaltzen dizkio. Apustulariek, giro kapitalista harekin sintonizatuz arrazionalitatez egingo dituzte euren trabesak. Saihestuz, alde batera utziz ordu arteko herriarekiko gorde izan zuen leialtasuna, hain zuzen, burtsan inbertitzen duten kapitalista txiki bilakatzen dira.

XIX. mendean eman zen kautxuaren aplikazioak egundoko eragina izan zuen jokamolde guztietan. Izan ere, materiala, hots, pilotak, astunak eta motelak baziren, handik aurrera, pilotaren nukleoa kautxuarekin eginez, askoz arinagoak eta biziagoak bilakatzen dira, urrutirago jaurtitzeko ahalmena lortuz. Honek, 1800. urtearen inguruan, ekartzen du lehenengo urratsa tresnen eboluzioan, eskularruak luzexeagoak egiten hasten dira, beraz bada, pilota kolpatu baino, «xirrist» egiten, hau da, erremontatzen dute pilota.

Xistera

1858. urtean, «Gaintxiki», Senpereko (Lapurdi) arotz batek, zumitzez egindako lehenengo xistera bat eraikitzen du. Haurrak izan ziren aurrena xisterak erabiltzen hasi zirenak, geroago ordea, bospasei urteko prozesu batean, tresna berriaren abantailaz oharturik, jendeak bereganatu zuen tresna berria. Bi arrazoi nagusirengatik eman zen urrats hura, alde batetik, eskularruak baino merkeagoak zirelako; eta beste aldetik, gaztaina eta zumitza erabiliz xisterak askoz hobekak lortzen zituztelako. Xisterarekin, pilota urrunago jaurtitziaz gain, askoz hobeto kontrolatzen zuten pilotaren norabidea. Aitzinean, mende askotako eskularruaren hegemoniari amaiera emanez, xistera tresna arrunta bilakatuko da Euskal Herriko plaza

guztietan. Gipuzkoarrak Azkainera (Lapurdi) joaten dira xisteragintzaren sekretuak ikastera, eta ondoren, Gaintxikiren asmakuntza berria, Hego Euskal Herrian ere, zabalduko dute beste urrats garrantzitsu bat emanez pilotaren eboluzioaren prozesu barnean hain zuzen.

Eta 1860. urtearen inguruan, xisteraren asmakuntzaren ondorio gisa, azkenik, sortzen da beste era bat pilota-jokoan aritzen den bezala —hitza berez, etimologikoki, frantsesetik badator ere, «blaid», berau, ingelesetik datorrela dirudi, hain zuzen «play»tik—. Sistema hau, funtsean zera da: edozein pilota-mota, eskuz nahiz tresnaz baliatuz, pilotariak pareta baten kontra aritzen direnean, hots, aurrez aurre jokatu beharrean (tenisaren modura). Jokoak beraz, ezbairik gabe, sistema honekin lortu du erabateko identitate euskalduna, inon ezagutu ez den pilota-joko sistema hain zuzen. Jose Iguaran, historiagile tolosarrak garbi asko ikusi zuen: «La identidad rigurosamente vasca de la pelota comienza con el blé».

1875. urtean, Donostian, lehenengo aldiz ezker-pareta erantsiko zaio frontisari, beste pauso bat emanez frontoi modernoaren transizioan.

Oposizioa

«Plekara» emandako urratsa ez zen batere erraza suertatu. Pilotazale asko sistema berriaren aurka jarri ziren. Horren lekuko, oraindik ere plaza batzuetan irakur daiteke XIX. mendean horman zizelatutako agindu hau: «Plekan aritzea debekaturik». Halaz eta guztiz, sistema berriari egiten zitzaizkion kritikak irakurri eta gero, nabarmen geratzen da «plekarekin» baino aldaketen ondorioen esanahiarekin sartzen zirela. Hau da, gorputzarekin sartzen baziren ere, animan zetzan arazoaren gakoa. Hain zuzen, min ematen ziena zera zen, garai zaharreko giroa, tradizioa eta balore batzuk, desagertzeaz zeudela. Pilota-jokoa sinbolo bat bezala hartu zuten kritikoeak. Euren iraganera zuzendutako ikuspenak talka egin zuen garai hartako giro merkantil harekin. Ez ziren ohartu pilota-jokoak garai berrietara egokitzen zihoazela. Zenbaitentzat, ordea, kalterako.

JOKOEN ESPIRITUA

Bi pilota-joko sistemak hartzen baditugu: hau da, zahar-
rrak eta pleka, antzematen da bakoitza bere garaiko produk-
tua dela. Joko zaharrek isladatzen duten giroa, baloreak, gizarte
p re-industrial batekoak dira. Neurketak hamaika jokotara iza-
ten ziren, ez zegoen jakiterik noiz bukatuko zuten, denboraren
kontzeptua, beraz, lasaia zen, gizarte erruralarekin sintonian.
Desafioan, hots, norgehiagoka batean oinarritzen ziren garai
hartako pilota-partiduak, eta desafio ospetsuak urtean zehar
noiz edo noiz izaten zirenez egundoko ikusmina sortzen zen.
Pilotariek herri edo bailara bateko ohorea defenditzen zuten.
Honela idatzi zuen Peña y Goñi, idazle donostiarrak giro hura
adierazi nahian: «Había en el pelotarismo antiguo, la grandeza
de la lucha en casa, entre montes, en un círculo limitado, el
brazo del jugador convertido en un símbolo de la región o pue-
blo». Apustu gogorak egiten baziren ere, sentimenduari atxiki-
ta izaten ziren, herrikoen alde leialtasuna gordez. Norghegiagoka
bakoitzean kolektiboaren nortasuna sendotzen zen, dela herri
batekoa, bailarakoa edota «espainol eta «frantsesen» arteko
neurketatik sortutakoa. Epaileek ez zuten arautegi finkorik
jarraitzen, askotan plazaren ezaugarrien arabera egokitzen
zuten arautegia. Azken horiek, prestigio handiko herritarren ar-
tean aukeratzen zituzten, halaber, erabaki eztabaidagarriak
hartzerakoan jendearen iritzia eskatzen zen. Erljioaren eragina
e re jokoan agertzen zen, «angelusean» hain zuzen ere. Jorge
Oteizak honela ikusi zuen giro zeremonial hura: «Se juraba leal-
tad en el juego, y se interrumpía para rezar el 'angelus' cuando
sonaban las doce campanadas. Nos explicamos el ambiente
ceremonial y sagrado en el que ha vivido nuestro pueblo, com-
ponentes morales de comportamiento y religiosos emergiendo».

«Pleka» edo pilota modernoa, beste aldetik, gizarte merkanti-
laren fruitua da, teknologiaren garapenaren ondorio bat. Jokoan
bai espazio fisikoa eta baita denboraren kontzeptua erabat
aldatzen da. Euskal pilotako modalitateak, berregokitu egiten
dira garai berrietara. Pilotalekua bera berrasmatzen da, men-
ditik herri eta hirietara, ibilbide luze bat egin eta gero, azkenik,
merkantilismoaren gurgpilean murgiltzen da. Pilota industrial,

etekin monetarioan oinarrituta XIX. mendearen bukaeran sortzen da. Lucio G. de Iribarne enpresarioren ekimenez, Donostian, 1889. urtean hain zuzen, artekariak apustularien arteko bitartekaritza-lanetan hasiko dira lehenbiziko aldiz. Aitzinean, beraz, kontrolpeko apustua bihurtuko da negoziorearen bizkarrezurra. Apustulariek, garaiko kapitalisten antzera, arrazionalitatez inbertituko dute euren kapitala ustezko pilotari onenen alde, eta ez bihotzaren agindupean, herriko edo bailarako herkidearen alde. Sistema honetan intendentearen figura ere sortzen da, alegia, partidu bateko bikoteak zeintzuk osatuko dituzten erabakitzen duena. Partiduen iraupenaren denbora ere finkatu egiten da tanto-kopuru zehatz batera, jada ez dira izango garai zaharretako partiduen modura, hots, luzeak eta eztabaidaz josiak. XX. mendearen hasieran «plekaren» kontaketa tantoka egingo da, kintzeka eta jokoka egin beharrean.

Pilota modernoa jokatzeko eran, gizarte berriaren antzera, elkarren arteko gatazka hurbila isladatzen da. Buruz buru nahiz binaka, pilotariak, aitzinean, aukera dute destakatzeko eta, beraz, gora egiteko mailan, mobilitate sozialarekin sintonizatuz hain zuzen. Sona handiko pilotariak etengabe sortuko dira geroztik, mitoak sortuko dira, gaurdaino gordez euren oihartzuna: Eibarko Txikia, Gaskoine, Kanboko Txikia, Atano III, Gillermo... eta abar luze bat.

XIX. mendearen amaieran, «el sport vascongado» —Peña y Goñi idazle donostiarrek pilota deitzen zuen bezala— modan jartzen dute aristokrata madrildarrek Donostian. Ondoren, frontoi berriak Madrilan irekitzen badira ere, orduko euskal pilotariak Hego Ameriketara joaten ziren kontratatatuak. Bertan, Argentinan hain zuzen, eman zen beste urrats bat modalitateen eboluzioan. Meltxor Guruzeaga, errenteriar batek asmatu zuen zesta-punta jokamoldea. Besoko mina zuela eta, eskuma bakarrik erabiltzen zutelarik, honi zera otu zitzaion, xisterari poltsa sakontzea eta luzexego eraikitzea, ondorioz, egundoko abantaila lortuz pilota urrunago botatzen zen eta kontrol askoz handiagoarekin. Berahala onartua izango zen tresna berria. Geroztik, jokamolde hau: zesta-punta, gaur arte modalitate unibertsalena bilakatu da, «jai-alai» bezala ezaguna munduan zehar.

EUSKAL PILOTAREN HISTORIA AMERIKETAN

CARMELO URZA

Euskal pilota Ameriketara nola zabaldu eta bilakatu den ikustea dugu pilotaren historia luzearen atal jakingarri-
netako bat. Espero daitekeenez, historia honek zerikusi handia dauka euskaldunek Ameriketara egindako emigrazioarekin. Hala ere, pilotak bere moduko bizitza egin du Ameriketara, euskal emigrazioaren esparruaz bestalde, eta Latinoamerikako leku batzuetan eta bestetan Euskal Herrian ez bezala bilakatu da, euskal pilotaren txokora modalitate berriak ekarriz, handik aurrera mundu osoan zehar zabaltzeko.

Euskaldunek Ameriketara egindako emigrazioa XVI. mendean hasi zen. Orduan heldu ziren kontinente berriraino kon-

kistatzaile eta misiolariak osatutako lehen taldeak. Harrez gero, bostehun urtez ibili dira euskaldunak Ameriketara bidean, harik eta orain dela hogeita hamar urte mugimendua ia erabat gelditu den arte. Askotan euskaldunak aukera berrien bila joaten ziren Ameriketara, etxeke primutasuna eskura ezinik zutela. Beste batzuetan, berriz, babes bila hurbiltzen ziren kontinente berriraino: milaka euskaldunek alde egin behar izaten zuten Euskal Herritik gerrak, gorabehera politikoak, edota arazo ekonomikoak zirela kausa. Honela, XVI. mendean Kubara joaten ziren; XVII. mendean Mexiko eta Txilera; XVIII. mendean Venezuelara eta XIX. mendean Argentina, Uruguay, Brasil, Peru, Bolivia, Mexiko eta Kaliforniara. Ikasketak zituztenek Latinoamerikako hirietara jotzen zuten; baserriko gazteek, berriz, mugaldean topatzen zuten aurrerabidea.

Edonora joanda ere, ohiturak eta usadioak berekin eraman ohi zituzten, bai eta erlijioa eta pilota maitagarria ere. Honela, atzerriko gorabehera aurre egiten saiatzen ziren elkarrekin bilduz negozioak zuzentzeko, euskaraz hitz egiteko, Euskal Herriko sukaldaritza erabiltzeko eta jaialdiak egiteko. Pilota kultur ezaugarri horietariko bat zen, aldi berean astialdia emateko modua eta kultur sakramentua.

Ameriketara joandako euskaldunen lehen belaunaldiak bere hartan gorde zituen pilota-jokoaren arau eta egitura usadiozkoak. Lehenengo etorkinek esku hutsik jokatzen zuten Euskal Herriko pilotalekuak gogoan hartuta eraikitako frontoietan. Hala ere, gero eta zailago egin zitzairen honelako ohiturak gordetzea; izan ere, elkarrengandik isolatuta zeuden eta harreman gutxi zeukaten Euskal Herriarekin. Gainera, oso garestia zen pilotak eta tresnak etxetik ekartzea. Honenbestez, unean uneko konponbideak bilatu behar eta beren gisako pilotak, tresnak eta frontoia egiten hasi ziren eguneroko premiei egokitzeko. Areago, hainbat mendetan herrialde guztietako etorkinekin batera bizi behar izateak kultur nahasketa handia eragin zuen eta, honenbestez, alemaniarrek, Asiako jendeak eta azkenean euskaldunak ere, nola edo hala bilakatu eta nazio-identitate berriak osatu zituzten, nahiz eta euskaldunak gogo handia erakutsi beren kultur nortasunari eusteko euskal etxeen eta bestelako elkarten bidez. Urteak joan urteak etorri, etorkin-taldearen oroimena lausotuz

joan zen eta Euskal Herriko pilotalekuak eta arauak ezezagunago bihurtu ziren. Aurrerantzean arbolaren enbor zaharrak adar berriak sortuko zituen, ustekabeak batzuetan.

AMERIKETAKO PILOTA-JOKOAREN BERRIKUNTZAK

Herriko elizaren horma ren kontra jokatu ziren lehen pilota-partiduak Ameriketean, Euskal Herrian bezala. Geroago frontoiak egiten hasi ziren. Frontoiak eraikitzeko harria, pezuca edota porlana erabiltzen zen. Agi denez, honelako frontoi asko ziren Ameriketean barrena. Askok eta asko ohi ez bezalakoak ziren, bai neurritz bai itxuraz.

Izan ere, Hegoaldeko euskaldunek frontisa, atzeko eta ezkerreko paretak eraikitzen bazituzten ere, sarritan ez zuten atzeko paretarik egiten frontoietan. Batzuetan, hala nola Chihuahua (Mexiko) estatuan, pareta eskuinaldean dago; ziurrenik, bertako jokalariek gehienak eskuinaz baliatzen zirelako eta gainera, atzeko paretarik gabe pilota urrunago bidaltzea zeukatelako (Hist 171). Frontoiak eraikitzea oso garestia irtetzen zenean, askok aurreko pareta baizik ez zuten eraikitzen, hala nola, Valle de Jauja-Mantaron (Peru) egindakoa, edota Perun bertan erabiltzen den egurrezko frontis txikia (Hist 196). Iparraldeko euskaldunek, bestalde, pareta bakarreko frontoiak eraiki ohi zituzten. Horiek horrela, Uruguayko euskaldun gehienak Iparraldekoak izaki, bertako pilota-jokoa oso berezia da, frontoi gehienek trinketearen oinarriak dituztelako (Hist 215). Hala ere, trinketearen teilatua eta ezaugarriak bazituzten ere, frontoi horiek ez ziren ohizko trinketeen antzekoak. Bestalde, badira bi paretako frontoiak, atzealde libre dutenak, Peruko probintzia batzuetan. Bukatzeko, frontiseko sarea gora edo behera eraman izan dute zenbait lekutan, eta beste batzuetan kendu egin dute.

Nola eskuratu pilotak betidanik izan da buruhauste ederra Ameriketako jokalarientzat. 1557an, García Hurtado de Mendozak, Txileko gobernadore arabarrak, 3.000 pilota ekarrarazi zituen Europatik Txilera, Espainiako intereseei egindako kaltea eta erregearen haserrea gorabehera (Hist 86). Inmigranteek soluziobideren bat bilatu behar zuten, oso pilota gutxi baitzi-

ren. Honela, hainbat berrikuntza sortu zituzten. Pilota-jokoari egindako ekarpen aipagarrienetariko bat XIX. mendearen amaieran gertatu zen. Orduan kautxo amerikarra erantsi zioten pilotari bola askoz ere bizkorrago egiteko, pilota-jokoa askoz ere azkarrago eta interesgarriago bihurtuz. Harrez gero, aldaketak ugari izan dira: kautxozko hariak dituzten pilotak, kautxo trinkodun pilotak, kautxozko pilota hutsak airez beteak, kautxozko pilotak kortxoz inguratuak, etab. Gaur egun, gero eta gehiago erabiltzen dira tenis-pilotak frontoietan. Egia esan, kautxorik gabeko pilotak ere erabili izan dira pilota-jokoan. Mexikon, pilotak urdinez edo beltzez pintatzen ziren, edota arabiar gomaz, honela hezetasunetik babesteko. Perun, trapuzko pilota erabiltzen zuten: *tiquez* (artilez) eginda zegoen, *caytoz* (artile-hariz) bildua, eta geroago kortxoa sartu zioten barruan (Hist 197). Kuban oso ezaguna zen pilota biguna, baina azkenean tenis-pilota nagusitu zitzaion.

Pilota-jokoaren arauak ere era guztietakoak dira Ameriketan. Ekuadorren, *tabla* izeneko jokoan gomazko pilota erabiltzen dute, tantoak tenisean bezalatsu kontatzen dituzte, eta bost jokalarik osatzen dute talde bakoitza (Hist 99). Tanto bakoitzari *quince* (hamabosteko) deritzote, eta lau hamabosteko eginda joko bat irabazten da. Hiru joko irabazita taldeak *mesa* irabazten du, baina bi *mesa* behar dira *cota* (partidua) irabazteko. Peru aldean, frontoiko paletako jokoak 5 x 6 metroko frontisean jokatzen dituzte, tantoak boleibolean bezala zenbatuta: partidua irabazteko bost jokotatik hiru irabazi egin behar dira, eta hamabost tanto egiten dituen lehena garaile irteten da (Hist 187). Inoiz edo behin pilota-jokoak herri bakar batean asmatu eta bertan baino ez dira jokatu. Honela gertatu da Mexikon: jokoa *chacual* da, Beatriz Jimenez jaunak asmatua Santiago Tulyehualcon zeukan frontoian XIX. mendearen amaieran.

Ocopan (Peru), 1725ean sartu zuten pilota Santa Rosa de Ocopa komentua sortu zuten frantziskotarrek (Hist 197). Fraide euskaldunek jokatu ezezik, erakutsi ere egin zieten pilotan bertako ikasleei, eta hauek probintzia osoan zabaldu zuten jokoa. Nolanahi ere, mende batetik bestera jokoa bilakatuz joan zen eta azkenean *pelotaris* izeneko jokoa agertu zen. Joko honek euskal pilotaren oinarriak bazituen ere, bere gisakoa zen. Honela, 1958an *pelotaris* jokoa babesten zuten komunitateen ordezka-

riek Limako Kirol-Batzordeko arduradunekin hitz egin eta *pelotaris* bestelako kiroltzat hartzeko eskatu zieten. Izan ere, pilotatik bereizitako kirola izanez gero, estatuaren dirulaguntza jasoko zukeen (Hist 199). Peruko Kirol-Batzordeak erabaki zuzenez, *pelotaris* jokoa euskal pilotaren modalitate berezia baino ez zen, eta estatuak ezagutuko bazuen, jokoak euskal pilotaren arauen mende egon behar zuen. Kontuak kontu, *pelotaris* jokoa gainbehera joan zen eta Peruko Kirol-Batzordeak lehengo erabakia aldatu eta bertako kirol jatortzat jo zuenerako, berandu egiten zen eta jadanik oso jende gutxi jokatzeko zuten.

Pilotak eta frontoiak ezezik, era guztietako palak eta paletak ere erabiltzen dira Ameriketako Ekuadorren *guante* izeneko jokoa dago: jokalariek egurrezko diskoa erabiltzen dute eskuan, larru lodiz bildua, erdian buru handiko iltzeak eta guzti. *Tabla* jokorako, berriz, egurrezko paleta errektangular edo oboidea erabiltzen dute, kirtenaduna, eta larru gordinez bildua. (Hist 99). Chihuauan (Mexiko) paleta antzeko zerbait egiten dute, *palmeta* deritzotena, bertako egur bigunak behi-larruz bilduz tresnari trinkotasuna emateko (Hist 171).

AMERIKAK EUSKAL PILOTARI EGINDAKO EKARPENA

Ameriketako garatutako zenbait modalitateek goitik behera eraldatu dute pilota-jokoa. Jadanik aipatu dugu zer-nolako eragina izan zuen kautxoak jokoa, eta edozein pilotazalek aitortuko digu jokoak arrakasta handia daukala bertan kautxoazko pilotak erabiltzen direnean. Orainsu arte, esku-pilota izan da euskal pilota-jokorik ezagunena. Hala ere, gaur egun ezagunagoak dira mundu osoan Argentinan asmatu ziren bi modalitate: paleta eta zestapunta, hain zuzen ere.

XIX. mendearen azken aldera Buenos Airesen zebilen pilotari bat, Melchor Guruceaga, zumezko xistera luzea lantzen hasi zen, eskumuturra apurtuta zeukan aldi batean. Hori zela eta, berehala aldatu zuen jokoa (Cuba 19).

Era berean, lehenengo paleta Argentinan asmatu eta diseinatu zuten 1905ean. Gabriel Martirén dugu paleta honen egi-

lea, *Sardina* goitiznez izendatzen zuten baigorriar bat (Hist 28). Pilota eskuz jo beharrean, behi baten *paleta* edo besaburuera erabiltzea bururatu zitzaion. Hurrengoan, bertako zurgin bati eskatu zion keroseno-latak garraiatzeko erabiltzen zuten egurrezko xafla bat behiaren besaburuaren itxuran moldatzeko. Martiréren lagun euskaldun batek, *Pescador* izenekoak, pilotariaren arma berria ikusi eta paleta gehiago egiteko eskatu zion. Hiru paleta gehiago eginda, lehen paleta-jokoa jokatu zuten Burzacon (Argentinan). Diego de Alvear herriko hilobiarren gainean honelako oroitarria ezarri diote Martiréni: «Gabriel Martirén, paleta-jokoaren asmatzailearen oroimenez» (Hist 35).

Hasieran jokoari pala zabala esan zioten. Jende askok jokatzeko zuen, eta jokoa berehala zabaldu zen eskualdean. Paletak arinago eta gogorrago egin zituzten bestelako egurrak erabiliz. 1915ean Francisco Marticorena, Argentinan bizi zen irundarra, «El Vasquito» paleta ezaguna egiten hasi zen «La Bascongada» izeneko dendan saltzeko (Hist 36). Egun Argentinan 350 paleta--talde daude, 4.000 jokalaria eta 20.000 jarraitzaile.

ZENBAIT OHARTXO HISTORIKO

Euskal pilotari Ameriketara egin zitzaion lehen aipamena 1536 ingurukoa da, Diego de Almagro Txilen ibili zenekoa (Hist 86). Jakinaenez, zenbait euskaldun ibili ziren berarekin, eta *Comentarios Reales* lanean aipatzen denez, Almagrok egunero egiten zuen pilotan Liman, nahiz eta sortzez Extremadurakoa izan. Are eta ezagunago bihurtu zuen pilota herrialde hartan García Hurtado de Mendoza euskal gobernadoreak 1557an. Besteak beste, hantxe genuen pilotan jokatzeko Alonso de Ercilla bermeotarra, *La Araucanaren* idazlea (Hist 91). Apostuak zirela eta, Ercillak auzitegira joan behar izan zuen pilota-joko batean diru-pilota galdu zuen baten salaketari erantzutera. Ameriketako historian pilotari hain lotuta dagoen jokoa arazoak eragindako lehen istilua izan zen Ercillarena.

XVIII. mendean Diego de Umazoro apezpikuak frontoi bat eraikiarazi zuen Santiagon. Frontoia San Isidro kalean zegoen,

elizaren ondoan, eta honenbestez Pilota kalea deitu zioten hango kaleari. 1829an El Basural izeneko frontoia oilarren borrokaleku bihurtu zuten (Hist 88). Antza denez, pilotarekiko interesa motelduz joan zen, baina XIX. mendearen amaieran euskaldunak samaldaka heldu ziren Txilera eta berriz ere pilotan egiteko gogoa piztu zen herrian, baita frontoiak eraikitze-ko adorea berreskuratu ere [1884, Frontón Vallesteros, (Santiago), 1889, Plaza Euskara, (Concepción)] (Hist 92). Txilen hainbestetan gertatzen diren lurrikarak direla medio, ez dago jakiterik zenbat frontoi eraiki ziren. Gaur egun badira zazpi, gutxienez, eta denetan jokorik ezagunena paleta da.

1563an Francisco de Ibarra eibartarrak Chihuahuako (Mexiko) enkomienda jaso zuen. Bertako jendeak berehala onartu zuen pilota-jokoa, hau gizonezkoentzako kirola izaki (Hist 169). Oraindik ere badira hamar pilotaleku Chihuahua estatuan. Pilotazaleen artean Pancho Villa izan genuen. Villak pilotan egiten zuen bere bi paretako frontoian langile, soldadu eta eskola-maisuekin. Behin batean Villa «korrika joan zen Rodolfo Rodríguez maisuak sakea egin baino lehen eta honek kolpe bat eman zion palmetaz. Rodríguez guztiz damututa zegoen Villa jo izanaz, eta jokoa geldiarazi zuen barkamena eskatzeko, baina Villa generalak ez zion baimenik eman, honela esanez: 'Ekin, maisua, lasai egon, joko hau gizonezkoentzat da-eta'» (Hist 172).

Hasieratik sortu zen euskal kolonia aberats eta garrantzitsua Liman. Ez dakigu zehazki noiz eraiki zen Limako lehenengo frontoia, Corral Frontón Vasco izenekoa, baina aspaldikoa izan behar zuen, zeren bigarrena 1634an eraiki baitzuten (Hist 183). XVIII. mende aldera Liman izan ziren frontoiak, ohizkoa zenez, nolabait samarrekoak ziren. Dakigunez, 1781ean auzitara eramán zuten Limako frontoi bat, apustuak zirela eta ez zirela. 1790ean Tadeo Haenke idazleak aitortzen zuenez, Liman baze-
goen «jendea erakartzen duen pilotaleku bat, non diru-pilota era-
biltzen baita» (Hist 189). Azkenean, 1794an Francisco Gil Tabo-
da Lemos y Villamain erretoideak erabaki zuen Frontón Vasco
itxi behar zutela, zeren frontoian «jendea erruz pilatzen baitzen
eta gero istiluak eta matxinadak gertatzen ziren» (Hist 183).

Argentina eta Uruguay oso leku ezagun eta garrantzitsuak dira pilotaren munduan. Euskal emigrazioa uholdeka heldu zuen Uruguayra, Montevideora hain zuzen ere, XIX. mendearen erdialdean. 1842an, adibidez, 10.000 euskaldun baziren Iparraldetik Uruguayra joanak, eta 40.000 biztanleko herrialde hartan «mundu txikia» osatzen zuten (Hist 216). Egun 800 pilotaleku daude Uruguayan: denek dituzte frontisa eta bi pareta, baita teilatua eskuinaldean, trinketearen eraginez, inondik ere. Besteak beste, esku-pilota, paleta, pala eta sharean egiten dute. 1945ean Uruguayko Pilota-Federazioa sortu zen eta harrez geroztik urtero-urterotxapelketa antolatzen du barruan dituen hogeitalekidek parte har dezaten. Gainera, Uruguayko federazioak bost aldiz hartu du Munduko Pilota-Txapelketaren ardura.

Venezuelan, berriz, euskaldunak josulagunekin batera heltzeaz gainera, Caracasko Erret Konpainia Gipuzkoarrarekin ere azaldu ziren (1728-1785). Oraindik ere badago Euskal Etxea Caracasen, aldamenean Frontón del Paraíso duela (Hist 292). 1963an Caracasko Euskal Etxeak Jai-Alai Nazioarteko Txapelketari ekin zion, eta harrez geroztik milaka ikusle bildu izan ditu ikuskizunera. Bestalde, badira beste frontoi batzuk Naguanagua, Puerto eta Mirandan. Azken urteotako euskal emigrazioak pilotazaletasunari eutsi dio.

Boliviari bagagozkio, badirudi euskal pilota Potosi mendikatean ageri zela XIX. mendearen hasieran. Antza denez, pilota-txapelketa nazionala jokatu zuten 1928an (Hist 50). Frontoiko Pilotaren Federazioa 1937an sortu zen eta oraindik antolatzen du urteroko txapelketa, 50 talde barnean hartuta. Boliviarrak frontoiak erabiltzen segitzen dute: 300 baino gehiago dira, pezuz edo harriz eginak, itxasoz gaineko 600-4.500 metrora bitartean kokatuak (Hist 53). Frontenisa gero eta ezagunagoa da eta gaur egun boliviarrak frangok ibiltzen da jokatzen modalitate horretan: batezbeste milioi t'erdi lagun, emakumezko zein gizonezko, zahar eta gazte. Bestalde, badira 1.000 boliviarrak esku-pilotan aritzen direnak (Hist 57).

Kubako 200 frontoietan euskal pilota hainbat modutan jokatzen da. Kubako jokalariek tenis-pilota erabiltzen dute eta

era guztietako jokoak dauzkate: esku-pilota, frontenisa, paleta eta *pedrada*. Hona hemen pilotari buruz Kuban argitaratu ziren lehenengo bertsoak, 1790eko abenduaren 12an *Papel Periódico de La Habana* egunkarian plazaratuak: «*Para hoy está prevenido / por gente de bizzarria / allá en la Real Factoria / de Pelota un gran partido: / Al Público se ha advertido / por la afición que se nota; / y si nadie se alborota, / verán nueve Bascongados / muy serenos, bien plantados / disputar una Pelota*¹ (Cuba 10). Horiek horrela, aipagarria da XI. Munduko Pilota Txapelketa Habanan bertan jokatu zutela bi mende geroago, 1990ean, hain zuzen ere.

Estatu Batuetara joan diren euskaldunen joanera edo emigrazioa Latinoamerikakoa ez bezalakoa izan da. Batetik, nahiko berria da: lehen taldea XIX. mendearen erdialdera iritsi zen EEBBetara, Kaliforniako urre-lasterketaren kariatz. Bestetik, Latinoamerikara zihoan jendea era guztietakoa zen (profesiodunak, langile kualifikatuak eta baserritarrak), baina EEBBeta-*ra* heltzen ziren emigranteak baserritarrak ziren ia denak, Ameriketara artzain joanak. Honela, gehienak gizonezkoak ziren, ezkongai zeuden eta aldi batez atzerrian dabilen etorkinaren beharrak bete behar zituzten. Honelako premiak ondo baino hobeto betetzen zituzten EEBBetako euskal ostatueta. Izan ere, EEBBetako euskaldunak non, ostatuak han baitzeuden. EEBBetako mendebaldean bizi ziren euskaldunen bilgune sozial eta kultural bihurtu ziren euskal ostatuak, euskal herrietako plazen antzera. Honelako ostatuak dozenaka sortu dira azken 150 urteotan EEBBetako mendebaldean, baita asko eta asko betiko desagertu ere. Hori dela eta, ez dugu jakiterik zenbat ostatutan eraiki zuten frontoia, ezta nolakoak ziren ere pilotalekuak. Ikertzaile batek adierazten duenez, ostatuen erdietan edota bi herenetan frontoia eraiki zituzten (Echeverria 162). Frontoi gutxitan jokatzen zuten zesta-puntan.

Frontoi hauetan euskal gazteek tipiz-tupuzteko partiduak jokatzen zituzten ondo pasatzeko, eta batzuetan txapelketa handiak antolatzen ziren euskal komunitate bakoitzeko jokalaririk onenak elkarren lehian ari zitezten. Askotan egiten ziren apustuak ardo-xorta batengatik edo diru-apurtxo batengatik, baina batzuetan apustuek gora jotzen zuten. Ikus, bestela,

1929an *Eureka Sentinel* Nevadako egunkarian Angelo Undabarrerrenak sinatutako oharra: «Dirua jokoan»: «Ignacio Larrea Eureka-koa buruz buru arituko da pilotan Bertaian Aranberen aurka. Partidua Elyn (Nevada) jokatuko da, hemendik hamabost egun barru. Apostuak 5.000-10.000 dolar bitartean daude alde bakoitzean, esku-dirutan. Ez da txekerik onartzen» (Voice 1977).

Euskal artzainaren garaiak joan zirenean, hala joan ziren ostatuak eta, neurri handi batean, pilota ere bai. Orduan, euskal etxeak agertzen hasi ziren euskaldunen behar sozio-kulturalak betetzeko, eta haietariko askotan badago frontoia. Hala ere, aspaldi etorritakoak zahartuegi daude pilotan aritzeko, eta honenbestez, pilota-jokoa biziki moteldu da EEBBetan. Egun San Francisco, Bakersfield, Fresno eta Chinoko frontoietan baizik ez dihardute jokalariek, denak Kalifornia estatuan. Bestalde, oro har esku-pilotak behera egin badu ere, paleta-jokoa zertxobait berpiztu dela dirudi.

EUSKAL PILOTAREN INGURUKO EKIMEN KOMERTZIALAK

Harrigarria badirudi ere, munduan gehien ezagutzen den pilota-jokoa euskaldun gutxiren kirola da. Ameriketako Estatu Batuetan, euskal pilotaren inguruko ekimen komertzial guztiek zesta-punta izan dute ardatz —jai-alai jokoa, hemen esaten diotenez. XIX. mendearen amaieran Argentinan garatutako pilota-joko hau oso kirol ikusgarria bihurtu zen bere ezaugarrirei esker, eta EEBBetako negozioileek laster antzeman zituzten euskal jai-alaiak eman zitzaizkien etekinak. Honela, hainbat frontoi eraiki zituzten EEBBetan zesta-puntaren ikusgarritasunaz baliatzeko. Bezeroak ez ziren gizonezkoak bakarrik, emakumezkoak eta goimailako jendea ere frontoira azaltzen baitzen puri-purian zegoen kirol exotiko hura ikustearren. Ekimen horietako askok etekinak atera zituzten hasieran, baina gutxik iraun zuten luzaroan.

Ameriketean izan den lehen zesta-puntako frontoia Habanako Fronton Jai-Alai dateke, 1901ean irekia. Garai hartan Kuba EEBBen eskumenaren mende zegoen eta estatubatuarrek

Kuban zeukaten gobernadore militarrek, Leonard Wood generalak, baimena eman behar izan zien antolatzaileei «jai-alai euskal pilota-jokoa, apostuak zilegi direla» aurrera eramateko (Cuba 20). Antza denez, Wood generalak gogoko zuen pilota, eta gainera egunero jokatzeko. 1902an baziren bi pilota-aldikari Kuban: *La Cancha Habanera* eta *Beti-Jai* (Cuba 25). Palacio de los Gritos izeneko frontoia 1910ean itxi zuten, baina berriro ireki zuten 1918-1930 bitartean. Garai hartako jokalaririk onenek jokatu zuten frontoi hartan, askotan dirutza handia tartean zegoela. 1929an jai-alai txapelketak 6.000 dolarreko saria eskaini zien txapeldunei (Cuba 63). Frontoi honen inguruan badago gatz eta piperrik franko: buruhiltzaileak, ondasunak galdutako jendea eta tiroketak (Cuba 49).

1920an beste frontoi bat ireki zuten, Cienfuegos, joko profesionala sartzeko, baina laster itxi behar izan zuten. Habanako Palacio de las Luces edota Nuevo Frontón 1921ean ireki zuten, baina berehala itxi behar izan zuten jokalariek greba egin zutelako. Honenbestez, Habanako alkateak baimena ukatu zien jabeen frontoia berriz irekitzeko. Gero partiduak jokatzeko hasteko baimena eman zien, baina apustuak debekatuta. Horri ez zegoen etekinik ateratzerik eta 1924an berriro ireki bazuten ere, handik bi urtera frontoiarenak betiko egin zuten zikloi batek suntsituta.

Garai hartan, oso jende ezaguna joaten zen Kubara zesta-puntako partiduak ikustera, hala nola, Babe Ruth eta Ernest Hemingway. Jakina denez, Hemingwayek oso maite zuen Euskal Herria, batez ere Iruña eta zezenketak. Gainera, idazle iparramerikarrak biziki maite zuen euskal pilota eta pilotari asko zituen adiskide. Behin elkarrizketa egin zioten pilotaz hitz egin zezan. Ziurrenik, Hemingwayri gai honi buruz egin zioten elkarrizketa bakarra dugu eta bertan azaltzen zuenez, baziren 30 urte pilotazalea zela. Bestalde, pala, esku-pilota eta erremonta ezagutzen zituela aitortzen bazuen ere, «zesta-punta daukat ikuskizunik begikoena. Hunkigarria iruditzen zait denbora osoan, gizonaren ahaleginak azken muturreraino eramanda» (Areitio 56). Orduan, Hemingwayri galdetu zioten zein izan zuen momenturik gogoangarriena pilota ikusten ibili zene-

tik, eta berak Julian Ibarlucea bere adiskideak Habanan izan zuen istripua kontatu zuen:

«Zauri larriak jasan dituen jende asko ikusi dut neure bizitzan, baina Ibarluceak istripua jasan zuenean, aurrez aurre ikusi nituen sekulan bururatuko ez litzazkidakeen kuraia eta lasaitasuna. Partidua hasi baino ordu-erdi lehenago Ibarlucearekin hizketan izan nintzen. Gero partidua ikusten egon nintzen, poz-pozik lau pilotariak beren onenak ematen ari baitziren. Bat-batean, Guillermo, jokalaria handia bera, pilota harrapatzera joan zen eta leku txarretik bota zuen, halako zorte txarraz, non Ibarlucearen burua jo baitzuen. Pilota oso arin joan zen eta ohi ez bezalako zarata egin zuen, lehor, hotz, ate-danbada baten antzera. Baina Ibarlucea ez zen erori. Huraxe sendotasuna! Ezinezkoa zirudien gizonak zutik irauteak. Alkandora zuria gorritzen hasi zitzaion tanto-tantoka. Aurpegia erabat gorritu zitzaion... Goitik behera odoleztaturik zegoen eta, hala ere, zutik zirauen. Beste pilotariak eta epaileak berarengana joan ziren eta erizaindegira eraman zuten. Beldurrak aidean, neu ere hara joan eta guztiz harritu nintzen gelan sartzean, izan ere, gaixoak irribarre tristez agurtu baininduen. Bostekoa eman zidan... eta konortea galdu zuen. Hiru egun igaro eta gero, artean ere konortea galduta zegoen. Hilzorian zegoen. Bazihoan, inoiz baino indartsuago zebilela ere, sasoi betean eta gazte-gazterik. Bi ebakuntza egin zizkieten eta zientzi mirarier esker, bizitzara itzuli zen» (Areitio 57).

Estatu Batuetan zesta-punta jokatzeko hamasei frontoi izan dira, gutxienez: bi Nevadan, hamar Floridan, hiru Connecticuten, eta beste bana Rhode Island, Chicago eta Missourin. Estatu Batuetan ireki zen lehen frontoi profesionala St. Louisen (Missourin) eraiki zen, 1904an. Ricardo Galbis Ajuriak, Habanako ingeniari zibilak eraiki zuen. Galbis berak bazeukan zerikusirik Habanako lehen frontoi profesionala eraikitzearekin (BSP 1977). Hasieran bertako zaleek zesta-punta jakinminez eta xarmaz ikusi bazuten ere, St. Louiseko frontoiak porrot egin zuen. Estatu Batuetan gehien iraun duten zesta-puntako frontoi profesionalak Miami (Florida) aldean daude. 1924an eraiki zuten Floridako lehen frontoia. Hurakanak suntsitu zuenez, 1926an beste bat eraiki behar izan zuten, Miami Frontón izenekoa. Honen lehiakidea, Biscayne Jai Alai frontoia zen (Hollander 47). Jokoak ez zuen arrakasta handirik lortu, hala ere, 1935era arte. Orduan

Floridako parlamentuak legez onartu zituen jai-alaiako apustuak (Hines 95). 1953an Dania Jai Alai apustuak onartzen zituen bigarren frontoia izan zen estatuan. Kirolak gora egin zuen 1960ko hamarraldian, garai hartan kubatarrek —pilotazale amorratuak— erruz sartu baitziren estatura, eta 1978an hamar frontoi ziren Floridan (Hollander 52). 1975-76ko denboraldian soilik, 4,5 milioi ikusle izan ziren Floridako frontoietan (Hines 96).

Estatu Batuetan jokatzeko diren beste kirol askotan bezala, zesta-puntako munduan ere hainbat istilu izan dira langile eta ugazaben artean. 1968an Floridako jokalariek greba egin zuten bost frontoitan. Orduan sei frontoi ari ziren lanean estatuan (Hollander 126). Frontoietako arduradunek ez zuten inolako konponbiderik onartu eta jokalaria berriak hartu zituzten. Jokalari gehienak Euskal Herrira itzuli ziren, edota pilotan jokatzeari utzi zioten. Era berean, 1973an Las Vegasko MGM Grand Hotel distiratsuak Nevadako lehen zesta-puntako frontoia zabaldu zuen, bestelako exotismoak ekarriaz betidanik ikuskizun bereziak eskaintzen zituen estatu bati. Artean bi urte joan ez zirela, jokalariek —haietariko gehienak euskaldunak ziren— greba egin zuten eta kasinoko arduradunek frontoia bertan behera utzi behar izan zuten (Deadline 1975).

Gaur egun Estatu Batuetan ari diren zesta-puntako enpresak jokoari oso lotuta daude eta begi-bistan dago dirujokoa hainbat estatutan zabaltzeak biziki eragin diola zesta-puntari. Nevadan, adibidez, pilota betidanik ibili da lehia gogorrean kasinoko jokoaekin eta azkenean argi gelditu da frontoi batek ekartzen dituen gastuak eta espazioaren beharrak, baita pilotaren inguruan antolatzen den dirujokoaren moteltasuna ere, beti egongo direla kasinoko mahai eta makina txanponjaleen zalapartaren atzetik. Honela, Renoko MGM Grand Fronton 1980an itxi zuten bertako hotel-arduradunek, eta Las Vegasko frontoia hiru urte gehiago baizik ez zuen iraun. 1970eko hamarkadan eta 1980koaren hasieran izandako itxaropenak gorabehera, EEBBetako zesta-punta gainbehera joan da azken urteotan. Honekin badukete zerikusirik 1988an izandako grebaldiaren ondorioek. Alabaina, zerikusi handiagoa du jokoa-ren hedapenak. Izan ere, zenbait estatutan loteriak antolatu

dira, eta gainera Nevadaren tankerako kasinoak sartu dira hainbat erreserba indiarretan eta beste leku batzuetan. Honen ondorioz, Miami eta Connecticuteko frontoi asko itxi behar izan dituzte eta beste batzuk ixtear daude. Gauza bera gertatu da Limako frontoi profesionaletan [1906an Fronton Lima, 1930ean Jai Alai frontoia], Brazilen [Club Athletico Paulista-1900], Caracasen [Fronton Jai Alai 1933-1977] eta Mexikon. Gaur egun zesta-puntako frontoien izatea bera ere galzorian dago leku guztietan.

Jokoaren eragina dugu Ameriketara izan diren zesta-puntako enpresa profesionalak galtzearen lehen arrazoia, baina beste-lakoak ere badira. Zesta-puntan jokatzeko trebetasun handia behar da eta horretarako hainbat urtetan ikasi behar da. Bestalde, tresnak eta pilotak oso garestiak dira, joko oso leku gutxitan joki daiteke, umeek aukera gutxi daukate ikusteko eta ikasteko eta, honenbestez, gazteek ez dute ikasten nola jokatu. A reago, oso garesti irtetzen da jokalariei profesionalerik osatutako talde sendo bat atzerriko ekartzea.

AZKEN HITZAK

Euskal pilotak Ameriketara izan dituen gorabeherak oso lotuta daude euskal emigrazioarekin. Euskaldunak non, frontoiak eta pilotazaleak han. Lehen belaunaldiko jendea itzali ahala, pilota ere hala galdu da, edota bestelako kirol bihurtu da, bertako herritarrek beren modura egokituta. Bitartean, bigarren eta hirugarren belaunaldiko euskal amerikarrak kirola eta kultura bizirik atxikitzen saiatu dira euskal etxeen bitartez. Paleta-jokoa, gomazko pilotaz nahiz tenis-pilotaz jokatuta, gero eta arrakastatsuagoa suertatu da eta, zalantzarik gabe, bizirik iraungo du Ameriketara. Jokalariek eta ikusleek paleta-jokoa euskal pilotaren baitan dagoela konturatzen diren heinean, Ameriketara jokatzen den paleta euskal jokoa izango da. Hala gertatu ezean, puri-purian dabilen joko argentinar edo uruguayarra baino ez da izango.

Zesta-punta, behintzat, gainbehera joango da kirol-enpresa den aldetik, eta baliteke erabat desagertzea zenbait ekitaldi berezi alde batera utzita.

Esku-pilotak ere behera egingo du, arrazoi asko direla medio. Demografi aldaketak izan litezke eraginkorrenak. Pilotak ahalegin fisiko handia behar du, eta min handia ematen die gizonezko gazte baten esku, zango eta bizkarraldeari. Azken hogeita hamar urteotan inmigrazioa ia erabat eten da, talde etnikoa ez da berriztatu eta lehenengo belaunaldiko euskaldunak zahartuz doaz. Dagoeneko, Ameriketako euskaldunak ez dira Euskal Herrian jaiotako gizonezko gazteak bakarrik —Euskal Herriko kiroletan iharduteko prest dagoen gizataldea, hain zuzen ere. Areago, medikuntza-ikerketetan agertzen denez, honelakoak dira pilota esku hutsez jotzearen ondorioak: esku-mutur eta esku hautsiak, odol-hodi etenak, koloregabetzea eta mina (Rovira 321).

Honez gainera, akulturazioaren indarrak Ameriketako kiroletan ihardutera bultzatu dituzte bigarren eta hirugarren belaunaldiko euskaldunak, eta hauek gogoz hartu dituzte bertako kirolak, hala nola, beisbola, futbola, rugbya, saskibaloia eta tenisa. Belaunaldi bakoitzeko jende guztiari egiten zaio gogo bera bizi den garaian eta kulturaren nagusi diren kiroletan lehiatzeko adin bereko lagunekin batera. Herri txikietakoko euskal etorkinentzat pilota zen errege, baina gaur egun EEBBetako institutuetara doan euskal gazte bulartsua askoz ere gogo handiagoz arituko da beisboleko pilota-jokalari zaharkitu mordoska baten aurka baino.

Kiroldak bere moduko eginkizuna dauka gizarte industrial eta post-industrialetan, nekazari-gizarteetan bestela gertatzen delarik. Honenbestez, Ameriketako esku-pilotaren gainbehera eragin duten zenbait ezaugarri Euskal Herrian bertan ageri dira. Esku-pilota oso kirol zaharra da eta ohizko nekazari-gizarteari lotuago dago egungo hiriko bizimoduari baino (Aguirre). Salbuespenak salbuespen, pilota gizonezkoentzako kirola da, bai Euskal Herrian bai Ameriketean. Errealitate honek Euskal Herriko gizarte tradizionalen bestelako arazorik sortzen ez bazuen ere, halako gizartean lana eta jolasa sexuen bereizkunt-

tzari lotuta agertzen baitziren, ez dago gauza bera esaterik gaur egungo gizarte amerikarrari buruz. Bestalde, gaur egun Euskal Herriko jenderik gehiena hirietan bizi da, apartamentuak dituzte bizileku eta bulegoak lantoki. Esku garbi eta bigunak dituzte, eta askoz ere gogo handiagoz ibiliko dira ordenadorearen teklak sakatzen lan astunetan iharduten baino, dela pilota gogorak paretara kontra jotzen, dela 300 librako harri-puskak leporaino jasotzen. Dagoeneko, herri-kirolek ez dute eguneroko lanaren ekina isladatzen, eta horregatik gaurko euskaldunek pilota esku hutsez jo baino nahiago dute tenisean aritu edota baloia ostikoz jo. Honen ondorioz, pilota jadanik ez da euskaldunen kirol nagusia, hala nola gaur egun beisbola ez baita iparramerikarren kirol nagusia, kirol askotako bat baizik.

Ameriketako euskal pilota klasikoaren berpizkunderik egongo bada, ez da bere kabuz gertatuko. Hori gertatzekotan, ordea, erakundeek, hala nola, euskal etxeek, pilota-federazioek eta Eusko Jaurlaritzak, lan gogorra egin beharko dute. Gaur egun inoiz baino handiagoa da erakunde horien arteko komunikazioa eta ahalegin handia egin dute denek pilota Ameriketara zabaltzeko, batez ere gazte-jendeari begira. Nolanahi ere, ikus-teko dago pilotan iharduteko gogo erdi-galdu horri eutsiko dioten, eta batez ere, pilotazaletasuna piztuko duten Ameriketako euskal gazteriaren baitan.

Ameriketako euskaldun askok beren arbasoen hizkuntza ikasten segitzen dute, hein handi batean arrazoi sinbolikoengatik. Euskara haien nortasunaren osagai funtsezkoa da, eta honela agertzen da hainbat modutan. Ameriketako euskaldunek arbasoen sinbolo arketipikoak bereganatzeko premia dute eta horregatik ikasten dute euskara. Honelako sinboloek lehengo garaietatik hona osatuz joan diren burumolde guztien bilduma irudikatzen dute. Hori dela eta, sinbolok gorde eta eguneratu egin behar dira, bestela ezinezkoa baita gaur egun beste toki batzuetan bizi diren euskaldunekin harremanetan egotea eta norberaren arbasoei lotuta irautea. Pilota ere kulturaren emaitza da eta baliteke usadioak eta tradizioak maite eta gordetzen dituztenek pilota gogoz atxikitzea. Dagoeneko, honelako zerbait gertatu da dantza eta beste ezaugarri

kultural batzuekin. Izan ere, pilotak gure arbasoen berezitasuna azpimarratzen du, baita geure berezitasuna bera ere.

BIBLIOGRAFIA

AGUIRRE FRANCO, Rafael: *Deporte Rural Vasco.*, Editorial Txertoa, San Sebastian, 1983.

AREITIO, Felix «Ermua»: *Cancha: Revista Quincenal de Pelota Vasca*, México, D.F., 15 Nov. 1945.

BLOOM, Leonard: «The Settlement of Basques in New England» in *Basque Studies Program Newsletter*, 15 Nov. 1976.

BURDIAT RAMPA, Gerard: *La Mano del Pelotari*, Universidad de la República, Facultad de Medicina, 1987.

«Deadline for Striking Jai-Alai Players» in *Nevada State Journal*, 8 Nov. 1975.

DOUGLASS, William A. and BILBAO, Jon: *Amerikanuak: Basques in the New World*, Reno: University of Nevada Press, 1975.

ECHEVERRIA, Jeronima: «California-ko Ostatuak: A History of California's Basque Hotels» in *Dissertation*, University of North Texas, 1988.

HINES HERRINGTON, Katherine: *Jai Alai: the First Inside Look at America's Newest Sports Craze*, WICC Books, 1977.

HOLLANDER, Zander and SCHULZ, David: *The Jai-Alai Handbook*, Los Angeles, Pinnacle Books, 1978.

KEEVERS, William R: *The Gambling Times Guide to Jai Alai*, New Jersey, Gambling Times, 1984.

MENDEZ MUNIZ, Antonio: *La Pelota Vasca en Cuba*, Ed. Científico-Técnica, La Habana, 1990.

«The St. Louis Fronton» in *Basque Studies Program Newsletter*, 16 May 1977.

«The St. Louis Fronton Revisited» in *Basque Studies Program Newsletter*, 19 Nov 1978.

Voice of the Basques, June 1977.

1. Gaur izango da Real Factoria de Pelotan partido handi bat, jende adoretsuak jokatzekoa. Jendeari

gaztigatu egin zaio, izan ere, hemen badago zaletasunik, eta denak zaratarik egin gabe badabiltza,

bederatzi euskaldun ikusiko dituzte, lasaiak eta segailak, pilotan jokatzen.

ZERTAN DA EUSKAL PILOTAREN EGOERA?

ASIER MUJIKA

«**E**uskal Pilota osasuntsu dago!», «Euskal Pilota suspertzen, indartzen ari da, iraultza badator!», «Euskal Pilotak inoiz baino ikusle gehiago ditu!» «Munduan zehar (Espainia eta Hego Ameriketan) milioka pertsonak ikusten eta ezagutzen dute pilota!», «Gaur egungo pilotariak inoiz baino hobeto prestatzen dituzte beraien buruak, beste kiroleko profesional bezalako entrenamenduak jarraitzen dituzte!»... Honelako esaldiak entzuten dira gaur egun Euskal Pilotaren inguruan dabilzan ahots baikorrenen artean.

Baina ahots guztiak ez dira hain baikorrak, bestelakoak ere entzun daitezke, beste garai batzuk ezagutu eta bizi izan zituztenen esanetan batez ere:

«Lehengoak bai garaiak...!Lehen denok jokatzten genuen pilotan, orduak ematen genituen frontoian. Eskolatik irten eta korrika joaten ginen frontoira edo eleiza azpira jolastera, guk geuk egingdako pilotekin jolasten genuen gainera, orduan ez baitzen pilotarik izaten eta guk egin behar izaten genituen. Ez da orain bezala, orain frontoiak inoiz baino hobeak dira, haurrek nahi adina pilota dituzte eta ez du inor pilotan jolasten». «Lehen partidu bat zegoenean herri osoa frontoian elkartzen zen, hura bai giroa!, frontoiak lepo egiten zuen, gaur egun berriz pilotarien inguruko jendea besterik ez da azaltzen pilotalekuetan». «Oraingo pilotariek ez dute lehengoek zuten mailarik, oraingoak pixka bat jokatu orduko profesioaletara pasatzen dira, lehenago askoz gehiago jokatu behar izaten zen profesionala izateko...».

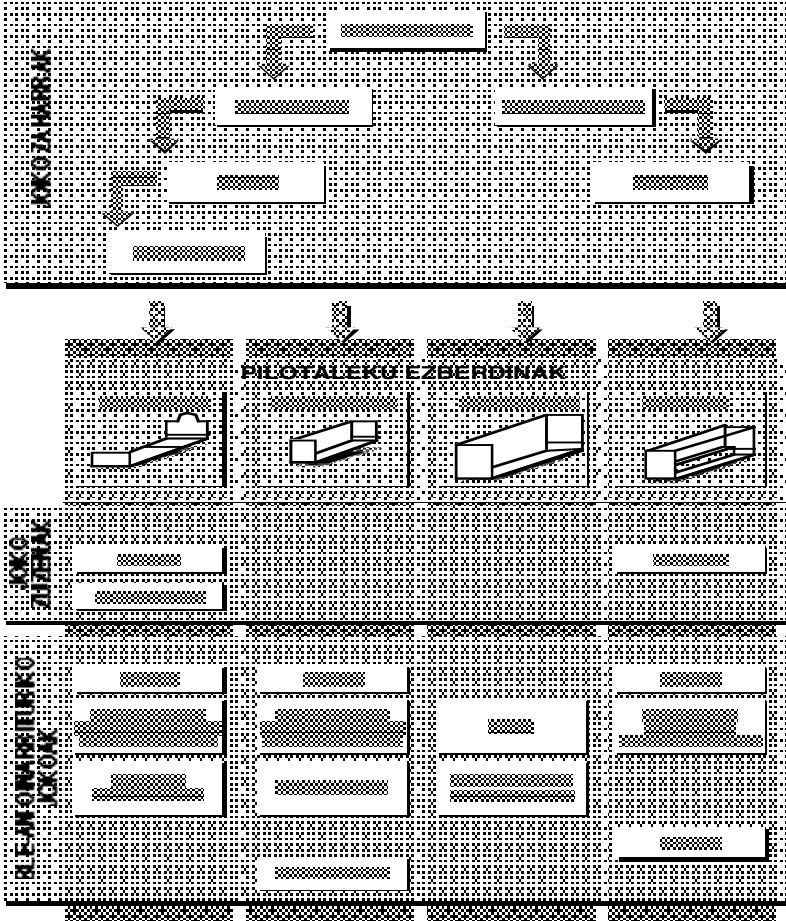
Alde batekoak zein bestekoak entzun ondoren, beste hainbat arlotan gertatzen den bezala, errealitate berdinen ikuspegi guztiz ezberdinen aurrean aurkitzen gara, baina *zein ote da Euskal Pilotak gaur egun bizi duen errealitatea?*

Galdera luze eta sakon honi erantzutea ez da bat ere erraza, baina honako idatzi honetan diagnostiko deskriptibo bat egingteko jarraitu beharreko pausoak ezartzea da gure asmoa. Egoera zein den esan ahal izateko bidea zehaztu nahi dugu soil-soilik, azkenean gure iritzia emanez. Gure asmoa egoera horren arrazoiak bilatu eta/edo soluzio magikoak eskaintzetik urruti dago, horrek, batetik, hausnarketa luze eta sakonago bat beharko lukeelako, eta bestetik, ez delako hori artikulu honen helburua.

Aurrera jarraitu baino lehen, Euskal Pilota zer den definitzea komenigarri ez ezik beharrezkoa ere iruditzen zaigu. Izena eta jatorria berdina badute ere, lurralde batean nahiz bestean bizi eta jokatzten dituztenen errealitate eta joko-motak guztiz ezberdinak izan baitaitezke. Beraz, *nola definituko genuke Euskal Pilota bere osotasunean?*

«Gure arbasoengandik gaur eguneraino iritsi eta garatuz joan den kirola. Euskal Herriaren ondare kultural garrantzitsuenetariko bat. Herri honen nortsunaren zati bat. Gaur egun, 4 pilotalekumota ezberdinetan 23 bat modalitate edo jolasteko modu ezberdin dituen kirola».

EUSKAL PILOTAREN JOKO-MOTAK

Ikuspegi zabal eta orokor honetatik begiratu gero, Euskal Pilotaren diagnostiko zehatz bat egitea oraindik zailagoa bihurtzen da, baina definizio hau ontzat harturik, aurrera egi-ten saiatuko gara.

Pilotak euskal gizartean bizi duen egoera aztertzeko orduan, hiru atal edo arlo hauek izan beharko genituzke kontuan, honela bakarrik jasoko baitugu errealitatearen islada osoa:

I.- Euskal Pilota, jolas batetik hasi eta mota ezberdinetako jokoez osatutako KIROLA dela argi dago, baina, gaur egungo gizarteak zenbaterainoko *erabilpena* ematen dio kirol honi?

II.- Pilota, Euskal Herriaren ondare kultural bat izanik, herri honen historia, izakera eta nortasunaren parte, alegia, gaur egungo euskal gizarteak zenbateraino ezagutzen du gure kirol honen jatorria, historia, antropologia, modalitateak,...? Norainokoa da kirol honi buruzko *ezagutza*?

III.- Eman dugun definizioaren arabera, badirudi euskaldun eta euskaltzale batentzat, Euskal Pilota beste kirolengandik zerbait ezberdina izan behar duela, esanahi bereziduna, baina gaur egungo euskal gizartean zenbatek eta zenbateraino ikusten, sentitzen eta baloratzen dute hau horrela? Garai bateko hura ezagutu eta bizi izan zutenek beharbada bai, baina besteek... Zein da euskal gizartearen *ikuspegia*, *sentimendua*, *jarrera*,... kirol honekiko ?

Puntu honetara iritsita, beste arazo baten aurrean aurkitzen gara: nola eman erantzuna planteatutako galderei ? Kriterio edo irizpide objektiboak erabiliz eta ikuspegi orokor bat mantenduz aipatutako galderei erantzutea oso zaila eta neketsua dakusagu, ezinezkoa ez esatearren. Galderei objektiboki erantzun ahal izateko, ikerketa sakon eta datu-bilketa handiak egin beharko genituzke, baina momentuz horretarako aukerarik ez daukagunez, galderak azaldu eta norbera erantzunak bilatzen saiatzea da aurkitu dugun irtenbiderik aproposena. Beraz, Euskal Pilotaren diagnostikoa egin ahal izateko, hauek izango lirateke erantzun beharreko galderetariko batzuk:

I.- Gizarteak Euskal Pilotari ematen dion *erabilpena* aztertzerakoan, hiru arlo ezberdindu beharko genituzke:

- *Pilota lehiaketa-kirol* moduan.
- *Pilota aisialdiko* ekintza aktibo edo *kirol* moduan.
- *Pilota aisialdiko* ekintza pasibo edo *ikuskitza* moduan.
- Pilotaren *lehiaketa-arloaren* diagnostikoa egiterakoan, definizioan erabili dugun ikuspegi orokor eta zabal horretan mantenduz, zein da modalitate bakoitzaren egoera...

— pilotariei dagokienez:

Zein da pilotari-kopuruaren azken urte hauetako eboluzioa? Zeintzuk dira beraien baldintzak, kexak?...

— pilota-eskolei dagokienez:

Nola daude antolatuta pilota-eskolak? Irakasle/hezitzaileen prestakuntza egokia al da? Zeintzuk dira beraien helburuak, emaitzak eta arazoak?...

— pilota-elkarteei dagokienez:

Zein da kopurua? Nola daude antolatuta? Zein baldintzetan mugitzen dira? Zeintzuk dira baraien helburuak, arazoak, emaitzak?...

— pilota-federazioei dagokienez:

Egina al daukate pilotaren egoeraren azterketa? Zein helbururi ematen diete lehentasuna? Ba al dute epe ertain/luzerako plangintzarik? Zertan oinarritzen dituzte beraien programazio eta ekintzak? Zeintzuk dira beraien lan-baldintzak eta arazoak?...

— pilota-empresei dagokienez:

Nola dihoakie negozioa? Zer egiten dute eskuartean duten «produktua» hobetzeko, promozionatzeko eta saltzeko? Erabiltzen al dituzte beste alorretako enpresek darabiltzaten medio eta teknikak?...

- Pilota *aisialkiko kirol* moduan harturik eta hemen ere ikuspegi oro korrean mantenduz: zenbatek jokatzten dute pilotan beraien aisialdiko kirol bezala? Zein da azken urteotako eboluzioa?...

- Pilota *ikuskitun* moduan harturik berriz: frontoietara hurbiltzen den jende-kopurua zenbatekoa da? nola eboluzionatu du? etxeetan, telebistaz, ikuslegoa zenbatekoa eta nolakoa da? zenbat modalitate botatzen dituzte telebistaz?...

II.- Euskal gizarteak Pilotarekiko duen *ezagutzari* dagokienez ere badira aztertu beharreko zenbait galdera:

Hezitzaileek, ikastetxeek, irakasle-eskolek, unibertsitateak, instituzioetako hezkuntza-sialek, komunikabideek... ikusten al dute Pilotari buruzko ezagutza hedatzeko beharrik?...

III.- Zein da euskal gizartearen *ikuspegia*, *sentimendua*, *jarrera*,... kirol honekiko? Zein da Euskal Pilotak gizartean sortzen duen kezka, interesa...? Jendeak, kultur erakundeek, instituzioek,...baloratzen al dute Euskal Pilota herri honen ondare kultural garrantzitsuenetariko bat bezala...?

Galdera guzti hauei objektiboki erantzun bat eman ondoren, eta euskal pilotaren arlo guztiak hausnartu eta gero, zeintzuk dira bakoitzak ateratako *konklusioak* Euskal Pilotak gaur egun bizi duen egoerari buruz?

Gure ikuspegitik, Euskal Pilota, bere osotasunean harturik, premiazko «tratamendu» baten beharrean aurkitzen da, gaur egun bizi duen egoera ez baita inolaz ere osasuntsua, kasu batzuetan MAKALA eta beste zenbait kasutan LARRIA dela esatera ere ausartzen garelarik.

Edozein modutan ere, Euskal Pilotaren modalitate bakoitzak lurralde bakoitzean bizi duen egoera hain ezberdina izanik, komenigarria litzateke modalitate bakoitzaren diagnostiko zehatz bat egitea.

EUSKAL PILOTA: BILA DITZAGUN IRTENBIDEAK

JOXAN UNSAIN

Pilotaren azken urte hauetako mugimenduak jakinmina sortu du erakunde eta instituzio desberdinetan. Gure herri honetako jokoen garrantziaz eta gure bizitzarekiko erlazioaz badugu euskaldunok ere zeresanik.

Herri bateko kulturgintzaren eta kirolen eboluzioa aztertzean ekintza edo gertakari garrantzitsuak kontuan hartzen diren bezala, txiki eta xumeak ere presente izan behar ditugu.

Euskal pilotarekin harremanetan ari garen guztiok beharrezko ariketa dugu egunero itxaropentsu jaikitzea, ilusioa galduz gero arriskutan ipiniko baikenuke etorkizuna. Eta geuri —eta ez beste inori— exigitu beharko litzaiguke balizko galerraren gaineko erresponsabilitatea.

Horretarako beharrezkoa gertatzen da pilotaren osasuna ziurtatuko duen ingurua planifikatzea eta, horrenbestez, hasierako diagnosian jarraitu beharreko helburuak hasiera-hasieratik zehaztea, federazio-estamentu eremu desberdinen (Eusko Jaurlaritza-Kultura Saila, Euskadiko Pilota Federazioak, Herrialde desberdinetako Federazioak, Euskal Kirol Institutua, Pilota Klubak, Ikaspilota, etab.en) estrategia bateratua abiapuntutzat hartuta. Horretarako, helburu orokorrak finkatu beharko dira eta sustapen, antolaketa, plangintza eta orientabide alderdiek norabide amankomuna izan beharko dute.

Ondoren, gaur egungo egoeraren azterketatik abiatuta, lan-arlo desberdinetako bakoitza garatuko dugu.

PILOTAREN HASTAPENA ESKOLAN

Eskolan eman ohi du pertsona batek pilotaren alorrean lehen urratsa eta lehen urrats hau hastapena besterik ez da. Ez da, beraz, nahitaez espezifikotasun handia eskatu behar den garaia. Norberaren ezaugarri eta gaitasunen araberrako iharduerak aukeratzeko gune aproposa beraz.

Badirudi denok bat gatzela, hasteko, horretan. Baina zuzentasun hori kontrolatzen edota horretarako neurriak hartzen hasten garenean sortzen dira egonezinak, gatatzak eta sarritan haserreak.

Bestalde, eskolan pilota-ihardueraren kalitatea neurtzea zailagoa da kantitatea neurtzea baino; hasteko, Administrazio publikoa ez da, jakina, berez gure kirolen zuzentasunari eta egokitasunari buruzko irizpideak ezartzeko gauza. Horrela inflexioko puntu garrantzitsu baten atarian aurkitzen garela esango nuke.

Era berean, euskal pilota beste gauza askotatik babestu beharrean aurkitzen da eskolan: kultur manipulaziotik; kontsumismotik; eskola bestelako kirolen merkatutzat hartu eta kontrolik gabe inbadituko duten horietatik...

Sarri, gure artean zer gertatzen ari den salatzeak euskal gizarteari eta eskolari bost axola diola ematen du. Gaztetxoan

borondatea mezu arrotz eta elbarrigarriek preso dutela esan liteke, gizarteko azalean arakatuz gero. Helduagooi, berriz, berehalako errentabilitatearen lilurak itsuarazi gaituela lepora dakiguke. Baina gure jokoen azalaren azpian mamia dagoela ahazten dugu maiz eta huraxe da eraikinaren oinarria, gure ahalegin guztien azken helburua.

Irakasleei, ikasleei eta gizarteari, oro har, erraztasunak eman beharko zaizkio eskola-ordu eta ikastorduez kanpo ikastetxeetako baliabideak erabiltzeko eta, honela, pilotarekin loturik dauden iharduerak garatu ahal izateko.

Ikaspilotaren esperientzia gogoan dugula, ikastetxeak honen antolakuntza bere gain hartu behar duela uste dugu eta programazioa gure kirolarentzat egokitzen arduratu, baita honen antolamenduaren eraginkortasunaz, arduradunaren lanbide-
-prestatuntzaz (ikastorduetan zein ikastorduez kanpo), honen burutzapena laguntzeaz, bultzatzeaz eta zaintzeaz eta iharduera garatzeko baliabide materialak biltzeaz ere.

Zeregin hau beharrezkoa eta funtsezkoa da gure kirola eskolan zabal dadin eta gaur egun gertatzen den antolakuntzarik eza gainditu eta proiektu eta eskumen hauek epe labur eta luzera jarrera logikoa har dezaten.

Horregatik, eskolak ezinezkoa du pilota bere inguru kulturaletik kanpo uztea. Eta aldi berean, gureak diren pilota-joko desberdinen berreskuratze eta zabaltze lanetan badu zeresanik.

PILOTA-ESKOLAK

Eskola-orduz kanpo antolatu ohi diren pilota-taldeei deitzen diegu Pilota-Eskola. Gela barruan edo berezko gogoia agertu duten neska-mutuez osatutako talde hauek, pilota sakontzea dute helburu

Pilota-eskolak, oro har, eliterako pilotaz arduratzen dira askotan eta sektore honentzako bereziki antolatzen dituzte euren lehiaketak Ez dute jokaera hauen bitartez lortu nahi diren helburuen definizio zehatzik.

Hala eta guztiz ere, Pilotaren barruan dauden lan-talde espezializatu desberdinek onartu egin dute oinarrian garatutako lan sendo eta serio batek baizik ez duela gailurra arrakastaz lortzea ahalbidetuko. Oinarrian garatutako lanak pilota-eskoletan hasi behar du bereziki, lanbide-prestakuntza gertatzen den bezalaxe, oinarrizko prestakuntzak garrantzi erabakiorra baitu pilotarako.

Dena den, maila hauetako pilotaren eremuan gehiegitan dago pilotari gazte hauen prestakuntza horretarako gai ez diren arduradunen eskuetan.

Prestatzaileak, monitorea edo entrenatzaileak —pertsone honi jartzen diogun titulua edozein izanik ere— garrantzi handiko funtzioa betetzen du adin hauetako pilotari gazteen eremuan, gero eta haur gehiago hurbiltzen baita pilota-eskoletara. Lehen haurrek kalean edo edozein hormatan aritzen ziren pilotan eta pilotari on bihurtzen ziren euren kabuz ikasten, berariazko entrenamenduetan hasi aurretik. Ildo honetan, argitu behar dugu praktika hau eragiten zuen zenbait faktore zegoela eta hauen artean pilotaren iharduera bera kultur eta gizarte-mailan indarrean zegoela nabarmendu behar da. Lehen gazteek beraiek egokitzen zituzten euren arauak unean uneko egoerara. Bi besterik ez zirenean eurek erabakitzen zuten zein irtenbide eman behar zioten. Haatik, bi baino gehiago baziren, jolastokira eta helburu amankomunetara egokitu ohi ziren.

Gaur egun, aldiz, helduek bideratzen dute guztia. Entrenatzaile eta monitorea zehazten dute jokoaren erritmoa eta izaera. Hori dela-eta, klub bateko partaide izateko adinean dauden gazte askok muzin egiten diote pilotari, adin horretara heltzen direnerako hauetako askok pilotan hamar urtean zehar jokatu ondoren. Maiz helduek parte-hartzaileen ekimen eta sormena moztu egiten dute (espezialitate-mota, haur jakin batenganako interes berezia, txapelketa antolatzerakoan manipulazioa, estatus bereziak...) eta hau izan daiteke neurri batean animatzaile-rik handienak pilotaren esparrutik aldegitaren arrazoirik argiena.

Tokian tokiko eta lekuan lekuko gidari egokiak eratzen eta koordinatzen saiatu beharko dira beraz, gaur egungo Federazio eta Klubak... Guztia berrantolatuko duen agiria lortuz, adin hauetan oinarri finkoek urrezko balorea baitute.

Aldi berean, helburuen ikuspegi oso bat lortzeko ondoko printzipioak formulatu beharko dira:

— Oinarri-pilota haurren beharrianetara egokitu beharko da eta ez helduen beharrianetara. Haurrak ez dira heldu txikiak!

— Pilotan aritu nahi duten haur guztiei eman behar zaie pilotan aritzeko aukera.

— Eragin-esparru desberdinetan pilotaren aldeko ikuskera zabaltzen saiatzea.

— Pilotak adin hauetan ez du lehiaketa soila izan behar, jolas zuzendua edo librea baizik. Horretarako, lehiaketaren ikuspegi kanpo pilotan aritzea sustatu behar da (salbuespenak salbuespen).

— Pilotak adin hauetan klub, ikastetxe eta gurasoen arteko lankidetzeta eta harremanak bultzatzeko bidea izan behar du. (Hasierako ihardueraren eta pilotan aritzeak ematen duen ondorengo heldutasunaren arteko bateratze zuzena bilatzea alegia).

— Oinarri-pilotak parte-hartzaile guztien arteko elkar ulertze giroa sustatu behar du (ez bertako idoloiei bereziki).

Eskakizunak honetan guzti honetan inplikatzeko diren zenbait pertsonen trebetasunera laburbiltzeko, pilota-eskolak eta entrenatzaile eta gurasoentzako printzipiorik nagusienak azpimarratu beharko ditu:

1. Adin hauetan pilotak jolastu esan nahi du eta jolasteak berarekin ditu ezberdintasunak.

2. Haur asko ikertze-prozesu batean daude. Espezialitatea erabakitzen alegia.

3. Neurri berean eskatu behar zaie guztie eta neurri berean jarri behar zaie arreta.

4. Etorkizuneko pilotariei irabazten eta galtzen irakatsi behar zaie.

5. Ikasteko eredu diren ariketa gehiago - partidu gutxiago.

6. Pilota askotarikoa eta anitza dela ulertaraztea (espezialitate desberdinak).

7. Elkarrekin parte-hartzeko diseinu bat sortzea eta esperientzia horrek pilota-iharduera osoan iraun dezan saiatzea (ez noizean behin).

8. Partiduetan hurrek hartzen dute parte, ez helduek (haur pilotariak jokatzen du, inola ere ez monitoreak edo gurasoek).

LABURPENA: Iharduera oroien helburuek oso argiak izan behar dute, bai entrenatzaile-monitorezeregina betetzen duen pertsonarentzat, bai antolakuntza-egiturako zuzendariarentzat. Planteamendu garbi eta amankomun bat ez edukitzeak, gerora jotako uso baten antzera gelditzera bultzatzen gaitu askotan.

PILOTA AISIALDIAN EDO DENBORA LIBREAN

ZEINTZUK DIRA PREMIA NAGUSIAK

Pilotak azkenaldi honetan bizi izandako «boon»a kontuan izanirik, hutsune ikaragarria atzeman genezake aisialdia aztertzerakoan

Egoera honi buruzko lehen gogoeta eginez, betidanik pilota gure gizartean inolako norabide, programazio edo pertsonal espezializaturik gabe garatzen zela aipatu behar dugu.

Gaur egun, pilotaren ihardueraren barruan Administrazio publikoak, beren iharduera-programen barne, biztanleriaren sektore gehienentzako zerbitzuak eskaintzen ari dira; baina bada sektore handi bat hutsune nabarmena duena:

35. urtetik 60 urtera bitarteko gizon-emakumezkoak.

Gizarte-talde honen ezaugarriak:

a) Burutzen dituzten iharduera fisiko gehienak iharduera libre eta bat-batekoen barnean sartuko lirateke, eta adiskide eta familia inguruan egin ohi dituzte (mendia...)

b) Ordutegi-arazo larriak dituzte beren lan-erantzukizunagatik.

c) Lan edo famili arazo horiek askotan galerazi egiten dute maiztasun jakin batez edo sistematikoki iharduera hori bultzatzea.

d) Euskal Herrian 35 urtetik 60 urtera bitarteko gizon-ema-kumezko gehienek pilotan jokatu dute bere gaztaroan.

Azken urteotan, kirol-arloko iharduereen eskaintza publikoak bere interes propioetarantz «hezi» du eskaria, herriak bereak zituen iharduera horiek bertan behera utziz. Kontuan hartuz kirol tradizionalaren eskaintza publikoa haurren sektorean oinarritzen dela eta ez gazteen sektorean, esan daiteke, biztanlegoaren multzo handi batek ez dauzkala benetan nahi dituen produktuak, eskaintzen zaizkion kirol-zerbitzuen artean.

Horrenbestez:

Plota arrakasta handiko tresna da euskal gizartean oro har, aina ere gehiago 35 urtetik 60 urtera itarteko gizon-emakumezkoentzat.

EUSKAL PILOTAREN EGUNGO ESKAINTZAK DUEN ARAZOA

Kirol-eskolen edo Ikaspilotaren eskaintzei buruzko xehetasunetan sartu gabe, Udalek eta Aldundiek euskal pilotari dagokionez egiten duten eskaintza bakarra kirol-instalazioen erabilpenaren zeharkako zerbitzua da; honek arazo batzuk dakartza berarekin:

a) Erabiltzailearentzako arazoak.

— Jokatzeko eta eskatzeko ordua zehaztu beharra.

— Lagunen batekin jokatzera joan beharra dauka; gehiengotan bi edo hiru lagunekin, oro har bi biren aurka jokatu ohi delako.

— Laneko edo familiako premiek zaildu egiten dute guzti hori.

— Horren ondorioz, erabiltzaile-kopuru handi batek bertan behera utzi du kirol-mota hau, partaide-kopuru txikiagoa behar duten antzeko beste kirol batzuetara joz: squash-a, tenisa...

— Zuzendaritzarik gabe iharduteak osasun eta ongizate-arazoak sor ditzake (muskulu-lesioak beroketa egokirik ez egitea-gatik...)

b) Administrazioentzako arazoak:

— Bertako instalazioen erabilera kaskarra da, jokalaria-kopurua oso txikia delako hain zuzen, egun osoan zehar okupatuta egon daitezkeen arren.

— Ordu batean bertan aritzen diren erabiltzaileak lau direla onartzen baldin badugu, eta gehienez ere, egunean 10 orduz iharduten bada, pilotalekua erabiliko duten lagunak gehienez ere 40 izango dira.

— Frontoi luzeek beren erabilpenerako arazo gehiago dute, eskaera frontoi motzeko jolas-moduetara bideratzen baita.

— Frontoi-kopuru nabarmen bat jendearentzat itxita aurkitzen da gehienetan, kirolean aritzea eta instalazioaren errenta-garritasuna are gehiago zailduz.

c) Metodologiazko alderdiak

Euskal pilotak biztanleria guztiari irtenbideak ematen saiatu behar du, adin, sexu, sasoi fisiko... bezalako bereizketarik egin gabe. Beraz, zerbitzua 35 eta 60 urte bitarteko gizon-emakumeen taldeari zuzentzen saiatu beharko da, beraien arteko desberdintasunak oso handiak badira ere.

Sistema honek ondokoa lortzeko aukera eskaintzen digu:

— Norbanakoen sasoi fisikoa zaindu eta hobetzea.

— Euskal pilotaren modalitate guztiak eta tradiziozko beste joko batzuk ezagutzea.

— Giza harremanak hobetzea.

— Norbanakoa bere osotasunean eta gizarte anizkoi bateko partaide gisa garatzea.

Pilota-jokoan barneratzeak ez ditu bazterrean uzten tradiziozko gainerako jokoak; euskal kulturari berezkoak zaizkionak izan nola beste kulturatakoak izan, eta horrek erraztu egingo luke, euskal gizartea osatzen duten kultura guztiekiko begirunea eta onespena.

Arrisku horiei aurre egiteko gure herrian pilotazale bezala bere burua azaltzen duten enteei doakie proposamen hau:

— Pilota balioestea eta babestea gure kultur ondarearen alderdi garrantzitsu gisa.

— Pilotaren kirol, gizarte eta kultur izaera sustatzea, jolasa prestakuntzarekin tartekatuz.

— Jendeak bere ondarea ezagutu dezan sentsibilitzatzea eta motibatzea, ondasun amankomun gisa baloratuz.

— Pilotaren jokoa sustatzea eta hedatzea behin-behingo.

Gure pilota-jokoa kultur nortasunaren zeinutzat har daitekeela onartzen badugu, behar-beharrekoak gertatzen da beraz gordetzea eta mimatzea memoria historikoak iraungo badu. Beraz, babestu, bultzatu eta sustatu behar da, hala egiten ez bada estereotipoak diren kirol moderno hauek joko tradizionala ordezkatzeko arriskuan baikaude.

EUSKAL PILOTA HEZKUNTZAN

JONAN BEDIA LAUNETA

Belaunaldiz belaunaldi, Euskal Herriko haur eta gazteek jolastu izan ohi dute Pilotan, inolako pizgarri edo estimulu berezirik gabe. Garai batean, gure herrietako frontoiak herritarren topaleku, bilgune eta jolatoki baitziren.

Azken urtetan, ordea, EUSKAL PILOTAk bizi izan duen egoera arrunt bestelakoa izan da. Kontua da eremu guztietan, eta batez ere gure ikastetxeetan, praktikatzen diren kirolen artean Euskal Pilota bere adierazpen-mailarik eskasenera zokoratua aurkitzen dela. Nagusien munduan egon diren aldaketek zuzeneko islada izan dute haurren bizitzan ere.

EUSKAL PILOTAk ez du guretzat beste edozein kirolek bezelako garrantzi berbera. Gure kultur ondarearen atal inpor-

tanteenetarikoia baita; esan genezake gure kirolik esangurat-suena dela. On Joxemiel Barandianek esaten zuenez «jolas askotan igarotako belaunaldien oroimena eta antzinako sineskeren aztarrenak zaindu dira muinean...»

Beraz, Euskal Pilota gure herriaren kirolaz gain kultur ondare garrantzitsua izanik, berau Hezkuntzaren eremuan txertatu nahi genuke. Urte askotan gure artean indartsu iraun duen Pilota-mundu interesgarri eta herrikoi horri nolabait gure haur eta gazteen bihotzean tokitxo bat aurkitu nahi genioke.

HELBURU NAGUSIAK

Gure helburu nagusia litzateke ikastetxe bakoitzeko Hezkuntza \bar{r} en Proiektuan Euskal Pilota eduki hezitzaile baliotsu bilakatzea, Hezkuntza-Erreforma \bar{r} en Diseinuak bere orientabideetan hala adierazten duen moduan. Pilotaren ezagutza eta jolas-kera ezberdinak neska-mutil guztiei eskainiz, pilotazaletasuna ikastetxeetatik abiatuz Euskal Gizartean dagokion tokia eta garrantzia berreskuratzea; azken batean, gure herritarren kirola bihurtuz, beti ere, kultura, kirola eta hezkuntzaren ikuspegi hirukoitzetik kontuan hartuz.

Hezkuntzaren munduan hiru mailatako helburu espezifiko hauek lortu nahi genituzke haur guztiekin:

- Kontzeptualak:
 - Pilotaren sorrera eta bere eboluzioa historian zehar ezagutzea.
 - Pilotaren modalitate guztiak ezagutu eta beraien ezaugarrien arabera ezberdintzea.
 - Euskal Pilota gizarte eta kultur fenomeno gisa ezagutzea.
- Prozedurazkoak:
 - Pilotaren modalitate guztiak ezagutu eta beraien ezaugarrien arabera ezberdintzea.

— Euskal Pilota gizarte eta kultur fenomeno gisa ezagutzeara.

- Jarrerazkoak:

— Euskal pilota gure kulturaren ondare bezala identifikatzeara, baloratzea eta errespetatzea.

NORI ZUZENDUA

Gure Proiektua eskola-munduaren eragin-eremuan kokatzen baita, Derrigorrezko Lehen eta Bigarren Hezkuntzako ikas-texetako haur guztiengana heldu nahi duen proiektua da.

Ikastetxe guztientzat dago zabalik IKASPILOTA; Ikastola, Ikastetxe Publiko edota Pribatuentzat, hain zuzen. Bakoitzak bere diseinu curricularra definitzerakoan, hau da, ikasle batek bere gizartean bizitzeko zer ezagutu, zer egiten jakin eta nolako jarrera izan behar duen erabakitzen duenean, ahalik eta laguntza handiena eskaintzea da gure asmoa.

Irakasle beraien eginkizunak erraztea eta, batez ere, EUSKAL PILOTAk Hezkuntzan izan behar duen garrantzia adieraztea da gure eginkizuna. Azken finean, Euskal Pilota, eduki hezitzaile ezinbestekotzat hartu dezan zentro bakoitzak.

EZAUGARRI NAGUSIAK

IKASPILOTA Proiektua garatu duten ikastetxeetako haurrek gustora jaso dute Pilota hastapenean izandako esperientzia. Arrazoiak hainbat dira, baina nagusiki ondorengoak azpimarratu nahi genituzke:

- *Aniztasuna*: Iharduera irekiak eta ez-baztertzaileak proposatzen dira. Aniztasuna onartzeko eta baloratzeko lagunduko duten iharduerak bultzatzen ditugu. Ikaslegoak gizarte-heterogenotasunaren sinboloa ikusten du jokoaren bitartez.

- *Hezkidetza*: Jakina da, Euskal Pilota gizonezkoen eremutat kontsideratua izan dela betidanik, salbuespenak salbuespen. Emakumeen papera «harrizko gonbidatu» batena izan dela esan genezake.

IKASPILOTAk ezinbestekotzat jotzen du, noski, haurrak sexu-berdintasunean hezitzea; sexu-aniztasuna Euskal Pilotan ere bermatzea. Hau da, ume eta gazte guztiei aukera berdina ematea sexu-bereizketarik egin gabe.

- *Ludikotasuna*: Jolasa erabiltzearen garrantzia oinarritzko metodologi baliabide gisa. Ahalmen eta trebetasunen ikaskuntzan gure haurrak jolasaren inguruan garatzen dira. Jolasak garrantzi handia baitu haurraren berezko ikaskuntzan. Jolasean oinarrituriko ekintzetan, umea egoera dibertigarri batean kokatzen dugu, haurrak ez du izaten «ariketa mekanizistek» —errepikapenean oinarriturikoek— transmititzen duten sentazio aspergarririk. Gure proposamenetan alaitasunean eta ludikotasunean murgiltzen baitira haurrak.

- *Materiala*: Ikastetxe guztietara egokitu daitekeen proiektua da. IKASPILOTA garatzeko ikastetxeek ez dute behar instalazio eta material berezirik. Horma bakarra duen «frontoia» edo espazio libre bat nahikoa da Pilota-praktikak burutzeko. Jolasteko behar den pilota haurrak berak egingo du; bakoitzak bere adinari egokitutako materiala erabiliz eta jokoaren jarraitasuna ziurtatuko duena. Jostatzea kultura den neurrian, norbere jostailua —pilota— egiteak Hezkuntzako prozesuaren zati garrantzitsu bat behar du izan.

Beraz, ikastetxearen ekonomi mugak ez dira inoiz eragozpen izango Euskal Pilota zentroan gauzatzeko.

- *Ezagutza globala*: Pilota jokoan ikasten hasten denean haur bat, modalitate jakin batean gehiegi espezializatzea izaten da joera nagusia. Gure egitasmoa haurren interesguneetan oinarritzen da, hau da, haurrak joko ikasterakoan sortzen zaizkion arazotan, hain zuzen. Esan genezake, Euskal Pilotaren modalitate ezberdinak oso antzekoak direla egituraz, nahiz alderdi formalak —pilota, frontoiak, erremintak— bereizgarri dituzten. Horregatik,

oso garrantzitsua da guretzat hastapenean gure Pilota jokoaren modalitate guztien ezaugarri orokorrak ezagutzera ematea.

- *Interdisziplinarra*: Gorputz Hezkuntzaren arloaz gain, Ikas-pilota saiatzen da ikasgai edota arlo gehiago jorratzen, Plastika, Gizarte eta Hizkuntza arloak batez ere.

Arestian aipatutako guztiagatik, esan daiteke «*heziketa-tresna*» baliotsua dugula Euskal Pilota. Derrigorrezko Hezkuntzak planteatzen dituen irakaskuntzako helburuak lortzeko, Ikaspilotak, besteak beste, honako lorpenak bultzatzen ditu: sozializazioa, autonomia, oinarrizko tresna-ikasketak eta ahalmenen hobekuntza.

Horrexegatik bada, Euskal Pilotak ez du errepresentatu behar bakar bakarrik iragana, baizik gaurko eta etorkizuneko belaunaldi berrientzat elementu ludiko bat eta baita haurrak osotasunean hezitzeko baliabide bat ere.

IKASPILOTA IKASTETXEKO PROIEKTU CURRICULARREAN

Hona hemen ikastetxeko ikasgai ezberdinetako irakasle nahiz ikasleen beharriaz erantzuteko IKASPILOTA proiektuak dituen zerbitzuak:

GORPUTZ HEZKUNTZAREN ARLOAN

- Formazio ikastaroak irakasleentzat:
 - «Pilota, Heziketa tresna»
 - Euskal Pilota joko zaharren ezagutza
- Girotze-kanpainak
- Pilota Egunak
- Jolas-materialen bideraketa:
 - Pilotak, palak, liburuak ...
- Ikas-materialgintza:
 - «Pilota, Heziketa tresna»
 - «Euskal Pilotaren hastapena»

PLASTIKA ARLOAN

- Formazio ikastaroak:
 - Pilotagintza
 - Xaregintza
 - Guantegintza
- Tailerrerako materialeen bideraketa.
 - Larruak, jostorrazak, haria, apunteak...
- Ikas-materialgintza:
 - «Pilotagintza»
 - ...

GIZARTE-ARLOAN

- Euskal Pilotaren JATORRIA, ANTROPOLOGIA, HISTORIAREN adierazpena.

HIZKUNTZ ARLOAN

- «Pottolo pilotaria», irakurketarako ipuin liburu didaktikoa.
- «Jorge Oteiza» ipuin-lehiaketa
- «Bertso-Pilota» lehiaketa

EKINTZA OSAGARRIAK

- Ikastetxeen arteko TOPAKETAK bailaraka
- Euskal Pilotaren Erakusketa Ibiltaria
- Hitzaldiak, mahainguruak...
- Euskal Herriko IKASPILOTA EGUNA
- Pilota udalekuetan

PILOTA ETA ESPAZIOA

Gogoeta bat edo beste...

ANTON MENDIZABAL

«**E**spazioaz» idaztea gauza serioa dela dudarik ez dago. Batek baino gehiagok pentsatu ere pentsa dezake ez ote garen ur handiegitan sartuko lantxo honetan... Baina lasai har ditzagun gauzak eta «espazio» hitzak duen sakontasunari ez diezaiogun beldurrik izan, laister konturaruko baikara nola-halako «espazioaren» aldeko sentsibiltate baten jabe bagarela eta.

Badugu gainera euskaldunok aukera paregabea «espazioaren» muinekin harremanetan jartzeko. Izan ere, gauza jakina da herri honetan gehiago edo gutxiago gehienok **pilotarekin** zerikusia izan dugula eta badugula. Ohizko partidu eta kirol alderdi hutsari baino **pilotaren inguruneari** begirada sakon-

xeago bat ematen badiogu, geure joko nazionalaren aberastasun paregabeaz ohartuko gara, eta bide batez, «espazioaren» zenbait ikuspunturekin topo egingo.

Handik edo hemendik has gaitzke gogoeten haritik tiraka, ordena handirik gabe gainera, lan honen asmoak ez baitira gaia agortzekoak edo gehiegi sakontzearenak inolaz ere; lehen geldialdi pentsakor bat eragitekoak baizik. Ikusiko dugunez gainera, «espazialki» hain aberatsa den **pilotaren** inguruan, naiz handik naiz hemendik, berehala aurkituko dugu «espazioaren» kontzeptuekin aurrez aurre jartzeko parada.

Nonbaitetik hasiz beraz, hitz-aspertuetan denbora gehiegi-rik galdu gabe, **PILOTALEKUARI** eman diezaiokegu lehenen begirada berezia.

Aspaldidanik datorkit niri behintzat, «**pilotaleku-espazioaren**» aldeko lilura. Donostiako «Gros» frontoi famatuaren garaiak ziren haiek. Aita pala motzeko pilotaria zen eta maiz joaten zen **pilotaleku** eder hartara koadrilarekin entsaiatzera. Artean, oso mutikoa nintzelarik sarritan eramaten ninduen berarekin saio haietara. Saioa amaitu ondoren eta aldageletan pilotariak dutxa hartzen zuten bitartean, pilota astun eta gogor haie-tako bat hartu, eta beste eskutik pala astuna arrastaka nerama-la kantxaratzen nintzen **pilotaleku** BAKARTI, LIBRE eta ISIL hartara, han eta hemen lardaskan ibiltzera.

Aldageletako ate iluna igaro eta ARGILUN artean azaltzen zitzaidan «espazio» ERRALDOI hark sortzen zizkidan *hotzikara, harridura* eta *lilura* bizi-bizian errepikatzen zaizkit maiz oraindik ere, zenbait **pilotalekuetan** sartzerakoan.

HUTSEZ BETERIKO «espazio» **LIBREA... ZAIN-ZELATAN** dagoena... **SAKRATUA... TENTSIOZ** bizia...

Egia esan behar badut, **pilotalekuetatik** aparte, oso leku bitxi eta berezietan sentitu izan dut honelako *kategoriazko* «espazio» sentsaziorik... Chartres, Santa Sofia, San Marcos, Arantzazu... bezelakoetan agian?

Ez dut uste ordea «**pilotaleku-espazioaren**» *nabarmentze* berezi horren somaketa neure gauza partikular bat denik inon-

dik ere, ziur bainago lantxo honen irakurleen artean antzeko zerbait sentitu duen bat baino gehiago ere badagoela. Sentsazio konpartitu bat ere badela uste dut.

Ez ahal dugu edozein garai edo lekutan egon dagoen **pilota-
lekua LIBRE** ikusten dugun bakoitzean, **ZELATAN-ZAIN** dagoen «espazio» horren *deia* sentitzen edo?

Zergatik daramagu batek baino gehiagok eskura, badaezpada ere, motxilan, zakuan, auto-guanteran... **pilota bat**? Ez dut uste **pilota jo** eta aurrera-atzera ibiltzeko izerditz gogo jolastiar sinple baten posibilitateak bultzatzen gaituenik, badaezpada ere, **pilotatxo**, hori eramatera...

Dei ezkutu eta *berezi* horri *erantzuteko* aukeraren ezinbesteko zuzena da **pilota**. *Errito* ukitu bat duen ekintzaren aukera *sakonagoa* emango digu **pilotak pilotalekura** hurbiltzera-koan, kontenplazio hutsak baino. **Pilotak**, «**pilotaleku-espazioaren**» sentitzaile *pasibo* izatetik, «espazio» honen partaide eta eragile *aktibo* izatera garamatza. **Pilota**, geure **BARNEKO, ASPALDIKO, EZKUTUKO** «espazioarekin» harremanetan ipiniko gaituen tresna **sakratua** bihurtzen da.

Baina «**pilotaleku-espazioaren**» *sentitzaile isilak* izatea ere oso barnean daramagun zerbait dela esango nuke. Pentsa dezagun lasai orain honi buruz.

Geure Euskal Herriko herritxo batera inguratzen garenean, ia derrigorrez bi «espazio arkitektonikoren» bila abiatuko gara zuzenean; Eleiza eta **pilotalekuaren** bila alegia. Badirudi, bai bata edo bai bestea falta bada, herritxo hori sakonean osatzeke dagoela.

Eleizak, urteen eta gizaldien poderioz definituriko estilo arkitektonikoen adibide dira, eta batzuk gehiago, gutxiago besteak, euren zentzu sakratua dela batetik, edo balore artistiko-arkitektonikoak direla bestetik, bere bisitaldia erraz ulertarazten dute.

Ohizko *erlijio-arte* kontzeptuen arabera, *errito* eta arkitektura ikusgarri eta ornamentazioan oinarrituriko kontzeptuen arabera alegia, justifikatzen al du **pilotalekuak** ia derrigorrezkoa zai-

gun bisita hori? Ez dira beraz **pilotalekuko** arkitektura honen ñabardurak, ikusgarritasunak, apaindura miresgarriak edo bere soluziobide tekniko harrigarriak bisitara bultzatzen gaituztenak. *Zerk deitzen* gaitu orduan pilotaleku aldera, monumentu-ikusketa *errito* baten antza ere baduen zerbaitez bada?

«Espazio-aberastasun» ikaragarria dauka **pilotalekuak**. **HAN**, nonbait, geure barruaren **URRUTIAN** dirauen ESPAZIO-GUNE **SAKRATU** baten arrastoan ipintzen gaitu **pilotalekuaren SENTITZE** soilak. **TENPLU MONUMENTAL** edo **ARKITEKTURA ESKULTORIKO** honek, apainduz bilutsik, eskema hutsean, zuzenki, sotilki... geure *izate* ezkutu eta misteriot-sua sentiaraztera garamatza, bere «espaziozko» **ISILTASUN MUGAGABEAN**.

Berriro diot ordea, gogoetaren hariarekin jarraituz, ez dudala uste hauek neure burutapen soilak direnik. Ziur nago «**pilotaleku-espazioaren**» kutsadura eta *bortxakeriak* ikusi eta entzuterakoan asko garela *han*, nonbait, geure barneko *txokoren* batean **ZASTAKO** bat sentitzen dugunak.

Bai noski... jakin badakigu... arrazoiak ulertzen ditugu... a zer erremedio!... leku egokiagoen faltan **pilotalekuak** bete behar dituela «polikiroldegi», «antzerki-areto», «maskarada-leku», «peri», «azoka», «zinematoki», «erromeria», «mitin-leku», «jängela nagusi», «eleizkizun-gune», «dantzaleku»... eta abar luze baten paperak baina... 4aren eta 6aren koadroen artean *aholtza* bat ikusten dugunean... edo *stand* baten atzetik 7aren koadroa serio-serio azaltzen zaigunean... edo bazkari erraldoi horietako batean *txokoan*, *txapa* ondoan langostinoa jaten ari garela konturatzen garenean... edo... ez al dugu *han* geure barruko leku ezkuturen batean **ZAST** labor baina mikatz bat sentitzen?

Pilotalekuaren zorua, eskubaloi, futbito, saskibaloi... marrez sareturik ikusten dugularik, edo *hormak*, esne pattar, gazta, barazki, banku eta auto, egunkari-iragarkiz... edo ikurrin, pankarta, pintadaz... *apaindurik* ikusten ditugularik, *han*, nonbait **ZAST!** bat sentituko dugu. Beste batzuetan berriz, erabat *asaldatu* ere asaldatuko gara, **pilotalekuan** «porteriak», «saski-zangoak» edo «*autoak*!» ikusten ditugunean...

Erraza zaigubortxakerien zerrenda honi jarraipena ematea, eta seguru nago azkar bururatuko zaizkigula horri eransteke beste **ZASTATEKOEN** arrazoi gehiago, nahiz eta maiz, **pilotalekuan** egiten diren *beste* aktibitate horiekin konforme egon.

ZASTATEKO horiek dira geure «**pilotaleku-espazio**» horren *sentsibilitatearen* lekuko. *Bortxakeria/kutsadura* horiek, *deuseztu, ezabatu, desegin* egiten dute **ESPAZIO SAKRATU SAKON** horren *lilura* eta *presentzia*, zenbait katedraletan, ornamentazio-gehiegikeriak, estandarte, alfonbra, zintzilikario eta abarrek, «espazioaren» mistikotasuna hausten duten moduan.

Utzi dezagun baina oraingoz, «**pilotaleku-espazioaren**» gogoe-tatxo hauen jarraipena beste baterako. **Pilotaren** mundua oso zabala eta aberatsa dela genion, eta beste era bateko gogoeta «**espazialak**» egiteko aukera oparoa eskaintzen digunez gero, inguratu gaitezke oraingo honetan **pilota-jokora** zuzenean.

Azter ditzakegu, gainbegiratu azkar batez, bai **jokoan**, bai **jokoa** bera deskribatzeko eta aditzera emateko erabiltzen diren **hitz** batzuen «**espazio-edukina**».

Zerrendatxo hau aurkeztuko dizuet gaurkoan;

HUTS (kale, fallo...)

«**Pilotalekuaren espazioaz**» gogoetan aritu garenean, **HUTSEZ BETERIKO** «**espazio**» **LIBREAREN** ideia aitatu dugu. **HUTS** egitean, **HUTSA BETE** beharrean, **pilotarekin** asmatu beharrean..., **HUTSA HUTS** utzi dugu.

Negazio totala beraz; ezereza. Agian, **pilotaren** gauzarik ezkorrenetakoa eta lotsagarrienetakoa izan daiteke **HUTS** egitea.

Batzuetan, **keinuak** badu **HUTSAREN** antza, baina antza besterik ez da, bigarren sekuentzia batean lagunak **HUTS** hori **BETETZEN** badu. **BETEKO** ez balu ordea?... hara **keinu** **HUTS** parregarri bihurtua.

BETE (zeharo nekatu, indarrez hustu...)

Hitz honek eta bere erabilpenak adierazten diguten dialektika, «**okupatze-desokupatzearena**» alegia, oso berezia eta sako-

na dela uste dut. **HUTSEZ**, *indar-ezaz*, **BETE**, *zehar* egin da. «**Espazio**» gogoeta bikaina oraingo hau ere.

AIDE (bolea, sotamano)

A zer-nolako diferentzia **aidez** edo **botean** jotzerakoan! zailtasun teknikoak alde batera utzirik, **AIDEZ**, «**espazio**» *jatorrizkoa, zuzena, garbia, kutsatu gabea* **BETETZEN** saiatuko gara.

*Botea eman ondorenean berriz, bigarren eskuko «espazio» batekin ari gara. Boteak, bi «espazio»-mota bereizten ditu garbi-garbi. Maiz, bigarren eskuko «espazio» hori, zoruaren arabera, botearen arabera, kalitate eskasagokoa izan daiteke; zoruaren arabera, botearen arabera, kalitate eskasagokoa izan daiteke; nolabait ere zikindua.. Ikusi besterik ez dago zer-nolako garrantzia ematen dioten **aideko** jokoari «laxoan» eta «errebotean» aritzen diren jokalaria...*

MOZTU (txapa gainera, lurrera...)

Zer mozten du pilotariak?... **pilota** bera hala «**espazioa**»?... «**espazioa**» noski... **Pilotak** *osorik* dirau... **MOZTU** duena «*espazioa*» izan da; **pilotalekuan** *sega* antzeko bat pasa bailuen, gaineko «**espazioa**» ezabatuz...

ZABALDU (eskubi aldera zabaleratu, ezker-paretean, edo ezkereskubi aldera, plaza librean...)

Aurreko hitzean egin dugun gogoetaren antzekoa egin daiteke orain ere. Ez da **pilota ZABALTZEN**, «**espazioa**» baizik.

BILDU (ekarri, indarrez baino gehiago direkzioz...)

BOROBILDU, LASAITU, GOZATU... «**espazioa**».

TXOKO (ezker pareta ren eta trinketearen mikroespazioa...)

Definizioz da «**espaziala**» hitza hau. **TXOKOA**; «**espazio-zelula**» *definitua, misteriotsua, gordea...* sorpresaz beteriko «**espazio-altxor kutxa**»...

Honela jarraituko genuke ildo «**espazial**» honetatik gogoe-tetan segidan, edo beste batzuetan murgilduko ginateke berehala.

— **Pilotariak**, «**pilotaleku-espazioaren**» *eskulturgileak*, **pilota zizeltzat** daukatenak eta soinez, hankaz eta besoz «espazio» bereziak *definitzen* dituztenak...

— **Pilotaren soinuak** adierazi ditzakeen «**espazio**» *kalitate* eta *dentsitateak*...

— Jokalari eta ikusleen *oihuek* gorpuzten dituzten «**espazio-tipoak**»... edo...

Zuk zeuk jarrai zenezake zerrenda hau... baina beste batean izan beharko du, lantxo honen mugak direnak dira eta.

«**Espazioaz**» hitz egitea gauza serioa dela genioen, gogoeta hauen hasieran, baina **PILOTA** tartean delarik, kontzeptu hauetara inguratzea ez da hain arrotza egiten, ez da?

PILOTA BERTSOLARIEN JARDUNEAN

RUFINO IRAOLA

Ez dakigu bertsoa ala pilota den zaharragoa, ziur ez behintzat; baina adinean alde handirik ez dutela izango iruditzen zait. Amezketako Fernando artzaina, bertsotan ezezik, mendi-gainen batean, pilotan aritzea ere gutxi fidatu! Hain zuzen, orain tenisean jokatu ohi den antzera jokatzen omen zen pilotan, artzainen artean, joan den mendera arte.

Nolanahi ere, argi eta garbi dago euskaldunak guztiz herrikoitzat hartu duela sortzetik beretik pilota-jokoa, eta, bertsoa herriaren ahotsa izanik, pilotaz aritzea normal-normala da bertsolariarentzat. Gainera, mende-hasierako literaturan nabari den giroari jarraiki, hau da, baserria bertutearen gordailu eta kalea gaiztakeriaren irudi, pilota ohitura onen sinbolo izan da euskaldunen artean, eta kanpotik etorritako kirolen kontra

goraipatu izan du euskaldunak, eraso egitea, hein handian, bertsolarien esku utzi duelarik.

Sokari muturra aurkitu nahia ez da izan gure irrika bakarrik; gizon orok barnean daraman tirria da hori. Hau nola hasi zen edo beste hura nondik nora sortu zen jakin nahia ebitatu ezineko zerbait da gizonaren baitan. Erantzun zientifiko edota arrazionalik aurkitu ezin dugunean irudimen eta fantasiari eragiten apartak gara; mitoak sortzen ere bai. Horrelaxe topatzen dugu soluzioa. Horrek ere balio du, ordea. Zergatik ez? Ildo honetatik, oso politak dira Inozentzio Oleak ematen dizkigun argibideak. 1975. urtean «Pelota eta pelota jokua» izenburupean jarritakoak.

Lenbizi sortu zan euskalduna
irten zanean mundura,
ikaratu zan begiratzean
kezkaz bere ingurura.
Baina Jainkoak beti izan du
jaiotakoen ardura,
eta negarrez asi etzedin
ain maite zuan aur ura,
pelota txiki polit bat egin
ta eman zion eskura.

Mutilkoskortu ta artzantzara
joan zanean mendira,
bereala zan pelotarekin
nun jolastuko begira.
Bordaren orma jo arazita
pelota lengo tokira,
orra pelota jolas bezela
nola irten zan argira.
Pelotaleku danen guraso
artzai bordak ote dira?

Bertso hauen aportazio literariorik bikainena da bertsotan ipuina nola egin litekeen adieraztea. Horixe dira: ipuin fantastikoa. Aldi berean, pilotari dagokionez, denboraren hastapenera garamatza. Funtzio garrantzitsua betetzen dute bertso hauek: gauzarik ilunena argitzen saiatzen dira, *Tor*-en mailuaren mitoak euriaren etorrera esplikatzen zuen bezalaxe. Ohartuko za retenez, Jainkoa eta haurra dira protagonistak; eta, logikoa

denez, samurtasunez beteak datoz. Neurri eta errima aldetik ezin hobeto tajutuak daude.

* * * *

Euskaldunok apustuzale fama izan dugu. Ez da harritzekoa ondorengo bertso honetan ikus daitekeenez. Pilota ere apustu bihurtu dugu. Bertsolaria arduratuko da xehetasunak emateaz. 1846. urtean Irunen izandako pilota-partida dute aipagai hurrengo bertso anonimo hauek. Beraz, bertsolaria orain kazetari ofizioan ikusiko dugu, bere ironia osoa galtzaileengan isurtzen duelarik.

Ez da posible, jaunak, kasik sinhestia,
Konfidantza nola zuten ezarria,
Duroz kargaturikan mandoa ekarria,
Garbitu nahi zuten arraia guzia,
Bainan etxerakoan heien dolorea!
Mandoak Irunen galdu karga erdia.

Probintzian bazuten pilotan urgulu,
bainan oraiko huntan beharko zaphatu,
Frantsesa uste gabe zaie magusitu.
Zer gisaz behar dire orai kontsolatu?
Heien fama guztia Lapurdin da sarthu,
Bi urtheren dolua behar dute hartu.

Ez ziren irabaztearekin bakarrik konformatu. Zeinen argazki esanguratsua egiten duen, kargak galdutako mandoa sinbolotzat erabiliz. Probintzia Gipuzkoa da. Ikus daitekeenez, bertsoaren etena diferentea da Iparraldean eta Hegoaldean. Hamarreko handiko bertso hauek, hamarna lerro izango zituzketen baldin eta Lasartek edo Uztapidek kantatuak izan balira. Errimak ere oso zabalak dira, zabalegiak esango nuke nik, «dolorea» eta «erdia», adibidez.

* * * *

Hurrengo bertso hauek pilotarietxan kantatzen zituzten, eta dituzten, gorabeherak adierazten dituzte. «Martin eta Felix» dute izenburua. Iparraldean gaude oraindik.

Martinek goxo-goxo bere lagun Felixi,
Bertzeren pilotetan sartzia dela itsusi,
Nahi baldin baduzu partida irabazi,
Hola ez duzu behar pilota ebatsi.

Felixek eman dio ederki arrapostu,
Zaharrak behar direla bethi ohoratu,
Beren penetan ere bihotzez lagundu,
Horra zertako dudan pilota bat hartu.

Errima aldetik eta abar aurreko sailarengatik esan duduna bera errepikatuko genuke. Hizketan ari balira bezala egiten dute bertsotan; hauxe izan da denbora askoan bertsolaritzaren ezaugarrietako bat, nahiz eta hiperbatoia ere soma litekeen. «...ez duzu behar pilota ebatsi».

* * * *

Beste batzuetan bertsolaria (kasu honetan olerkaria) pilotarien jokaldi, bakoitzaren estilo eta izaera deskribatzen saiatu da. Hala gertatzen da Iparragirrek 1854an (Juan Carlos Gerra euskaltzainak «El Noticiero bilbaino»ra bidalitako gutun bati esker ezagutzen da data) Oñatin izandako pilota-partidu bati buruz egin zituen olerkietan.

Partidu ederrak jokatzen ziran
egun aietan Oñatin;
Jokalari onak nola ziraden,
onena zein zan nork jakin?

Batzuek zioten: Or Bizimodu,
besteak «biba» Gereta;
mutil gogor au azkar zebilen
arrapatzeko pilota;

Merlaet eta Marinela,
Zugarri, Gereta,
aurrean dabilena
arrimatzen pareta.

Marinela da altu zabal bat,
guztiz jokalari ona,
Bizimodu da aidosua ta
atzean ematen du lana.

Merlaet, berriz galai gazte bat
segurua eta arina;
Zugarrik aurrean, ene mutilak,
ematen du zer egina.

Bizkaian ta Probintzian,
pilotari onak,
oberik ez Españan.
«Gora Euskaldunak».

Ez dago zehazterik Luzean edo Errebotean izan zen partidua. Ez dira bertsoak, koplak baizik. Hori izateko ere errima ez dute batere zuzena. Aportazioa, beraz, historia aldetik egongo litzateke, eta, lehen esan duguna, deskribapenetan. Oso balio literario gutxikoak iruditzen zaizkit kopla hauek. Iparragirrek ororen gainetik Euskal Herria goratu nahi du. Sarri egin izan zuen hori.

* * * *

Jose Artola pilotari eta olerkari donostiarrarenak dira hurrengo bertsoak. Euskaldunon beste arazoetako bat ederki ikusten da bertso hauetan, alegia, kontserbadore samarrak izan garela beti. Gure ohitura eta ondare kulturalak betiko galduta geratuko ote garen beldur. Errebotearen kaltetan, pilota modernoaren garaipena isladatzen da jarrialdi honetan:

Erreboteko jokoa baño
zer da, zer, ederragorik?
Beste guztiak onak direla
ez det arkitzen oberik;
An etzan falta «pike» ta «paret»
«arraia» eta «aiderik»,
«besagain» «sake tanto zorrotzak»
eta gañera «bolerik».

Pilotariak lengo oiturak
ez zaizkizutela utzi,
errebotean berri-berriro
obe zenduteke asi,
zela gaudenak ditzagun lengo
usarioak ikusi,
eta gazteak aurrerako ere
ditzaten ondo ikasi.

Bertso hauen aportazioa jokaldien izenak gordetzea da, batez ere. Lehenengo bertsoan ikusten da hori, batik bat. Bigarrenean, hizkera aldetik-eta, badaude gauza politak: «zela gaudenak». Baina baita hutsegiteak ere: «eta gazteak aurrerako ere ditzagun ondo ikasi». 1850-1870 aldera Errebotean eta Luzean ziren jokalarri ospetsuenen izenak ere agertzen dira, nahiz eta guk, bertsoak barik, izenak bakarrik emango ditugun: Manuel Lekuona «Urtxelle» eta Eibarko Txikito ziren. Azken honek eskuz Blean ere bikain jokatzen zuen. Hernaniko ezker-rra, Pagoaga «Arroxko», Legorretako apaiza eta beste hainbat izen ere ezagutzen dira.

Artola bertsolari eta pilotari izendatu dugu. Ez da kasu bakarra. Esaterako, Ireneo Ajuria bertsolaria pilotari profesionala izana dugu. Imanol Lazkanok honela esplikatzeko du Aju-riaren kasua, bertsoa ziri eder eta hizjoko ederragoarekin amaitzen duelarik:

Ajuriana noa
hortara ezker;
hori fina danikan
ez inork espero,
sekula ez det ikusi
nik lanean bero;
lehen pelotaria zan,
orain «pelotero».

Joxe Artola errebotearrekin zegoen bezala, Joxe Aierbe eskuz-koarekin dabil kezkatuta. «Pelota, euskal jokoa» du izenburua bere sailak. 1975ean pilota-federazioak egin zuen bertsopa-per lehiaketan hirugarren saria lortu zuen bertso hauekin. Hona saileko hamaikagarrena.

Era guztiak atsegin zaizkit,
baña nago kezkatuta,
gazte jendea ikusten baitet
pala eskutan artuta.
Erremintetan eskua bera
lenengo dala aztuta,
oiek gero zer egingo dute
orain orrela oituta?

Bertsoa, diskurtsoaren antolaketa eta arrazoiak emateko eran, oso ondo moldatua dago, baina errima errezean ari da.

Euskitze ez da pilotaria, baina, dakizuenez, pilotari oso lotua dago. Bera da hainbat eta hainbat partiduren komentarioak telebistatik egiten dituenena. Hona diska baterako behiala egin zituen bertsoetako bat. «Pilotarien batzarra» du izenburua. Hemen e re pilotaren jatorri eta izate euskalduna azpimarratzen dira:

«Euskal Pelota» dugu
eta hala hobe,
lur hau baitu sorleku,
lur hau du zutabe.
Bi hitzak elkarrekin
oso ondo daude,
baina ez dira ezer
bat bestea gabe.

Euskara eta pilotaren arteko lotura egiten du. Bertso jarria da, eta Euskitze bat-batean ere hain ona bada, nola jarriko du bertso txarrik?

* * * *

Santa Krutz bertsolariak dioenez, Billabonako Yartza pilotaria besomotza genuen:

Milla ta zortzireun da
larogei ta zazpi,
azaruaren seia
izango zan noski;
Jai-alain partidua
jokatzen dira asi,
Billabonako Yarza
beste iru prantsesi,
beso batekin seiri
die irabazi.

Eskuineko eskua falta omen zuen Yartzak. Ez da beste mundu-
duko bertsoa, batez ere errima kontuan; erretoriko samarra da,
baina oso irudi polita darabil bukaeran, hiperbatoi eta guzti:
«beso batekin seiri die irabazi».

* * * *

Beste batzuetan, Bilintx handiaren bertso famatu haietan bezala, pilotaren inguruko giroa eta gertaera xelebreak utzi dizkigute bertsolariek:

Egunaren izena
ez dakit nola zan,
baina seinalagarri
partidu bat bazan,
pelotan jokatzeko
Oiartzungo plazan;
nai det nere orduko
gertaera esan,
urrenguan beste bat
eskarmenta dezan.

Partidua jokatzen
bukatu zanian,
ostatura joan nintzen
zuzen-zuzenian;
maira jana ekartzen
asi ziranian,
apaiz bat serbitu zan
aurren-aurrenian,
makiña bat sartu zan
aren barrenian.

Bertso onak dira. Hizkera aldetik badaude okerrak, adibidez, «eskarmenta dezan». Hiperbatoiekin jokatzen artista zen Bilintx. Egia da erdararen eragin apur bat nabari dela haren zenbait bertsoan, baina esaldiak ondo tolesten zituen, hiperbatoiak bertsoaren egiturara ongi moldatuz: «nai det nere orduko gertaera esan». Belarririk finenean ere ez da batere gaizki sartzen bertso hau.

* * * *

Mariano Juaristi «Atano III.a» mitoa izan da pilota-munduan. Auskalo zenbat jarrialdi diren haren gorantz eginak. Besteak beste, bere aita izan zen lehenengoa. 1927an, Mondragonesari txapela kendu zionean, bertsoak jarri zizkion semeari. Inolako disimulurik gabe jarri ere.

Zuk badakizu gure txikia
 dala andazko ariña.
 karga pixka bat artuko luke
 enpeñatuko bagiña;
 asieran da akabatzián
 dauka jugada berdiña;
 orren gorputza dala diote
 gomiarekin egiña.

Zaldibiko Patxi Erauskinek, «Patxi Errota»k eta Txirritak ere jarri zizkioten bertsoak Atanori. Baina Atano III.aren gainean bertso-erauntsirik handiena jaulki duena Basarri da. Guztira hogeitarrialditik gora dauzka eta horietatik dozena bat bai azkoitiar handiari dedikatuak: «Azkoitia», «Floriaga jauregia», «Bere asiera eta jarraipena», «Atano txapeldun», «Trinketeko buru», «Atano III.a binaka», «Atano III.a eta Iraetako txikia», «Atano III.a eta Atano VII.a», «Atano III.a eta Felipe», «Atano III.a eta Harrambillet», «Atano III.a eta Akarregi», «Atano III.a eta Gallastegi».

Bi bertso aukeratu ditugu, «Atano III.a binaka» sailekoa bata eta «Atano III.a eta Gallastegi» jarrialdikoa bestea:

Marianoren egintzarekin
 zein ez liteke arritu?
 Pelotak ditun ezkutu danak
 orrek ezagutu ditu.
 Ezker-eskubi, aide ta bole,
 plazan ezin zan kabitu.
 Azkoitiar au ezin ziteken
 inortara errenditu,
 zenbaiteek ditun esku gogorrek
 berekin izan balitu.

Gazte larden bat Eibar aldetik
 zetorren indar aundiko,
 danak apurtuz gora igo zan
 guztiz bulartsu ta tinko.
 Berrogeitalau urte Atanok,
 bestea berriz sasoiko.
 Ainbeste argi egindakoa
 ez al zan bein itzaliko?

Jende guziak esan zuena:
«Jaungoikoa da betiko!».

Basarriren bertsoak dira. Zer esan nahi dugu horrekin? Estilo beretsua erabili ohi zuela beti. Basarriren era honetako bertso-rik gehienek norbait goraiatzea izaten dute helburu. Gauza asko esaten du. Esate baterako, nolako pilotaria zen eta esku beragiena era aipatzen du. Errima eta neurritz, beti bezala, akatsik gabeak. Kronista lana dago bertso hauetan. Deskripzioak. Galdera erretorikoak eta baldintzazko esaldiak bereak ditu Basarrik. Bertsoari jantzi handia ematen dioten baliabideak dira. Bigarren bertsoan ere ageri da Basarriren marka. Esaera zaharrarekin amaitzen du «Jaungoikoa da betiko». Jaungoikoa eta erlijioaren aipamenak ere bereak dituzte Basarriren bertsoek.

* * * *

Pilotarien omenaldiak dira, beste batzuetan, bertsolarientzat aipagai. «Abregoren omenaldia» izeneko sailetik hartu dugu ondorengo hau. Atanori mintzatzen zaion modutsura mintzatzen zaio Basarri Abregori ere. Bertso-moldean ere ez dago batere alderik.

Egun aundi bat gainean dezu,
aurrez asi da ditzira,
pelotazale guziak daude
Iruña alderuntz begira.
Gazte-gazterik eskeini zinan
euskaldun joko garbira,
gure pelota zuk jaso dezu
merezi zuen tokira.

* * * *

Hurrengoa «Ogeta gaztea» sailekoa da

Gure pelota dala bitarte
zerbait nai nuke itzegin,
Ogeta gazte orren izena
ezaguna izan dedin.
Ezker-eskubi sendoak dauzka

naiz kolpe batzuk utsegin...
 Oker txarren bat izan ezean
 orrekin ez da atsegin.

Hemezortzi urte zituen Ogetak. Bi bertso hauetan pilotari baten akabera eta bestearen hasiera kantatzen dira. Irudiz, biak kontrakoak, baina finean kezka beraren produktu dira. Basarrirenkezka dira euskal ohiturak eta horien artean pilota-rena. Pilota euskaltasunaren sinbolo da. Beraz, gora jaso behar reko zerbait. Abre goren lana eskertu eta Ogetaren bidez itxaropenari deiadar egiten dio.

Baina pilota euskalduntasun eta ohitura garbien sinbolotzat hartu duen bakarra ez da Basarri. Uztapidek ere adierazi zuen zerbait horretaz. Haren «Sasoia joan da gero» liburutik jaso dugu hurrengo bertso hau. Gaizkia eta ongiaren kontzeptua hezur-muinetaraino sartuta daukagularik, pilotak ere behar zuen bere etsaia. Futbola. Pilota: euskalduna, txukuna, garbia... Futbola: erdalduna, zatarra...

Pelotarako gogo gutxi gaur
 ta fugola indarrian,
 emengo lengo pelotariak
 daude erdi negarrian,
 esanez: «Gure joko polita
 dago leku ederrian!»
 Fugol-kontuak poliki esan
 alakuaren aurrian.

Pilotarien sentimenduaren interpretaritza egiten du, hitz testual eta guzti. Badago beste detaile bat ahozkotasunaren eragina Uztapiderengan zenbaiterainokoa zen eta fonetika kontuan nola moldatzen zen konturatzeko: «fuGola», «fuGol-kontuak» esango du.

Era berean, Lazkao Txikik ere aipatzen du euskal joko txukuna. 1965eko bertsolari-txapelketan «Pelota jokoa» jarri zioten gaitzat, hiru bertso bota zitzaizkion. Ikusiko duzunez, pilotaren defentsa nabarmena egiten du Joxe Migelek.

Joko maitea, ematen dizut
 mila esker ta grazia;

ez dakit nundik sortua zeran,
 bainan lur ontan azia.
 Beste aldera utzitzen det nik
 kirolen alde guzia,
 zu baitzerade joko polita,
 txukuna eta garbia.

Bertso honek badu komentatzea merezi duen gairik. Hasteko, forma aldetik, errima nahiz neurrian, larri salbatzen den horietakoa da. Lehenengo hirurak ongi daude, baina «garbia» urrun samar geratzen da besteetatik. Neurrian ez du hutsik egi-ten, baina hori gerta ez dadin luzadura nabarmenegiak darabiltza: «utzitzen», «baitzerade». Eduki aldetik bertso ona da, bertso osoan zehar pertsonifikazioa darabilelarik. Lazkao Txiki ez dio axola pilota non sortua den; gurea da eta kitto!

* * * *

Pilotariaren heriotzari ere kantatu diote bertsolariek. Basarri-
 rrengana jo dugu oraingoan ere, besteak beste «Txapasta»
 eta «Mondragones» hil zirenean jarri zituen bertsoak Basarrik.
 Bigarren honi jarritakoa da ondorengoa:

Berri txar bat zabaldu
 ain indar aundiko,
 illundu gaitu danok
 kale ta mendiko.
 Lagun zarra eztegu
 berriz ikusiko,
 Mondragones aundia
 joan zaigu betiko.

Errimatu beharrak askotan formak nahikoa bortxaraztera
 daramatza bertsolariak. Ez dakit «aundiko» eta «mendiko»
 mugagabe horiek zeharo ongi dauden.

* * * *

Beste bertso-sail handi bat pilotarien arteko lehiak, batez ere
 buruz buruko txapelketak, gogoratzeko jarri dituzte bertsola-
 riek. Berriro ere Basarri dugu iturririk printzipalena. Hona

titulu batzuk: «Azkarate eta Atano» (1967), «Iritxi zaie ordua» (1968, Retegi I.a eta Atano X.a dira), «Erretegi txapeldun» (1969), «Lajos eta Tapia» (1970, «Gasteizko pelota txapelketa» (1979), «Retegi II.a eta Galarza III.a» (1983), «Galarza txapeldun» (1991). Azkeneko sailetik haxe gogoratuko dugu:

Or Baraibarko txoko maitean
 sortu ziñan ume latza,
 ta pelotari eman diozu
 berebiziko gorantza.
 Egun hau iritxiko zala zuk
 bazenduan esperantza,
 urte onetan txapeldun zera,
 bejondaizula Galarza!

Esklamatioak-eta erabiltzen ere maisu izan da Basarri. Beti bezala, goraipamenezkoak dira. Dena dela, «ume latza» delako hori fortzatu samarra iruditzen zait.

Gai beraren inguruan Lasartek ere baditu bertsoak. «Galartza eta Retegi» da bertso-sortaren izenburua:

Borroka gogorrean
 or bi pelotari,
 aurpegiz aurpegi:
 Ladis Galartza eta
 Julian Retegi.
 Lendik ere entzuna
 nengoen askori
 berdin jotzen zutela
 ezker da eskubi:
 ez da bilatzen errez
 olako beste bi.

Formato edo molde aldetik bertso hau, orain artekoekin konparatuta, diferentea da. «Esne saltzailearen doinua»n emana dago. Batez ere txukuntasuna da Lasarteren bertso-egikeraren ezaugarria. Mugagabeen errimatuz zeinen dotore egiten duen: «nor», «nori» kasuak, esamoldeak (ezker da eskubi, aurpegiz aurpegi), izen propioak, determinantea... denak ederki konbi-

natzen ditu bertso bereko errimak osatuz. Neurrian ere ez diozu akatsik aurkituko.

Azkenik, neuk buruz jasotako bertso bat ekarri nahi nuke hona. Dakizuenez, 1989an Amezketako Joxean Tolosa atera zen pilotan buruz buruko txapeldun. Maiatzaren 7a zen. Maiatzaren 10ean Zaldibian afaldu zuen lagun-koadrila batekin. Sebastian Lizaso ere tartean zen. Afalondoan txapeldun batek besteari bertsoak kantatu zizkion. Hauxe jaso nuen gogoan:

Txapela hori ez da lortua
nahi zenuen bezain errez;
bolada baten, zu bezalaxe,
gu ere geunden dardarrez.
Baina, Tolosa, napar txikia
bota zenuen indarrez,
eta ospatzen aurkitzen gera
orain umore ederrez;
galduta ere lagun ginanak
irabazita nola ez?

Bertso bikaina da, galdera erretoriko eta guzti amaituta. Beste gauza bat ere esan nahi nuke. Garai batean bertso asko jasotzen zuen jendeak buruz. Horretan asko atzendu gara, izan ere teknikari esker ez baitugu burua hainbeste erabili beharrik. Baina horrekin asko galdu dugu. Lehen herriak kolaboratu egiten zuen bertsolariarekin. Partaide aktiboa zen. Sarri askotan bertsolariak esaten zuena pixka bat aldatu, eta hobetu ere bai inoiz, egiten zuen. Horregatik dauzkagu, batzuetan, bertso beraren bertsio bat baino gehiago.

* * * *

Bertsolariak, ofizioan ari direnean, pilotari paperean jartzea ere normala izaten da. Hauxe da Lazkano eta Agirrerren kasua. Gai hau jarri zieten Retegi eta Arretxek elkar neurtu behar zuten bezperan: «Apustua egin behar eta, Lazkanok Retegiren alde egiten du; eta Agirrek, aldiz, Arretxeren alde». Lazkanorena gogoratuko dugu.

Hamar urte inguruan
pausuan-pausuan,

txapelak jantzi ditu
era erosuan.
Iaz ere seguru
eramango zuan,
txanponen truke tongo
egin ez bazuan.

Bat-bateko bertsoa izateko oso ona da, nahiz eta azken bi errimak erdi-potoan egon. Hemen gai bat ateratzen da plazara, orain arteko bertsolariak ausartu ez direna: tongoa. Kontu hori ere sarri-sarri izaten da pilotaren inguruan.

* * * *

Badago «Pelota Euskal Jokoa» izeneko liburu bat. Donostiako Aurrezki Kutxaren laguntzaz argitaratua. Pilota-federazioare n 50. urteurrena zela eta, erakunde honek bertso-paper lehiaketa antolatu zuen 1975 urtean, pilota gaitzat harturik. Guztira hogeita zortzi bertso-sorta eta hogeita lau bertso-jartzaile ageri dira. Lehiaketa hura Xalbadorrek irabazi zuen. Manuel Matxainek eskuratu zuen bigarren saria. Hirugarrena, berriz, Joxe Aierbek eraman zuen. Hasieran ezarri ditugun Olearen bertsoak ere sail honetakoak dira. Dasta ditzagun Xalbadorren bertso zoragarri horietatik bakar batzuk.

Nola Euskal herriko bertze mutikoak
tirriatu izan nau pilota jokoak.
ahalak ez ordea nik hortarakoak.
Bertze zerbaitetako nindaukan Jainkoak.

Kirola hau jokutzen da maiz egun argiz,
oneski beztiturik, errespetu hundiz.
Arrotzak dabilzkio berendako nahiz.
Paregabea baita ederrez ta garbiz.

Zabaldu bazaituzte hemendik mundura,
muga gabea bada zure hedadura.
Eskerrak ez daizkela erraiten mentura
zu etzarella gure iturriko ura.

Joko huntan lau molde dezazkegu ikus:
esku-larruz, xisteraz, palaz edo eskuz.

Iduriz bereziak, jokatzeko moduz.
Bainan denak arima ber-beraren gorputz.

Plaza isilik dago, iduri eliza.
Beharien begiak pilotak dabilta.
Jainkoak hango deiak baiezza balitza
talderik ahulenak luke azken hitza.

Neska gaztea ere hor dago behari,
pilota bera bezain bihotza jauzlari,
esku-zarten artetik otoizka Jaunari
garaitza eman dezon haren maiteari

Kirola ta hizkuntza, horra hor bi gauza
luza dezaketenak herriaren hatsa;
baldin ez bazerauku erdalduntzen plaza,
salbaturen garela badut esperantza.

Begiratzen diegun lekutik begiratzen diegula, bikainak dira. Alde batetik deskriptiboak: joko-moldeak, jantziak, plazako giroa, beharien aurpegiak... Bestalde, lirikoak. Beharien bihotzak erakusten dizkigu, pilotarien «maiteen» bihotzak batez ere. Hizkuntza eta pilotaren arteko erlazioa aipatzen du, sentimenduak, plaza eta herriaren argazki, konparazio, metafora, hizjoko... zer ez dago? Forma aldetik ez dago inolako akatsik; nahiz eta puntuko lerroa osatu, etenak ongi egiten dituenek, ez legoke problemarik puntua bi lerrotan jartzeko ere. Eduki aldetik, berriz, ezin aberatsagoak. Pilotako errituari buruz ere argibide asko ematen du.

Bestalde, sari-banaketa egin zen egunean, 1975eko abendua 14an, bertso-jaialdia izan zen Karmelo Balda pilotalekuan. Honako bertsolariok ziren kantuan: Gorrotxategi, Matxin, Xalbador, Agirre, Lazkano eta Lizaso. Joxe Mari Aranalde aritu zen gai ematen. Bertsorik onenarentzako saria Gorrotxategik bereganatu zuen. Honela zioen gaiak: «Haur bat pilota eskuan duela». Hona Joxe Luisen bertsoa.

Zu ikusita pozan malkoei
nago eutsi ezinean.
Zein haundi zeran, ene umetxo,
ote zaude jakinean?
Pelota goxo bat eskuan da

gure euskera mingainean.
Zu zera izarrrik argin-argina
gure euskal jardinean.

Hau ere lirikoa eta poetikoa da aldi berean. Haurraren argazkia egiten du, pilota eskuan duela. Jardin eta izarraren artean halako esaldi metaforiko bikain bat osatzen du. Galdera erretorikoak... Baliabide asko dago. Bat-batekoa izateko bertso handia da benetan.

Oso laburbildurik ematen dugun lan honen bidez ikus daitekeenez, ikuspegi eta alderdi askotatik heldu dio bertsolariak pilota-jokoari: euskal jantziz beztituko du lehenik; herri eta probintzien arteko lehiak kontatuko ditu bertsolariak gero; frontoiko gorabeherak, hurrena; epopeia baten gisan aurkeztuko digute pilotarien jarduna zenbaitetan. berrikuntza, etorkizuna... eta beste hainbeste problemaz hitz egin digute. Ez da falta izan pilota-jokoa arrunt idealizatu duenik ere. Lirikarako ere eman die biderik pilotak bertsolariari. Hitz batean, herri honen historia kontatzen ahalegindu da beti bertsolaria; hori bai, oso modu berezian. Kasu honetan pilotaren historia bildu nahi izan dugu bertsolarien sentimendu eta pentsamenduan aztarrika eginez.

GALAK

LUDGER MEES

ESTATUA, GIZARTEA ETA HISTORIA

ESTATUA, GIZARTEA ETA HISTORIA

Alemaniko historiografia
historismotik historia sozialera

LUDGER MEES

Europako batasun ekonomikoa eta politikoa eraikitzen ari garen honetan, badirudi politika eta ekonomi mailan sarritan ikusten dugun banaketa kultur alorrean ere antzeman daitekeela. Historiografiari dagokionez, behintzat, ez da inolako gehiegikeria baieztatzea Europako iparrean egiten denaz —zenbait salbuespen kenduta— hegoaldean ez gabela konturatu ere egiten eta, jakina, beste horrenbeste gertatzen da alderantzizko norabidean. Alemanian, esate baterako, Tuñón de Lararen libururen bat edo beste kenduta, ez dago historiarren alorrean Espainian argitaratutako liburuen itzulpenik. Bestalde, Espainian Frantziako «Annales» eskolari buruzko edozein panfleto argitaratu ohi den bitartean, antza denez,

Alemaniaiko historiografia Marte planeta bezain urruti gelditzen zaigu, Alemaniaiko historia eta historiografiari buruzko lanak, bai ikertzaile espainiarrek egindakoak, nahiz alemanetik itzulitakoak, oso urriak baitira. Alemaniaiko batasuna gertatu ondoren, prentsak Alemanian gertatutakoari arreta handiagoa eskaintzen badio ere, historiografiaz, oro har, ezin da horrelakorik esan, eta defizit honen adierazgarri ugari aurki daiteke. Horrelako adierazgarri benetan eskandalugarria 1992ko udan Santiago de Compostelan antolatutako nazioarte-mailako kongresu erraldoia izan zen. «Xacobeo»aren ospakizunak zirela eta, antolatzaileek presupuesto garrantzitsua lortu zuten eta horri esker, mundu osoko historialari ugari deitu zuten Santiagora «La historia a debate» gaia eztabaidatzeko asmoz. Alemaniatic etorritako ordezkari bakarra ulergaitza suertatzen zen ingeles sajonianoz mintzatzen zen ekialdeko hiru edo laugarren mailako bizantinista bat izan zen! Baina ez da beharrezkoa horrelako adibide xebreak aipatzea, azpimarratzen ari gara histori arloko banaketa, edo hobeto esanda: harresi kulturala ikustarazi nahi izanez gero. Espainiaiko Gaur Egungo Historialarien Elkarteak argitaratzen duen «Ayer» izeneko aldizkariaren azken alean, 1993ko historiografiari eskaintakoan hain zuzen ere, Alemaniaiko produkzio historiografikoari buruzko erreferentziarik ez dago, bai ordea, ohi denez, Frantzia eta Britainia Haundiari buruzkoak, eta baita Estatu Batuetaz eta Hego Amerikaz ere¹. Beste datu bat: Santos Juliák «Historia social/sociología histórica» deituriko bere liburuaren sarerako atalean hizkuntz arazoak direla medio, *expresis verbis* uko egiten dio Alemaniaiko historia sozialaren azterketari². Ene uste apalean, Santos Juliá bezalako historialari bikainarengandik gutxienez esfortzu txiki bat espero zitekeen, Alemaniaiko historiografiari buruzko eta alemana ez diren beste hizkuntzetan argitaratutako lanak bereganatzeko. Datu hauei gehitzen badiogu gaztelaniaz argitaratutako bibliografiaren eskasia³, Alemaniak, bere historiak eta bere historiografiak gure artean ezezagun samarrak izaten jarraitzen dutela baieztatu daiteke.

Halere, Alemanian ohizko bideetatik urruntzen diren eta Europako hegoaldearen historia ezagutarazten saiatzen dire-

nak badauden bezala, hemen ere tradizioaren mugak gainditzen ahalegintzen direnak aurki daitezke⁴ eta aipatutako lan horien bidetik jarraitzea da artikuluko honen helburua ere. Alemaniako historia sozialaren sorrera eta garapena ulertu nahi izanez gero, historizismoaren papera gizarte alemanarren barruan ezagutu behar da. Hori azertu ondoren, bigarren atal batean erakutsiko dugunez, historizismoaren tradizioaren barnean, edo inguruan behintzat, betidanik planteamendu berritzaileak ere egon dira, horietako batzuk historia sozialaren aldekoak. Jarraian, Alemaniako historia soziala zein baldintzetan sortu zen aztertuko da, bukaera gisa berari egindako kritiken aipamena egiteko.

HISTORIZISMOAREN SORRERA ETA GARAPENA

Ondongo lerroetan historizismo hitza maiz erabiliko dugunez, hitz honen esanahia azaltzea ezinbesteko egin beharra iruditzen zaigu. Historikoki, hasiera batean eta zentzu zabalean, 19. mendean kontzeptu hori erabiltzen denean, historian oinarritutako kontzientzia eta pentsamoldea definitzen da. 20. mendearen hasieratik, berriz, historizismoa hitz polemikoa bihurtzen da, giza zientzien, eta batipat historiografiaren zentzugabetasuna azaltzeko eta salatzeko. Gaurkotasunarekiko inolako loturarik ez daukalako eta historia historiarengatik aztertzen delako, ez ordea aktualitatea ulertu ahal izateko, honela diote kritikoei, historizismoak ez du inolako balorerik. Nietzschek jadanik 1873an aurreratu zuen kritika hau «*Historiak bizitzarako duen abantaila eta desabantaila*»ri buruzko bere gogoetetan. Hemen, ordea, historizismoaz aritzen garenean, zentzu estuagoko definizioa ematen diogu. XIX. mendearen hasieran Alemanian jaio eta ondoren Europa osoan zehar hedatu zen zientzia historiko berria da historizismoa, instituzionalizatu egiten den eta bere metodologia propioa duen zientzia hain zuzen ere⁵.

Zientzia horren historiari gainbegiradaxoa ematen badiogu, honako ondorio honetara iritsiko ginateke: Alemaniaren berri-

kuntza edo modernizazio politikoa berandu burutzeak historiografiaren berrikuntza ere oztopatu eta atzeratu egin zuen. Barthold Georg Niebuhr (1776-1831) eta ondoren batez ere Leopold von Ranke-ren eskutik (1795-1886) garatutako zientzia berriak garai horretako gizarte burgesaren gorabehera latzak eta eraldakuntza sakonak isladatzen zituen. Frantziako Iraultzak hasieran eta horren ostean Napoleonen espansionismoak Europako ordena osoa hankaz gora jarri zuen guztiz, eta hori zela eta, burgeseriak historiaren ataletan gizarte berria antolatzeko eta honi identitate berria emateko orientabideak bilatzen zituen. Hori egin ahal izateko, lehenik eta behin zenbait tradizio apurtu behar ziren: alde batetik, erromantizismoak historiari egindako mitifikazioa, bestetik historiak zeukan beste zientziekiko, batez ere teologia eta filosofiarekiko menpekotasuna. Histori zientziaren metodologia ere berria zen. Ranke-ren ekarpen garrantzitsuenetakoa gaur egun ere bere balorea galdu ez duen iturrien, hau da, idatzitako dokumentuen irakurketa eta azterketa zehatza eta kritikoa da. Ikerlaria bere iharduera horretan gidatzen zuen metodologia hermeneutika zen. Horren arabera, gertakizun historikoak bere testuinguruan kokatu eta interpretatu behar ziren eta horrela historialaria, —Rankek esan zuen bezala— «*historian zehar buzeatu*» eta bere nortasuna guztiz ezabatu ondoren, aztertutako gertakizunaren esanahia ulertzera iritsiko litzateke. Ranke-entzat gertaera guztiak indibidualak baldin baziren ere, ahalik eta gertaera gehien aztertuz gero, —horixe zen historizismoaren sortzailearen itzaropena—, historialaria agian hurbilduko litzateke historiaren zentzu orokorra ulertzera, edo gutxienez usaintzera edo susmatzera. Ranke eta bere jarraitzaileen ustez, historiaren norabidea nahitana hiez estatu nazionalen eta gero estatu horien arteko orekaren sorrerarantz zihoan, baita Alemanian ere. Estatua historiaren garapenaren emaitza ia automatikoa baldin bazen, Rankeri ez zitzaion zilegi iruditzen Jainkoak erabakitako historiaren eboluzio naturala oztopatzea, Absolutismoak egiten zuen bezala, baina ezta ere artifizialki bultzatzea, frantsesek 1789an eta 1830ean egin zuten legez. Alemaniako kasuan batipat, historialariak ezinbesteko objektibotasuna eta inpartzialtasuna bereganatu nahi izanez gero, historia bera zen beza-

lakoan onartu beharra zeukan, eta honek esan nahi zuen, azken batean, *status quo* onartzea. Filosofia hori politikoki bat zeterren Rankek Prusiako gobernuari erakutsitako leialtasunarekin. Arrisku iraultzaileen aurrean, zegoenari eustea iruditzen zitzaion premiazko helburua, hori bai, ideia berriei noizean behin ateak zabalduz, Prusian mendearen hasierako erreformen bitartez gertatu zen bezalaxe. Estatuak, beren arteko harremanak eta goimailako politikariak baziren historiaren p. rotagonista bakarrak baziren, ez da harritzekoa, modernizazio sozialak eta ekonomikoak sortutako arazoei buruzko aipamen gehiegirik ez aurkitzea Ranke eta bere lagunen lanetan.

Rankek ezarritako oinarri hauek historizismoaren bigarren belaunaldiak muturretara eramane zituen. Rankek orokorki bere garaiko politikarekiko distantzia gordetzen zuen bitartean, historizismoaren «Eskola Prusiarra eta Aleman txikia» bezala ezagutzen diren historialariek (Theodor Mommsen, 1817-1903; Heinrich von Treitschke, 1834-1896; Johann Gustav von Droysen, 1808-1884; Heinrich von Sybel, 1808-1895) instrumentalizatu egin zuten historia politika zehatz baten mesedetarako. 1848ko iraultzaren porrotaren ostean, eskola honen ordezkari ezagun guztiak Prusiako erreforma alderara pasa ziren, haien ustez Alemaniako estatu nazionalaren osaketa lortzeko gauza zen indar politiko bakarra Prusiako kontserbatzaileak zirelako, ez ordea, Alemaniako burgeseria liberala. Historialari horiek batzen zituen amankomuneko beste ezagarrria Alemania txikiaren aldeko beren joera argia izan zen. Prusiaren aldeko apostu honekin batera militarismo eta autoritarismoaren aldeko apostua egin zuten, Austria Alemaniako batasuna lortzeko oztopo bezala baztertuz.

Bismarkek azkenean 1870/71 indar militarren esker batasunaren ametsa egia bihurtu zuenean, Alemaniako historialarien artean lehengo liberalismoaren edo demokraziaren arrastorik ia ez zen gelditzen. Prusia eta kontserbatzaileen aldeko zaletasunak ez zuen lekurik utzi planteamendu berrientzat. Niebuhr eta Rankeren historizismoa eta Alemaniako unibertsitateetako mintegi historikoak Europako beste herrietan ere eredutzat hartzen baldin baziren ere, estatu horietan ez zen

ematen Alemaniako historialarien artean ezarri zen paradigma monolitikoa. Frantzian, esate baterako, 1870eko hamarkadaren bukaeran errepublikanoak nagusitu zirenetik eta hezkuntzaren sistema desklerikalizatu zenetik, historialarien artean pentsakera politiko anitzeko gizonak aurkitzen ditugu, errepublikan aurrean hotzak eta indiferenteak gelditzen zirenak, baina baita errepublikazale eta demokrata sutsuak ere. Aniztasun politiko honek historiografiaren mailan ere bere ondorioak izan zituen. Rankeren adibidearekin jarraituz, Frantziako historialariek hasieran ere mundu politikoa baino aztertzen ez zuten arren, 1890etik aurrera industrializazioak eta gizartearen aldakuntzak eskatzen zuten historiografiaren gaurkotzeaz eztabaidatzeari ekin zioten. Emile Durkheim soziologoak dagoeneko 1887an zorrozki kritikatu zuen Rankeren historizismoa. Durkheimen esanetan, historizismoa ez zen zientzia, gizartea nahiz gizabanakoak neurri handi batean eragiten zituen eta enpirikoki aurkitu eta neurtu omen zitezkeen arlo sozialeko errealitateak baztertzen zituelako. Eztabaida honen lehen fruitua Henri Berrek 1900ean argitaratutako «Revue de synthèse historique» izan zen⁶.

Bismarckek Alemaniako batasuna gauzatu zuenean eta Inperioa 1888an Enperadore bihurtutako Wilhelm IIaren gidaritzapean potentzia ekonomiko, politiko eta militarra izatera iritsi zenean, Alemaniako historialariek ez zuten bere ohizko bideetatik urruntzeko arrazoirik ikusten. Ohi zen bezala, historia ikuspegi nazional-estataletik aztertzen zuten, eta horrek esan nahi zuen, ezer gertatu ez balitz bezala, estatuak, kanpo arazotarako politikak eta pertsonaia handiek jarraitzen zutela historialari alemandarren interesgune nagusiak, ia bakarrak izaten. Industrializazioak, langile-mugimenduak, marxismoak, soziologiak edota kolonialismoak eta inperialismoak suposatzen zuten erronka berrien aurrean itsu gelditzen baitziren. *Status Quo*a defendatuz eta Rankek estatuen arteko politikari emandako lehentasunari eutsiz, Inperio Wilhelminiko historialariek begi onez ikusten zuten Alemaniako politika militarista eta autoritarioa, estatua indartzea munduko potentzien arteko burrukan garaile ateratzeko ezinbesteko baldintza omen zelako. Horrela, Rankeren parametroek interpretazio naturalista eta

askotan darwinista jasotzen zuten⁷. Historizismoaren sortzailearentzat historiaren azken zentzua potentzien arteko oreka lortzea izan bazen, Inperioko zenbait historialarientzat nazio alemandarraren nagusitasuna ezartzean zetzan historiaren benetazko esannahia.

1918ko porrotak, Inperioaren hondamenak eta Weimarko-
ren Errepublikaren ezarpenak ez zuten gauza handirik aldatu
Alemaniako historialarien artean. Are gehiago: munduko guda-
ren errudunaren inguruko eztabaidek Alemaniako historiala-
riak defentsiban jartzera behartu zituzten, lehengo politiza-
zioa areagotuz. Rankeren indibidualismoari buruzko legean
oinarriturik, historialari gehientsuenek defendatzen zuten Ale-
maniako bide *berezia*, alegia, ekonomia modernoa alde bate-
tik, eta politika atzerakoia eta anti-demokratikoa bestetik, bat-
zen zituen bidea, aldi berean Frantziak, Britainia Haundiak
eta Estatu Batuek hartutako modernizazioranzko bide demo-
kratikoa Alemaniako historiaren aurkakoa zela salatuz. Beraz,
historialari alemanek ez zuten aprobetxatu 1918. urteak eskaini
ziren aukera. Historiografiaren berrikuntzari ekin beharrean, Ale-
maniako ustezko berezitasunaren defendatzaile eta mitifikat-
zaile tinko bihurtu ziren, edo, garaiko historialari baten hitze-
tan «iraganaren aldaretan piztutako su sainduaren babes-
leak»⁸. «Aleantasan» eta kultur europearraren arteko bereiz-
keta hori frogatu gabeko tesi ahistorikotzat jotzen zuten his-
torialariek (Ernst Troeltsch, Otto Hintze, Veit Valentin), ordea,
ezin zuten oihartzun handirik lortu politizatutako beren lan-
kideen artean.

Historizismoaren tradizioa ikusita, ez da harrizkeoa his-
torialari alemanen artean Hitlerren aurkako Marc Bloch beza-
lako antifaxista zintzo eta ausartarik ez aurkitzea, amankomu-
neko ikuspuntu dezente bait zituzten historizismo ortodoxoak
eta nazionalsozialismoak, hala nola ideia arrazistei («völkisch»)
bidea urratu zien kontsentsu nazional-kontserbatzailea; antili-
beralismoa; eta Munduko Bigarren Gerratearen hasieran: garai-
pen militarren lilura. Ondorioz, judutar, ezkertiar eta disidente
katoliko batzuk beren lanpostuetatik kendu ondoren, historia-
larien aldetik Hitlerrek ez zuen arazo handirik topatu. Halere,

zenbait jarraitzaile sutsu kenduta, distantzia gordetzen zuen sinpatia hotzekoa zen historialari gehienek joera nagusia erregimen berriaren aurrean. Izan ere, erregimenak aldarrikatzen zuen historiaren baldintzarik gabeko erabateko menpekotasuna eta instrumentalizazioa ez baitzeturten bat objektibitatearen inperatiboarekin. Bestalde, «Blut und Boden» («odola eta lurra») goraipatzen zituen nazionalismoaren ideologia naturalistak eta darwinistak ez zion lekurik utzi historizismoaren idealismoari. Beraz, erresistentziarik ez, baina erabateko menpekotasunik ere ez. Oraindik 1937an ospatutako Alemaniako Historialarien Batzar Nazionalen erregimenaren zenbait ordezkariak salatu zuten historiaren alorrean nazionalismoaren ideiak ez zirela behar bezalako neurrian finkatu eta gauzatu. Helburu hori lortu asmoz, 1935ean Walter Franken zuzendaritzapean «*Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands*» (Alemania Berriaren Historiarako Institutua) sortu zuten agintari faxistek. Dirulaguntza ofizial ugari jaso arren, institutu honek eta bereziki 1945eko maiatzan bere buruaz beste egin zuen zuzendariak historialarien mesprezua jasan behar izan zuten⁹. Garai horretako historialarien burua ere, urte askotan prestigio handiko eta 1856an sortutako «*Historische Zeitschrift*» izeneko aldizkariaren editorea, Friedrich Meinecke hain zuten ere, ez zen nazionalsozialisten gustokoa. 1935ean bere postutik dimititzera behartu zuten. Halere, eta honek berriro erakusten digu historialarien joera anibalentea, 1940an tropa alemanek Frantzia hartu zutenean, Meinecke ere inpresionaturik eta liluraturik gelditu zen, sarritan aipatu den gutun ezagun batean bere lankide bati adierazi zion bezala¹⁰. Dena den, 1933an Hitlerren «*Machtergreifung*» gertatuz geroztik, historialarien pasibitateak, oportunitismoak edota faxismoarekiko zaletasunak, baina baita ere agintari berrien presioek, erabat baldintzatu zuten historialarien lana, edo, emigratutako Arthur Rosenbergekin 1938an idatzi zuen bezala, «*ikerketa historikoa bizia eta kritikoa ez dago eta ezin zen egon. Hori dela eta, 1933z geroztik historia aleman kritikoa soilik emigrazioan bizirik jarraitu zuen*»¹¹.

1918an gertatu ez zen bezala, 1945ean bazirudien historialariek begi-bistan zuten katastrofeak emandako astindua apro-

betxatuko zutela, beren buruetan aire berriak sartzeko. Izan ere, erantzun beharreko galderak eta kezkek ugariak baitziren: Nola izan zen posible Hitler? Zergatik Alemanian, eta ez beste estatuetan? Historialariek: zergatik ez zuten aurrikusi gertatuko zena? Eta, somatu zitekeenean, zergatik ez zioten aurre egin? Zer ondorio atera behar dira etorkizunean horrelakorik berriz gerta ez dadin, eta horretarako, nola eta zertan egokitu eta gaurkotu behar da zientzia historikoa?

Guda amaitu eta urtebete beranduago bi liburu garrantzitsu argitaratu ziren. Bata, Friedrich Meineckek idatzitako «*Die Deutsche Katastrophe*»¹² izenburu esanguratsupean, eta bestea Gerhard Ritterrek, Alemaniako historialarien izar berriak aurkeztutakoa («*Geschichte als Bildungsmacht*»)¹³. 84 urteko eta, begietako gaitzak jota, gutxi irakur zezakeen Meinecke ospetsuak ez-ohizko zenbait ideia aurkeztu zuen «Katastrofe Alemana»ri egindako bere saiakeran. Alde batetik, historizista batengandik espero ez zitekeen ikuspegi analitiko soziala azaldu zuen bere liburuan. Meineckerentzat nazismoaren arrazoieta-ko bat Europa osoan zehar emandako «mendearen bi olatuak», hau da mugimendu sozialista alde batetik, eta nazionalista bestetik, eta bien arteko konponezina zen. Bere ustez konponezin horren arrazoiak sozialak ziren, eta hori zela eta, irakurleari barkamena eskatzera behartu zuen bere burua, tesi hori ohizko metodologia idealistarekin bat ez zetorrelako. Bestetik, liburuaren orrialdeetan Meinecke bezalako pertsonaia bategan pentsa ezinezko Alemaniako historiarekiko gogoeta kritikoak aurki daitezke, hala nola Alemania 1848an Europako liberalismotik aldendu zela esaten duenean, Prusiako militarismoa salatzen duenean edota Bismarcken aginkeria kritikatzin duenean. Liburuaren azken atalean Alemaniako historiari buruzko ohizko irudia «sakonki errebisatu» beharra dagoe-la aldarrikatzen du, «gure historiaren baloreak eta ez-baloreak ('Unwerte') argi eta garbi elkarrengandik bereizteko».

Gerhard Ritter III. Reich-ean C.F.Goerdelerrek zuzendutako erresistentzi zirkulu kontserbatzailearen partaidea izan zen eta horren ondorioz Gestapok 1944an atxilotu egin zuen. 1948tik 1953ra Alemaniako Historialarien Elkartearen lehenda-

karia izango zena ez zen Meinecke bezain urruti joan aipatutako bere liburuan eta ondoren argitaratutako hainbat artikulutan. Ritterrek 1945az geroztik ere ez zion uko egin bere pentsamolde kontserbatzaile, prusiazale eta nazionalistari, nahiz eta honek polemika bat baino gehiago sortarazi. Ritterrek bere liburuan «gure pentsakera historiko alemanaren erabateko birkokatzea» («totale Umstellung unseres deutschen Geschichtsdenkens») aldarrikatzen bazuen ere, bere liburuaren, artikuluen eta hitzaldien amankomuneko tesia bestelakoa zen: Alemanok gure historia errebisatu behar badugu ere, ez ditzagun ahantz gure historiaren alde onak! Ritterrek ez zuen onartzen intelektualen artean modan zegoen «Alemaniaren bide okerra» («*Deutscher Irrweg*») buruzko tesia, eta Hitlerren arrakasta, azken finean, mendebalde osoan XX. mendean antzeman zitekeen «masifikazio»-prozesuan oinarriturik ikusten zuen. Masifikazioa aurrera zihoan neurrian, horixe zen tesia, gatazka sozialen eta lilura edo sedukzio politikoaren oinarriak jarri zituen, eta Hitlerrek egoera hori inork baino hobeto aprobetxatu omen zuen bere mesedetarako.

Honela, Ritterrek berak zuzenduko zuen Alemaniako historialariak burututako errestituzio-prozesuaren hasiera eman zen. Han-hemenka azaldutako kritikak desagertzen joan ziren eta Meinecke berak ere 1949an bi urte lehenago egindako analisiaren kontrako tesiei heldu zien. Prusiako militarismoa salatu ordez, Munduko Bigarren Gerratea «tragedia» bat izan zela zioen eta testuinguru horretan alemanen borroka nazio baten «*autoafirmazio*» («*Selbstbehauptung*») legitimoa bezala interpretatu beharra zegoela¹⁴. Beraz, Alemaniako Errepublika Federala sortu berrian ere ez zegoen ez historiaren edukinaren berrazterketarik, ezta berrikuntza metodologikorik ere. Bestalde, gerra hotzak laster itxi zituen beste estatu alemaneko historialari marxistekiko komunikazio-iturriak¹⁵. 1950az geroztik beren postuetatik kendutako nazionalsozialismoarekin konprometitutako historialari askok berreskuratu zituzten beren lanpostuak, gerra amaitu eta ondorengo bi urtetan emigratutako 134 historialarietatik Alemaniara 21 soilik itzuli ziren bitartean¹⁶. Anekdotak txiki batek ederki asko erakusten digu gerra-osteko historialari aleman ortodoxoen egoera nolakoa

izan zen: 1950ean «Historische Zeitschrift» aldizkari ospetsuan argitaratu zen laudatorio laburra, hain zuzen ere Gestapok 1944an erahildako Marc Bloch historialari frantsesaren omenez egindakoa. Nori enkargatu zioten laudatorioa Alemaniako Historialarien Elkartearen organo ofiziala zen aldizkari honen arduradunek? Erantzuna: Walther Kienasti, nazien jarraitzailea izandako eta horregatik 1945ean 15 urtetarako bere katedratik suspenditua izan zen historialariari!¹⁷.

DISIDENTEAK

Ikusi dugun bezala, historiaren zientziak tradizio luzea du Alemanian. Halere, 1960ko hamarkadaren aurreko epealdi historiko guztietan historizismo ortodoxoa guztiz hegemonikoa izan baldin bada ere, tradizio luze horretan beti izan ohi da lekurik zenbait disidente berritzaileentzat ere.

Hemen ezin ditugu denak aipatu eta aztertu. Historizismoaren paradigma gainditzen eta historia sozial modernoari bidea urratzen lagundu ziotenak aurkeztuko ditugu soilik. Kronologikoki hasita eta aurreko garaiko Schlosser, Rotteck edo Gervinus bezalako berritzaileak baztertzeko baditugu, lehenik eta behin Jacob Burckhardt (1818-1897) historialari suitzarra aipatu behar dugu. Historizismo ortodoxoak historiaren eboluzioaren aurrean joera apologetiko bat erakusten zuen bitartean, ikerlari suitzarrak mendebaldeko gizartea krisi sakon batean sarturik aurkitzen zuten, eta krisi hau aztertzerakoan, Burckhardtek —ideiak, pertsonaia ezagunak eta estatuak aztergai izaten zituen ohizko ikuspegi historizista baztertuz, kulturaren historiari arreta berezia eskaintzen zion. Kulturaren eta mendebaldeko zibilizazioaren krisia aztertzean, Burckhardtek historizistek ilustrazioarengandik jasotako eboluzionismo akritikoa kritikatzeko zuen, modernizazioak bere alde kaltegarriak ere badituela baieztatzen zuenean. Horrela, nahiz eta bere analisiak gizartearen arlo garrantzitsuak (lan-mundua edo sistema politikoa) ez ukitu, Burckhardt historizismoaren ikuspegi zabaltzen eta aberasten saiatu zen. Modernizazio-pro-

zesuarekin arriskuen aurrean historialari suitzarrak erakutsitako sentsibilitatea, bestalde, aurreratu zuen «modernitatearen dialektika»ri buruzko tesi famatua, Horkheimer, Adorno edo Foucault bezalako pentsalariak askoz beranduago kaleratuko zutena, hain zuzen¹⁸.

Aparteko aipamena ere merezi du Lorenz von Steinek (1815-1890), zenbait autorek Alemaniako «gizarte-zientziaren» ait-zindarizat jotzen duten historialariak¹⁹. 1848ko Iraultza gertatu eta bi urte beranduago, von Steinek argitaratu zuen Frantziako mugimendu sozialari, hots, langile-mugimenduari buruzko bere ikerketa ospetsua²⁰. Lan hau historizismoaren tradizioetik zetorren ikerlari aleman batek langile-mugimenduari egindako lehen azterketa da. Von Steinek, Marxek bezala, klase-kontzientzia eta klase-borroka historia mugitzen duten indarrak bezala hartzen ditu, baina ez dator bat Marxek egindako analisi materialistarekin, ezta honek ateratako ondorio politiko iraultzaileekin. Von Steinen «historizismo soziala»ren helburua langileak erreforma sozialen bitartez sisteman integratzea zen. Horrela, azken finean, «historizismo soziala gizarte burgesarren zientzia estabilizatzailerak»²¹ bihurtzen zen.

Ondorengo urteetan, Gustav Schmollerrek (1838-1917) zuzendutako ekonomista-talde batek jarraipena eman zion Lorenz von Steinek hasitako lanari. Schmollerrek eta bere lan-kideek 1872an sortutako «Verein für Socialpolitik» (Politika Sozialaren Aldeko Elkarteak) zela medio, arazo sozialei egindako ikerketa historikoetatik ondorio politiko zehatzak ateratzen saiatu ziren ekonomista horiek, beti ere, jakina, aragotzen zihoazen klase-gatazkak politika sozialaren bitartez kanalizatzeko eta indargabetzeko asmoz.

Historia ekonomikoa alde batetik, eta soziologia bestetik, hauexek izan ziren historizismo tradizionalari ikuspegi berriak zabaltzeko zientzi alorrak, eta soziologiari dagokionez, beste inork baino eragin handiagoa izan zuena Max Weber (1864-1920) izan zen, eragin hori oso berandu gauzatzen hasi bazen ere. Berak bere ikerlan historikoetan erabilitako metodologiak hautsi egiten zuen historizismoak defendatzen zuen indibidualismoaren printzipioa. Weberrek burututako mende-

baldeko gizartearen garapenaren analisiak politikaren mundua ez ezik, gizartearen beste esparruak ere kontuan hartzen zituen. Arrazionalizazioa, burokratizazioa eta kapitalismoaren hedapena, hauexek ziren Weberren arabera mendebaldeko historia modernoa markatzen zuten prozesuak eta prozesu hauek aztertzean, historizismo tradizionalaren zirkuluetan pentsa ezinezko metodologia konparatiboaz eta teorizazioaz baliatzen zen Weber. Berak landutako «tipo idealak» errealitate historiko konplexua ordenatzeko eta aztertzeko balio zuten lantresnak bezala erabiltzen zituen. Halere, Weberrek ez zuen eragin gehiegirik lortu garaiko historizistengan, Otto Hintze (1861-1940) historialaria kenduta²².

Hala eta guztiz ere, historizismoaren barneko eta inguruko disidente horiek ezin izan zuten paradigma ortodoxoa ahuldu, are gutxiago, 1890eko hamarkadan «Lamprechten borroka» («Lamprecht-Streit») bezala ezagutzen den polemikaren ondorioz historia sozialaren aldeko planteamendu guztiak erabat mesprezaturik gelditu ondoren. Karl Lamprecht (1856-1915) Schmollerrengandik jaso zuen ekonomia eta egitura sozialekiko interesa. Bestetik, XIX. mendearen bukaeran modan zeuden materialismoak eta positibismoak ere eragin handia izan zuten Leipzigekeo katedratiko honengan. Rankeren metodologia indibidualista zorrozki kritikatu, bere ideia berritzaileak Alemaniako historiari buruzko liburu batean gauzatzen hasi zen. Horrela, 1891n bere «Deutsche Geschichte» izenburuko lanaren lehen alea argitaratu zenean, egundoko zalaparta sortu zen historialari eta giza zientzietako beste zenbait intelektualetan artean. Laburbilduz, hauexek lirarteke lan honen ekarpen berriak: aislatutako gertakizun historikoak kontatu ordez eta gertakizun horien atzean zeuden pertsonaia handiei lehentasuna eskaini beharrean, Lamprecht «fenomeno kolektibo sozialen» azterketari ekin zion. Positibismoak eraginda, Leipzigekeo historialari honek historia zientzia zehatza bihurtu nahi zuen, alegia, historia mugitzen omen duten legeak bilatzen eta aurkitzen dituen zientzia, edo, Lamprechten hitzak erabiliz, zientzia «*kausalgenetikoa*». Horrela, berritutako historia hau etorkizuna aurrikusteko gauza ere izango omen zen. Halere, Lamprecht ez zuen inoiz bere burua marxistatzat jo, nahiz eta

Franz Mehring, garai horretako historialari sozialista ia bakarrak, bere liburuak goraiatu.

Kritikoek ez zuten esfortzu gehiegirik egin behar Lamprecht eta ondo saltzen ziren bere liburuak desakreditatzeko. Alde batetik, Lamprechten idazkera guztiz nahasia zen eta bere argumentazioa kontrajarria, iluna eta batzuetan ia metafisikoa. Horrela, hasiera batean historiaren legeak ekonomi arloan suposatzen baldin bazituen ere, bere lanaren azken aleetan materialismoa utzi egin zuen, orain legeak esparru sozio-psikologikoetan kokatzen baitzituen. Bestetik, bere oinarri enpirikoak ere akatsez josita zeuden. Azkenik, marxista ez bazen ere²³, berak defendatutako materialismoak bere etsaien aurrean itxura horixe ematen zion, eta hori Alemania Wilhelminiko elite akademikoaren edozein partaiderentzat guztiz kaltegarria izaten zen. Azkenean, hamarkadaren bukaeran, Lamprecht borroka honetatik, jipoi galantak jasan ondoren, galtzaile atera zen. Historizismoaren paradigma historia sozialaren mesedetarako ahuldu ordez, kontrakoa lortu zuen, Max Weberrek argi eta garbi ikusi zuen bezala. Lamprecht bezala historizismoaren berrikuntzan interesatutako soziologo honek, Lamprechten lanaren akatsak eta kontraesanak zorrozki kritikatu ondoren, Leipzigezko katedratikoari leporatu zion hurrengo hamarkadetarako historiaren berrikuntza konprometitzea²⁴. Izan ere, historizismoa inoiz baino indartsuago atera zen borroka honetatik eta gainera, filosofiaren aldetik, laguntza ederra ere jaso zuen. Lamprechten polemika pil-pilean zegoenean, Wilhelm Windelband (1848-1915), eta ondoren Heinrich Rickert (1863-1936), bere ikasleak, zientzia nomotetikoaren eta idiografikoaren arteko dualismoa defendatzen hasi ziren, eta jakina, ortodoxiaren defendatzaileentzat ez zegoen zalantzarik historia behin bakarrik emandako gertakizunak aztertzen zituen zientzia idiografikoa zela, ez ordea, betirako balio duten legeak aurkitzen dituen zientzia nomotetikoa.

Beraz, garai horretako Alemaniako zientzia historikoaren barruan ez zegoen lekurik disidenteentzat. Ez II. Inperio autoritarioan, ez Weimarreko «Errepublikanorik gabeko Errepublikan», eta are gutxiago, noski, Hitlerren III. Inperioan ezin zuten jaio

Henri Berr²⁵, Lucien Febvre, Marc Bloch edo James Harvey Robinson bezalako historialari berritzaileek.

HISTORIA SOZIALA ETA GIZARTEAREN HISTORIA

Ikusi dugun bezala, Alemaniako historialarientzat 1945ean ere ez zen izan abiapuntu berritzaileerik. Halere, Alemaniako Errepublikaren Federalean inoiz baino aukera gehiago zegoen historian ez-ohizko ikuspegiak lantzeko. Alde batetik, 1919an gertatu ez zen bezala, historialarien artean demokraziaren aldeko kontsentsu tinkoa ematen zen eta denek bazekiten oraingo honetan Alemaniak potentzia handia izateari behin-betirako utzi ziola. Horrela, historialarien estatuarekiko atxekimendua ere bigundu egin zen. Bestetik, aliatuen presentziak Alemaniako gizartearen arlo guztietan alde batetik, eta Europa Batuaren aldeko zaletasun berriak Alemaniaren aislamendua pausoz pauso gainditzen lagundu zuten, Europan eta Estatu Batuetan burututako berrikuntza historiografikoei ateak zabalduz. Azkenik, nazismoak eragindako katastrofea benetan ulertu eta esplikatu nahi izanez gero, ohizko zientzia historikoa berriro beharra zegoela pentsatzen zuen batek baino gehiagok, eta hori zela eta, zenbait historialari *mainstream* ortodoxoaren itzalean bide berrietatik abiatzen hasi zen, kanpoko esperientziak bereganatuz eta historizismoaren tradizioko disidenteak berrirakurriz.

Sentsibilitate berri honen lehen arrastoak 1951ko guda-osteko historialari alemanek ospatutako II. Batzar Orokorreran nabari zitezkeen, batzar horretako sail batek «Historia eta Soziologia» aztergai zuen-eta. Bertan Max Weberren jarraitzaile zen Hans Freyer soziologoak hitz egin zuen, eta historialarien aldetik gero Koloniako Unibertsitateko katedratikoa izango zen Theodor Schiederrek. Bere hitzaldian, Schiederrek Otto Hintzeren lanak goraiatu zituen, soziologia eta historiarren arteko elkarlanaren frogaz ezin hobea zirelakoan. Marburgeko batzarreko eztabaida horiei jarraipena emanez eta 1950ean Parisen antolatutako guda-osteko nazioarteko lehen historialarien batzarrean jasotako informazioaz baliatuz, 1952an Wer-

ner Conze katedratikoa, oso irakurria izan zen artikuluko batean «Historia sozialaren lekua ikerkuntzan eta ikaskuntzan» («Stellung der Sozialgeschichte in Forschung und Unterricht») gaiaz aritu zen. Bertan, Conzek «Annales» eskolaren eta batez ere Braudelen lana eredutzat jo zuen, Alemaniako historialarien buruak, Gerhard Ritterrek hain zuten, Pariseko batzarrean «Annales» gogorki kritikatu bazuen ere.

Horrela, pixkanaka-pixkanaka, Lamprecht baino hobeto prestatuturiko historia sozialaren aldeko historialariek beren planteamenduentzako lekua lortzen zuten, minoritario samarra izan arren oraindik leku hori.

Hurrengo urrats garrantzitsua planteamendu horien instituzionalizazioa izan zen. Conzek bultzaturik, 1957an interes bereko zenbait historialarik ideia berriak eztabaidatzeko eta iker- proiektu zehatzak martxan jartzeko lan-taldea osatu zuten, «Historia Sozial Modernoaren aldeko Lan-Taldea» («Arbeitskreis für moderne Sozialgeschichte») izeneko taldea hain zuten. Conze bera Braudelen «historia estruktural»ari buruzko kontzeptuaren aldekoa izan arren, bere lankideen artean ez zegoen kontsentsurik horren inguruan, bai ordea, lan-taldearen interes nagusia finkatzerakoan: XVIII. mendetik XX. mendera bitartean emandako eraldakuntza sozialaren azterketa. Conzek bere lan-taldearentzako diru laguntza publiko ugari lortu zuenean, Alemaniako historiografian «Emser Kreis» bezala ezagutzen den zirkulu hori historia sozialaren katalizatzaile bihurtu zen, Conzek berak Heidelbergeko Unibertsitatean sortutako «Historia Sozialaren Institutua» eta Theodor Schiederrek Kolonian zuzendutako historia sozialari buruzko mintegia bezalaxe.

Ikusten denez, Alemaniako zientzia historikoaren berrikuntzaren aldeko lehen urratsak aspaldi emanda zeuden, Fritz Fischer Hamburgoko katedratikoak 1961ean Munduko Lehen Gerrateari buruzko bere liburu polemiko eta ospetsua argitaratu zuenean²⁶. Lamprechtekin gertatu zen bezala, Fischerren liburuak ere sekulako astindua eman zien historialari ortodoxei, dogma sakratu bat baino gehiago ukitzen zuelako: Fischer ez zetorren bat Hitlerri buruzko tesi ofizialistekin, alegia,

Hitler Alemaniako historiaren istripua izan zela zioten tesiak. Hitlerren zergatiak aurkitu nahian, Fischer Alemaniako historiarian atzeraka joan zen Wilhelm II.aren aurrean iritsi arte. Fischerren arabera, enperadoreak eta bere gobernuak burututako politika militarista, autoritarioa eta espansionista izan ziren Munduko Lehen Gerratearen benetazko arrazoiak. Honen ondorioz, Alemania izan zen errudun bakarra eta gudak sortutako euforia nazionalistan oinarriturik, Hitlerren gorakada iritsiko zen. Liburuaren metodologiari dagokionez, berriz, ez zen batere berritzailea, enpirikoki ongi landutako historia politiko eta diplomatikoaren bidetik zihoalako. Beraz, eta beharbada liburuaren inguruan sortutako polemika zorrotzak eraginda, Fischerren garrantzia Alemaniako historiografian orokorki zalantzarik gabe handia izan bazen ere, historia sozialaren esparruan bere garrantzia mugatua izan da. Izan ere, beranduago garatuko zen «giza zientzia historikoa» («Historische Sozialwissenschaft») landuko zutenen artean, ez baita aurkitzen Fischerren ikasle bakar bat ere.

Historia sozialaren aitzindaria ez zen Fischer. Paper hori bete zuen, aipatutako Conze eta Schiederrekin batera, Estatu Batuetara emigratu eta 1949az geroztik katedratiko bisitari bezala Berlingo Unibertsitate Librea mintegiak ematen zituen Hans Rosenbergekin. Bere produkzio bibliografiko oparoaren barruan Bismarcken Inperioari eta garai horretako Erdiko Europari buruzko bere lana azpimarratu behar da, hemen, ohizko historia politikoa alde batera utziz eta batez ere historia ekonomikoaren zenbait teoria erabiliz, Rosenberg ekonomia, gizarte, politika eta ideologiaren arteko elkarlotura erakusten saiatu zen²⁷. Liburu honek eragin handia izan zuen historia sozialeko beste ikerlari askorengan (Wehler, Kocka edo Winkler, besteak beste).

Rosenbergren liburua argitaratu zenean, Errepublika Federaletako gizarte eta politika krisi sakon batean aurkitzen zen. 1968ko maiatzaren istiluek krisia areagotu zuten eta honen ondorioz, 1969ko hauteskundeetan ostean eta liberalen jiro politikoari esker, alderdi sozialdemokratikoa eskuratu zuen agintea, horrela gerra-ondoko demokristauen erabateko nagusita-

suna apurturik gelditu zelarik. Willi Brandten politikak horizon-te berriak zabaldu zizkion gizarte alemanari, baita kultur munduari ere. Orain proposamen berritzaile askok eskura zezake-teen aurreko gehiengo politikoaren agintariek ukatu zuten babes publikoa. Honen ondorioz, 1971n Bielefeldeko Unibertsitate sortu zen, hain zuzen ere arlo akademiko askotako proiektu berritzaileei azpiegitura instituzional egokia eman asmoz. «Unibertsitate Erreformatzaile» («Reformuniversität») honetako Historia eta Filosofia Fakultatea historia sozialaren erdigune bihurtuko zen. Ondorengo urteetan «Bielefeldeko Eskola»²⁸ bezala ezagutzen zen historialari-talde honen oinarri teoriko eta metodologikoak bost puntu hauetan laburbil daitezke:

a) Werner Sombartek 1916an asmatutako kontzeptua²⁹ erabiliz, zientzia historikoa «Giza Zientzia Historikoa» («Historische Sozialwissenschaft») bezala definitzen da, soziologia, politologia eta ekonomiarekiko mugak gaindituz³⁰.

b) Horrela definitutako zientziaren helburua historiaren egiturak eta prozesuak, idazkera zientifiko analitiko propioaz baliatuz, aztertzea da, azterketa honi esker aurkitutako informazioarekin gizartearen ilustrazioaren prozesuan aurrerapausoak ahalbidertzeko. Zentzu honetan, eta Horkheimer eta Habermasen Teoria Kritikoan oinarriturik, historialarien lanari erantzukizun politikoa ematen zaio³¹.

c) Ilustrazioa modernizazio-prozesuaren ondorioa da. Alemaniako historian modernizazio-prozesu hau arlo politikoan denbora luzez blokeaturik egon zelako, —mendebaldeko gizarte modernoetan gertatu ez zen bezala—, II. Inperioko autoritarismoa III. Inperioko faxismo bihurtu zen³². Hauxe da asko kritikatu izan den «Alemaniako bide berezia»ri («Deutscher Sonderweg») buruzko tesia.

d) Giza zientzia guztiek bezalaxe, historiak ere ez du zentzurik teoriaren erabilpenik gabe. Bielefeldgo Eskolako historialariek teoriak modu eklektiko batez erabiltzen dituzte, aukeratutako objektu historikoaren arabera. Dena den, bi teorilari aukeratzekotan, Karl Marx eta —batez ere— Max Weber aipatu beharko genituzke. Iggersen hitzetan esan genezake Bielefeld-

goek «Marx Weberren begiekin» irakurtzen dutela³³. Sintesi honen ezaugarriak Kockak aurreratu ondoren³⁴, Wehlerrek berak maisutasun handiz «Gizarte-historia alemana» izeneko lan bikainean aplikatu zituen³⁵. Wehlerren arabera, mendebaldeko gizarte guztiek hiru ardatz nagusi dituzte eta hauexek dira historialariak aztertu beharrekoak: boterea, ekonomia eta kultura. Laugarren bat aurreneko hiruek determinatzen duten desberdintasun soziala litzateke. Marxek ekonomiari lehentasuna ematen bazion, Wehlerrek —Weberri jarraituz— ez du onartzen *a priori*ko lehentasunik, hiru ardatzek elkarren arteko eragina dutelako eta egoera historikoa bezala ardatz hauen arteko oreka eta sailkapena alda daitekeelako.

e) Horrelako giza zientzia historikoa historia okorrraren barneko bere egoera sektoriala gainditzen joango da, hots, «historia soziala» «gizartearen historia» bilakatuko da. Halere, Annales-eko eta Hobsbawm bezalako historialari marxisten kontra, Wehler eta Kockaren ustez, gizartearen historia horrek ezin izango du inoiz izan «historia totala», eta hori bi arrazoirengatik: alde batetik, historiaren aniztasuna eta konplexitatea dela-eta, materialki ere ikertzaile bakar batek edo lan-talde batek ezin izango dute inoiz historiaren iturri guztiak eskuratu eta aztertu, eta bigarrenik, historialari batek erabiltzen dituen teoriak, terminoak, kontzeptuak, arauak eta baloreak baldintzatu egiten dute bere lana eta ezagupena eta hori dela-eta, teoria edo kontzeptu baten aldeko aukeraketak nahitaez filtratu egiten ditu objektu historikoak, batzuk interesarenerdigune bihurtuz eta beste batzuk, berriz, baztertuz. Beraz, «historia totala» begibestatik galdu behar ez den, baina inoiz bere osotasunean egia bihurtuko ez den xede utopikoa izango da historialariarentzat³⁶.

GIZARTE-HISTORIARI EGINDAKO KRITIKAK: ZAHARRAK BERRI?

1970eko eta 1980ko hamarkadaren hasieran Bielefeldgo Eskolak bultzaturiko «Giza Zientzia Historikoa» historialarien zirkuluetako eztabaida guztien erdigunea izan baldin bada

ere, kritika ugari jaso ditu, eta alde akademiko eta politiko guztietatik gainera. Liburu oso bat beteko luketeen kritika hauek laburbilduz eta hiru multzotan sailkatuz, lehenik eta behin, Alemaniako historialari kontserbatzaileak (Hillgruber, Stürmer, Nolte, Nipperdey, ...) aipatu behar dira. Horiek alde batetik Wehlerrek, Kockak eta beren lankideek eta jarraitzaileek burutzen omen duten historiaren politizazioa eta instrumentalizazioa kritikatu dute. Alemaniako historiaren interpretazio ezkorra ez zettorrela bat errealitatearekin eta gaurko interes politikoaren fruitua dela diote. Gainera, gaurko historialariek ez dutela eskubiderik, beren aita eta aitonen historia gaurko ikuspegitik kritikatzeko, epealdi historiko guztiak beren garaiko testuinguru zehatzetik ulertu beharra dagoela gaineratzen dute. II. eta III. Reichen arteko kontinuitaterik ez dute ikusten, ezta Alemania errudun bakarra izatea Munduko I. eta II. Gerrateetan. Bielefeldgoek neo-historizismotzat jo dituzten kritika hauen ondorioa «historialarien borroka» («Historikerstreit») bezala ezagutzen den eta nazionalsozialismoaren eta bereziki holokaustoaren interpretazioa eztabaidagai zuen polemika latza eta beroa izan da³⁷.

Bigarren frentea ireki zioten Giza Zientzia Historikoari batez ere Ingalterratik zetozen eta politikoki ezkerrean kokatuak zeuden zenbait historialarik, talde honen ordezkari ezagunenak Geoff Eley, David Blackbourn eta Richard Evans direlarik. Historialari hauen kritikak nagusiki Alemaniako «bide bereziari» («Sonderweg») buruzko tesiari zuzendu zaizkio. Bide berezia baldin badago, nonbaiten ere «bide normala» egongo da, baina zer da normala eta zer berezia? galdetzen dute. Ez dute ikusten Alemaniako historiaren eta Frantzia edo Ingalterako historiaren arteko desberdintasun nabarmenik. Gramsciren lanetan oinarriturik, «monopolkapitalismoaren logika»k mugitzen omen zuen historia, bai Alemanian, zein Frantzian eta Ingalterran. Eztabaida honek gaur egun ere aurrera darrai, eta historialari ingelesek dagoeneko lortu dute, «*Sonderweg*» kontzeptua baztertzea, baita Kocka eta Wehlerengan ere. Halere, Alemaniako historiaren garapena aztertuz eta beste estatuen historiarekin parekatuz gero, eztabaida guztien gainetik esplikatu beharreko zenbait ezaugarri berezi gelditzen

dira, hala nola estatuaren osaketa berantiarra, koroarekin estuki loturiko aparatu militar indartsua, burokraziaren botere nabarmena estatuaren egituretan, kultura politika markatutako tradizio antiliberal garrantzitsua, eta langile-mugimenduak eta liberalismoak beste estatuetan baino goizago burututako apurketa³⁸.

Hirugarren eta azkenik, Alemanian gizarte postindustrialia eta kontsumistaren aurkako mugimendu ekologista indarra hartuz zihoan neurrian, historialarien artean ere kontzeptu berriak hedatzen ziren. Giza Zientzia Historikoaren jarraitzaileei mota anitzeko kritikak egiten zitzaizkien. Alde batetik, kritikarik gabeko modernizazioaren aldeko joera apologetikoa izatea leporatu diete historialari gazteek Wehler, Kocka eta lagunei. Kritiko hauek diotenez, ekologiaren hondamenak eta arrisku nuklearrak jadanik modernitatearen dialektika agerian utzi dute. Bestetik, gizarte-zientziaren liburuetan gizabanakoa desagertu egiten omen da hainbat egitura, prozesu eta estatistiken atzean. Hori gerta ez dadin, historialariek berriro ere gizabanakoaren esperientzia historikoak, bere eguneroko bizitza («*Alltagsgeschichte*») aztertu behar dituzte eta horretarako antropologia, psikologia eta etnologia lagungarriago suertatzen omen dira soziologia, politologia eta ekonomia baino. Análisi mikrohistoriko horietan orain arte arretarik lortu ez zuten emakumeei leku berezia ematen zaie. Ikuspegi berri honi hobekien egokitzen zaion idazkera ere ez da idazkera zientifiko hotza, gizabanakoen esperientzia historikoak kontatu egiten dituen narrazio historikoa, Clifford Geertzen «*Thick Description*» izenekoa baizik³⁹.

Zalantzarik gabe, kritika hauek ere aberastu egin dute Giza Zientzia Historikoa. Gaur egun, esate baterako, Bielefeldgo Eskolaren inguruan emakumeen historia lehen baino gehiago lantzen da eta modernizazio-prozesuaren ondorio kaltegarriak ere ikerketetan lehen baino gehiago agertzen dira. Halere, ene ustez arrazoi osoz, historialari sozialek ez dute onartu zen beren kontzeptua erabat aldatzea, beren kritikoek ere alternatiba erabilgarririk ez dutelako. Alde batetik esan beharra dago, «Eguneroko Historia»ren («*Alltagsgeschichte*»); «Vida coti-

diana») kontzeptua ez dela batere garbia, azken finean historia osoa baita «egunerokoa». Bestetik, mikrohistoriak ere askotan ez du galdetzen inguroko egiturek eta prozesu historiko oro korrek nola baldintzatzen duten gizabanakoaren bizimodua. Rankeren tradizioari jarraituz, galdera hori erantzuten ez bada, ordea, mikrohistoriak bere zentzua galduko luke eta literatura bihurtuko litzateke, eta hori Rankek berak ere ez zuen onartuko, berarentzat historia beti aldi berean arte eta zientzia zelako.

Beraz, kritika guztien gainera, eta neurri batean kritika horiei esker ere, gaur egun gizarte-historia ondo finkaturik eta sendo dago Alemanian. Historizismoaren nagusitasun historikoa gaitututa dago, nahiz eta korrante neo-historizistak ofentsiban izan, bai gobernu kontserbatzaileak babesturiko eskubiko historialarien aldetik, nahiz «eguneroko historia» eta mikrohistoriaren kontzeptuekin loturiko ezkerreko kritikoen partetik. Paradigma historizistaren nagusitasunaren lekuan planteamendu anitzen debatea eta konpetentzia jarri da eta horixe da zientzia historikoaren aurrerapausoak ziurtatzen dituen.

1. Ayer, 14, 1994 (Manuel Pérez Ledesma, ed.: *La historia en el 93*). Halere esan egin behar da, aurreko aleetan badagoela Alemaniako historiografiari buruzko artikulua labor bat (LEIBERICH, Michel: «Problemas actuales de la historiografía alemana» in: *Ayer*, 2, 1991, 15-28 or.). Gainera, bosgarren alea Alemaniako historia eta historiografía ederki ezagutzen duen J.J. Carreras irakasleak zuzendutako Alemaniako estatuari buruzko monografiako da.

2. «De los resultados del encuentro entre historiadores y científicos sociales se ofrecen nada más que los principales o los que, por razones lingüísticas, me lo parecen: no hay incursiones en la pujante nueva historia social alemana o en la variedad de la historia cultural italiana». Ikus SANTOS, Juliá: *Historia social / sociología histórica*, Madrid 1989, IX. or.

3. Adibide bat baino ez aipatzearren: Nik dakidanez, Hans-Ulrich Wehler, hau da, Jürgen Kocka-rekin batera Alemaniako historia sozialaren aitzindariaren eta teorilariaren liburu bakar bat ere ez da gaztelaniaratu, ezta hainbeste eztabaida sortu zuen eta hizkuntza ugariara itzultitako Bismarcken Inperiari buruzko «klasikoa» ere. Ikus Wehler, Hans-Ulrich: *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918*, Göttingen 1973 (ondorengo urteetan berrargitarapen ugari!). Kockaren historia sozialari buruzko liburuaren itzulpenak, tamalez, ez du beti lortzen Kockak berak daukan idazkera-estilo argia eta zehatza. Ikus KOCKA, Jürgen: *Historia Social. Concepto, Desarrollo, Problemas*, Alfa, Barcelona 1989.

4. SCHULIN, Ernst: «El desarrollo de la historia social en la historiografía alemana posterior a 1945» in: CASTILLO, Santiago (Kordinatzailea): *La Historia Social en España. Actualidad y perspectivas*, Siglo XXI, Madrid 1991, 27-46 or.; ABELLAN, Joaquín: «Historia de los Conceptos» (*Begriffsgeschichte*) e historia social. A propósito del diccionario *Geschichtliche Grundbegriffe* in: *ibid.*, 47-63 or.; BERNECKER, Walter L.: «La historiografía alemana reciente» in: *Historia Contemporánea*, 1992, 7, 31-49 or.; SAEZ ARANCE, Antonio: «El honor del burgués: a propósito de la historia social del duelo en Alemania» in: *ibid.*, 6, 1991, 251-264 or.; CASANOVA, Julián: *La historia social y los historiadores*, Crítica, Barcelona,

- 1991, bereziki 70-81 or.: CARRERAS ARES, Juan José: «El historicismo alemán» in: *Estudios sobre Historia de España (Homenaje a Tuñón de Lara)*, Universidad Internacional Menéndez Pelayo, Madrid 1981, 2. alea, 627-641 or.; LEIBERICH, *op. cit.*
5. Ikus SCHOLTS, G.: «Historismus» in: J. Ritter (ed.): *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 3. alea, Basel 1974, 1141-1147 or.; JAEGER, Friedrich / RÜSEN, Jörn: *Geschichte des Historismus*, München 1992, 4-8 or.
6. Frantziarekiko konparaketa honi buruzko xehetasun gehiago eskaintzen ditu Iggersek. Ikus IGGERS, Georg G.: «Geschichtswissenschaft» in *Deutschland und Frankreich 1830-1918 und die Rolle der Sozialgeschichte*. Ein Vergleich zwischen zwei Traditionen bürgerlicher Geschichtsschreibung, in: KOCKA, Jürgen (ed.): *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, 3. alea, München 1988, 175-199 or.; BURKE, Peter: *La Revolución Historiográfica Francesa. La Escuela de los Annales: 1929-1989*, Gedisa, Barcelona, 1993 (bereziki 15-28 or.).
7. «So ist nun der Krieg für jedes Volk ein Kampf um Sein oder Nichtsein geworden: Ausrottung oder Umschmelzung der Nationalitäten wurde die Losung» («Horrela, guda edozein herrirentzat izan ala ez izanaren galdera erabakiko duen borroka bilakatu da: nazionalitateen esterminazioa edota birfundizioa bihurtu zen lema»), idatzi zuen Max Lenz historialariak. Aipamena: Jaeger / Rügen, 923 or.
8. J. Hashagenen aipamena, in: *ibid.*, 95 or. (originala: *Hüter des heiligen Feuers auf den Altären der Vergangenheit*).
9. HEIBER, H.: *Walter Frank und sein Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands*, Stuttgart 1966; SCHULSE, H.: «Walter Frank» in: Wehler, H.-U. (ed.): *Deutsche Historiker*, VII. alea, Göttingen 1980, 59-81 or.; LUNDGREEN, P. (ed.): *Wissenschaft im Dritten Reich, Frankfurt 1985* (historiari dagokionez ikus batez ere Ch. Kleßmann eta K. Schreineren artikulua).
10. «Das Gewaltige, das wir erlebt haben, stellt sich ja mit jedem Tage als noch gewaltiger heraus. Gewiß, man muß in Vielem umlernen, aber nicht in Allem». F. Meinecke A. Kaehleri bidalitako gutuna (1940/7/4). Aipamena: ikus Jaeger / Rügen, 96 or.
11. Aipamena: ikus SCHULSE, Winfried: *Deutsche Geschichtswissenschaft nach 1945*, München² 1993, 44 or. (Esaldi osoa: «Eine spätere Zeit wird feststellen müssen, daß seit 1938 eine lebendige und kritische Geschichtsforschung überhaupt nicht mehr existierte und gar nicht existieren konnte, und daß daher die kritische deutsche Geschichtswissenschaft seit 1933 nur noch in der Emigration weiterlebte»).
12. MEINECKE, Friedrich: «Die deutsche Katastrophe. Betrachtungen und Erinnerungen» in: *ibid.*: Autobiographische Schriften, Stuttgart 1969, 323-4455 or.
13. RITTER, Gerhard: *Geschichte als Bildungsmacht. Ein Beitrag zur historisch-politischen Neubestimmung*, Stuttgart, 1946.
14. «Irrwege in unserer Geschichte» izenburupeko artikulua azterketa egiten du Schulzek (Deutsche Geschichtswissenschaft, 58 eta 303 or.).
15. Sobietarren menpeko ekialdeko historialari alemanek, alderdi komunistak bultzaturik, 1958an beren elkarte propioa («Deutsche Historiker-Gesellschaft») sortu zuten. Urte horretan ere alderdiak aukeratutako zenbait ordezkari hartu zuten parte Triergo Historialarien Batzar Nagusian. Batzar istitututako hori mendebaldeko eta ekialdeko historialariak biltzen zituen azkena izango zen bi estatuek 31 urte beranduago batu ziren arte.
16. Ikus *ibid.*, 135 or.
17. Ikus *ibid.*, 171 eta 322 or.
18. Ikus RÜSEN, Jörn: «Jacob Burckhardt» in: Wehler, Hans-Ulrich (ed.): *Deutsche Historiker*, 3. alea, Göttingen 1972, 5-28 or.
19. RITTER, Gerhard A.: «Die neuere Sozialgeschichte in der Bundesrepublik Deutschland» in: Kocka, Jürgen (ed.): *Sozialgeschichte im internationalen Überblick. Ergebnisse und Tendenzen der Forschung*, Darmstadt 1989, 19-88 or., bereziki 21 eta 22 or.; BLASIUS, Dirk: «Lorenz von Stein», in: Wehler, Hans-Ulrich (ed.): *Deutsche Historiker*, 1. alea, Göttingen 1971, 25-38 or.
20. STEIN, Lorenz von: «Geschichte der sozialen Bewegung» in *Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, 3 ale, München 1921.
21. Jaeger / Rügen, 133 or.
22. Hintzeren lanaren balorazio laburra J. Kockaren artikuluan irakur daiteke. Ikus KOCKA, Jürgen: Otto «Hintze», in: Wehler, *op.cit.*, III, 41-64 or. Weberri buruzko argibideak ondoko liburu hauetan:

- Kocka, Jürgen (ed.): *Max Weber, der Historiker*, Göttingen 1986; MOMMSEN, Wolfgang J.: *Max Weber. Gesellschaft, Politik und Geschichte*, Frankfurt a.M. 1974.
23. Schmoller bezala, Lamprecht ere kontserbatzaile erreformista zen, langileak politika sozialaren bidez monarkian integratu nahi zituen.
24. Ikus IGGERS, Georg W.: *Geschichtswissenschaft im 20 Jahrhundert*, Göttingen, 1993, 27 or.; SCHORN-SCHÜTTE, Luise: *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung zwischen Wissenschaft und Politik*, Göttingen 1984.
25. Anekdotak gisa, esan, Henri Berren *Revue de Synthèse Historiques* lehen alean Lamprecht artikulatu bat argitaratu zela.
26. FISCHER, Fritz: *Der Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf 1961.
27. ROSENBERG, Hans: *Große Depression und Bismarckzeit. Wirtschaftsablauf, Gesellschaft und Politik in Mitteleuropa*, Berlin 1967.
28. FLECHTER, Roger: «Recent Developments in West German Historiography: The Bielefeld School and its critics» in: *German Studies Review* 7, 1984, 451-480 or. Halere aipatu behar da Kocka, Wehler, Puhle eta neurri batean Koselleck kenduta, eskola horren kide gehienak (H.Berding; H.Mommsen, W.J.Mommsen, H.A.Winkler, R.Rürup, W.Schieder) beste Unibertsitateetan zeudela.
29. Ikus 1917an bere lehen edizioan argitaratutako liburu hau: SOMBART, Werner: *Der moderne Kapitalismus*, 1. alea, Berlin 1969, 21 or.
30. WEHLER, Hans-Ulrich: *Geschichte als historische Sozialwissenschaft*, Frankfurt a.M. 1973, ondoren beste zenbait lanekin berrargitaratu in: WEHLER, Hans-Ulrich: *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung. Studien zu Aufgaben und Traditionen deutscher Geschichtswissenschaft*, Göttingen 1980.
31. KOCKA, Jürgen: *Geschichte und Aufklärung*, Göttingen, 1989.
32. Hauze da Wehlerrek II. Inperioari buruzko bere «klasikoan» ateratzen duen ondorio nagusienetakoa. Ikus WEHLER, Kaiserreich, *op.cit.*
33. IGGERS: *Geschichtswissenschaft*, 56 or.
34. KOCKA: *Sozialgeschichte*, bereziki 9-47 or.
35. WEHLER, Hans-Ulrich: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, 2 ale (I: 1700-1815; II: 1815-1845/49), München 1987. Ikus bereziki bere sarrera teoriko eta metodologikoa: I, or. 6-31. 1849tik 1945era bitarteko epealdi historikoak aztertuko dituzten hurrengo bi aleak oraindik bukatu gabe daude.
36. WEHLER, Hans-Ulrich: *Was ist Gesellschaftsgeschichte*, in: *ibid.: Aus der Geschichte lernen?*, München 1988, 115-129 or.; HETTLING, Manfred et alii (ed.): *Was ist Gesellschaftsgeschichte?*, München, 1991.
37. Ikus AUGSTEIN, Rudolf et alii: *Historikerstreit. Eine Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung*, München² 1987; WEHLER, Hans-Ulrich: *Entsorgung der deutschen Vergangenheit? Ein polemischer Essay zum «Historikerstreit»*, München 1988; Landeszentrale für Politische Bildung Nordrhein-Westfalen (Ed.): *Streitfall Deutsche Geschichte. Geschichts- und Gegenwartsbewußtsein in den 80er Jahren*, Düsseldorf 1988.
38. Xehetasun gehiago eta bibliografiarik garrantzitsuena Ritterrek ematen du, 52-58 or.
39. GEERTZ, Clifford: *Dichte Beschreibung. Beiträge zum Verstehen kultureller Systeme*, Frankfurt a.M. 1983; SÜSSMUTH, Hans (ed.): *Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte*, Göttingen 1984; NIETHAMMER, Lutz: *Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der 'Oral History'*, Frankfurt a.M 1985; BERGMANN, Klaus / SCHÖRKEN, Rolf (ed.): *Geschichte im Alltag - Alltag in der Geschichte*, Düsseldorf 1982; HEER, Hannes / ULLRICH, Volker (ed.): *Geschichte entdecken. Erfahrungen und Projekte der neuen Geschichtsbewegung*, Reinbeck 1985; Ritter, 58-62 or. (hor ere bibliografia gehiago). «Alltagsgeschichten»ren defendatzaileei egindako kritika zorrotza: WEHLER, Hans-Ulrich: «Alltagsgeschichte. Königsweg zu neuen Ufern oder Irrgarten der Illusionen?» in: *ibid.: Aus der Geschichte lernen*, 130-151 or.

[GUNEN GURPILEAN

JESUS ETXEZARRAGA

JARRAIPENAZ
TELEBISTAREN ETORKIZUN HURBILAZ
MAKETOAK BERRIRO
ETXEAN GOZO

XABIER MENDIGUREN ELIZEGI

AHOZKOTASUNAREN KONDARREN BILA
KARLOS SANTAMARIA ARGITARATU EZINIK
KAZETARI-IDAZLEAK
AIRE BERRIAK NONAHI
UDAKO PRINTZAK

LONTXO OIHARTZABAL

IRAKASLE-MOTA BERRIAK
IKASKETA-PLANGINTZA BERRIAK
IRAKASKUNTZA-IKERKUNTZA ETA FINANTZIAZIOA

KIKE AMONARRIZ

EUSKARAREN JARRAIPENA
EUSKARA NAFARROAN
HIK HASI
ZER DA ALFABETATUA IZATEA?
EAEKO AUZITEGIAK ETA NOTARITZAK
ZERUA GOIBEL

KULTURA
LITERATURA
UNIBERTSITATEA
SOZIOLINGUISTIKA

KULTURA

JESUS ETXEZARRAGA

JARRAIPENAZ

Nafarroa eta Euskal Autonomi Elkarteko hizkuntz politikaren arduradunek, lehen aldiz, Ifar eta Hegoaldeko euskararen osasun-egoeraren ikerketa bat ezagutarazi dute, non beste jakingarri askorekin batera ondorio hauxe gailentzen den: hizkuntz politika batek euskararen sustapena bultzatzen duen lekuan, euskarak bere argi-ilun guztiakin ere, aurrera darrai, mantenduz, sendotuz eta eremu berriak irabaziz. Hala ere ez dago harrokerietarako arrazoirik: euskal elebidunak, hau da euskara eta erdara bat dakitenak, ez dira % 21 baino gehiago. Euskararen etorkizunaren segurantzarik handiena, ikerketa honek dioenez, gaur egungo euskaldunberrien esku dago, eurek segurtatu behar lukete-eta beren semeek euskara er-

dara bezain erraz erabil dezatela, euskararen transmisioa familia barruan bultzatuz. Bestela, datuetatik aparte, gomen-dioak nahiko arrazoizkoak dira, batzuetan Peruren egiak badirudite ere: euskaldunzahar nahiz berrien belaunaldien arteko transmisioa segurtatu, lagun gehiago euskaldundu, euskaldun-berrien hizkuntz maila hobetzeko bitartekoak jarri, instituzio eta erakundeetan euskararen erabilera erraztu, eta guzti horretarako giza eta diru-errekutsoak jarri.

Orain dela lau bat urte egin zen ikerketa hau argitaratu denean, sarri askotan helduen euskalduntzerako instituzioak ailegatzen ez diren tokietaraino heltzen den AEK erakundea, us-tez punturik nagusienetan egina zegoen akordioa burutu ezini-k dabil Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailarekin. Administra-zioak euskal-tegi bakoitzari bere nortasun juridiko propioa eskatzen dio, eta Koordinakundeak nahiago du euskal-tegi guz-tien gainetik dagoen erakundearen nortasun juridikoa osotasu-nean errekonozitzea. Irakasleen homologazioak ere, azken xe-hetasunetaraino joz gero, emango du zereginik, honelakoetan gertatzen ohi denez, aurrez aurre jartzen baitira administrazioak bere akordioetarako duen legeak behartutako arauen ezinbes-teko aplikazioa, eta modu askoz espontaneoago batez sortu eta hedatu den koordinakunde honek bide estu horietatik sart-zeari dion erresistentzia.□

TELEBISTAREN ETORKIZUN HURBILAZ

Azkenik, Nafarroako Gobernuak Nafar Parlamentuko agin-dua bete du, eta Euskal Telebista Nafarroan modu egoki batez jaso dezaten akordioa hartu. Txarka ere, hobe berandu ezer ez baino. Akordioa hartu eta gero baliabide tekniko eta ekonomi-koak jartzen badira erabakitakoa egiatan bete dadin, nafarre k Euskal Telebista behar besteko kalitatez jasoko dute, eta Eus-kal Telebistak ere hain beharrezko duen dimentsioa sendotu-ko du.

Azken hauteskundeak egin eta egun gutxitara onartu zuen Euskal Telebistaren normalizazio hau, baina azken hauteskun-

deak izan daitezke baita Euskal Telebistarentzat kezka-iturri. Jakina denez, diru publikotik bizi diren telebista autonomikoek FORTA elkartearen bidez jotzen dute zenbat eta garestiagoa den telebista-produktuen merkatura, bakarka ezinezkoa zaiena elkarturik lortuz: futbola, zinema, programen produkzioa, albiste-zerbitzuetarako egitura amankomunak eta abar.

Alderdi Popularrak Espainian hartu duen gorakadaz eta zenbait komunitate autonomotan jaso duen aginteaz, argi dauka ez duela mantendu nahi estatuan zehar diren telebista autonomikoen gaur egungo egoera hau, ezta beren publikotasuna.

Oraindik orain legeagatik ezin duen pribatizazioa du helburu, eta lege-markoa aldatu bezain laster horretara joko omen du batere ezbairik gabe. Kontratu-programa bat begibistan duela-rik, horrelako aldaketa batek Euskal Telebistari lekarkion kaltea ikusteko dago oraindik. Agian inoizko ikuslego eta hedapenik handiena lortu duen unean Euskal Telebistak ustekabeen aurkitu du erronka berria: telebista pribatuen etorrerak ekar zezakeen gainbehera ezin hobeto gainditu ondoren, zenbait telebista autonomikoren balizko pribatizazioa nola irentsi.□

MAKETOAK BERRIRO

Gabriel Arestiren lagunmina izan, eta bere tertuliaren bat edo beste aldi hartako tramankuluz grabaturik altxor legez gordetzen duen Angel Ortiz Alfau idazle erdaldunak zuzentzen duen Bilboko Udalaren «Bilbao» aldizkariaren ekaineko alean aurki daiteke duela justu orain 100 urte, 1895eko otsailaren bigarren egunean, estreinatu zen R.M. Azkueren «Vizcaytik Bizkaira» antzezlanaren lehen emanaldiak nolako burutazioak sortarazi zizkion Sabino Aranari. «Bizkaitarra» aldizkarian egun gutxitara azaldu zuenez, Sabino Aranak Euskal Teatro Nazionalaren sorrera ikusi zuen emanaldi hartan.

Iturribide kaleko Patronatoan egin zen estreinaldia. Emakumeak sarrera debekaturik izan zuten, eta Sabino Aranak idatzi zuenez, asko poztu zuen seirehun eta piku ikusleren artean

apaiz batzuk egoteak, ez horrenbeste ostera, hainbat ikusle maketo izateak. Maketotasun edo maketokeria hauek ez dira harritzekoak duela ehun urteko Sabino Arana batean. Hori, duela hogei urte hil zen Gabriel Arestik ere ulertuko zuen seguru-
ruenik.

Egun gutxi delarik ordea, musika-talderik serioenak ber-
bena giroa errebindikatzen dutenean, berbenetatik sekula ate-
ra behar ez zuen Egan Berriko kantariak, Xabier Saldiasak, ma-
ketoen kontuak aipatu zizkigun talde berriaren diskaren aur-
kezpenean, Mixel Labegerieren kantu enblematiko bat zapuz-
tu eta Donostiako azken hauteskundeetako emaitzak komenta-
tuz: «Besteek irabazi dute. Nola edo hala maketoak geureganatu
behar ditugu». Eskerrak, hain kausa onerako, Xabier Saldia-
sek —Jainkoak gorde dezala bere inozentzia anakronikoan ur-
te askotarako— runba eta dantza espainolen tabua apurtzea
agindu digula.□

ETXEAN GOZO

Hego Euskal Herriko Aurrezki-Kutxen Federazioak kultur
sektoreari buruz egin duen ikerketa batek dioenez, euskal hi-
ritar bakoitzak 50.000 pezeta kontsumitzen ditu urtero kulturan
eta aisian. Diru-kopuru honen multzoan pertsona bakoitzako
batezbeste irakaskuntzan gastatzen duena ere sartzen da.
Gastatzen dugun guztiaren % 6.

Geure buruaz bestelako iritzirik baldin badugu ere, euskal-
dunik gehienok ez dugu batere lehiarik museo, arte-erakusketa,
liburutegi edo hitzaldietara joateko. Ikuskizunak —asteburue-
tan badira hobe— piska bat maiteago ditugu, baina hala ere,
gure kultur egarria etxe-barruan asetzen dugu: filmeak ikusi
telebistan, musika entzun, edo irakurri, egunkariak gehienbat,
z e r e n aisialdian sekula ezer irakurtzen ez dutenak erdiak bai-
no gehiago dira. Hamarretik zortzi telebista-jaleak gara. Ez da
harritzekoa Abraham de Amezagak egin duen eskaria: telebis-
t a r e n menpekotasunean erori ez direnen mobilizazio eta elkar-
tasuna teledependientziaren kontra.□

LITERATURA

XABIER MENDIGUREN

AHOZKOTASUNAREN KONDARREN BILA

Literaturazaleok egile ospetsuen lanen atzetik ibiltzen gara sarritan; edo bestela oraindik deskubritu gabeko perla baten bila. Liburuetan, ordea, askoz aukera zabalagoa dago. Askok eta asko, ikerketa-lan isil eta luzeen fruitu. Komunikabideetan ere ez dira ia aipatu ere egiten horrelakoak, non eta atzetik aitaponteko indartsuren bat ez duten. Hori dela-eta, liburudendan sarri-sarri agertzea komeni da, eta apalen artean ikusmiran ibiltzea, ea ezer apartekorik ote dagoen aztarrika. Horrelaxe ibili naiz ni, eta hainbat gauza bitxi aurkitu ditut: adibidez, zenbait herriri zuzenean lotutako azterketak, bertako udalake-edo argitaratuak baina interes orokorragoa ere badutenak; baita ere, ahozketasunaren azken hondarrak jasotzeko saiakera batzuk, hemendik aurrera oso zaila izango baita horrelako informatzailerak topatzea. Nik ikusi ditudanetako batzuk aipatuko dizkizut, baina izango dira beste horrenbeste, ni azaltzerako apaletatik desagertu direnak, edo hau idatzi ostean azalduak. Beraz, gogoan izan ez dagoela liburudenda on batean kuxkuxean ibiltzea bezalakorik; gainera, ez dute sarrerarik kobratzen, esku hutsik irtetea ere zaila izan arren.

Iñaki Iturain eta Loren Loidik *Orioko euskara* izeneko lan bat kaleratu dute; *Basauriko euskara* Jon Arretxek, eta antzeko beste batzuk ere ibiliko dira batetik bestera.

Gorbeia inguruko Etno-ipuina eta Esaundak argitaratu du Juan Manuel Etxebarriak Labayru eta BBKrekin, Barandiaranen ondorengoek lanean segitzen duten seinale. Ataundarra aipatu dugunez, Joxemartin Apalategi antropologoak ere bertako ahozketasunean oinarritutako beste liburu bat kaleratu berri du. Ahozko oroitzapenak erabiliz baina ikuspegi historikoa-go batetik, *Gerra Zibila andoaindarraren begietatik* plazaratu du Xabier Lasa Bergarak Andoaingo udalarekin; Legazpiko auzu-

ne baten berri zehatza ere eskura du irakurleak, *Telleriarte et -
hez etxe* liburuarekin.

Herrietan egiten diren ahalegintxoekin segituz, Iztueta zena-
ren urteurrena dela-eta haren hainbat lan kaleratzekotan da
Zaldibiako Iztueta fundazioa, eta Jose Arruabarrenak ere egin
du Iztuetaren gaineko azterketa sakona; zaldibiarraren kondai-
ra-eta irakurtzen hasteko ez du aukera txarra horretan hasi
nahi eta egin gabe zegoenak. Errenteriako Udalak ere Koldo Mit-
xelena saria antolatzen du urtero, euskarari buruzko ikerke-
ta-lanak bultzatzeko, Euskal Herriko edozein hizkuntzatan
dela ere. Azken irabazlea kaleratu berri dute eta —edizioa kax-
kar samarra bada ere—, idazlan original eta bitxia suertatu
da: *Lau titiriti, bi tatarata...* du izenburua, Txiliku zarauztarra
egilea (J.M. Olaizola paperetan, ezizen bereko beste bat ere
bada eta), eta asmakizunak, igarkizunak edo dena delako ho-
ri gaia. Bitxikeria pozgarriekin segituz, Deba Garaiko udalek
euskara eta kirola uztartzeko (badugu premia!) lagungarri izan-
go diren bi liburu kaleratu berri dituzte: *Futbol entrenatzailea*
eta *Kirol entrenamenduaren oinarriak*.

Irunen, berriz, argitaletxe berri bat sortu da, Joxan Eloseg-
iren eskutik («Enbido» gurutzegramagilea dela esanda askoz
ezagunagoa egingo zaizue), «Luma» izenekoa. Orain arte hiru bat
liburu kaleratu ditu, Bidasoa aldeko gaiei lotuak, baina jakin-
min pixka bat duenarentzat interesekoak, dudarik gabe.

Azkenik, eta zerrenda hau noizbait amaitu behar denez,
herri askotako esperientziak eta aho askoren ekarpenak bilt-
zen dituenaz, aipagarria dugu Idoia Fernandezek UEUn kale-
ratu duen lana: *Oroimenaren hitza. Ikastolen historia 1960-
1975*. Honen aurrerapen bat irakurri ahal izan genuen Ja-
kinzaleok.

Zuen esku dago orain, liburu hauetakoren bat deigarria
iruditu baldin bazaizue eskatzea eta erostea. Bestela, existitu
zirenik ere ohartu gabe pasatzeko arriskua baitute gero eta
gehiago gure liburuek, apaletan sortzen den betekadaren on-
dorioz.□

KARLOS SANTAMARIA ARGITARATU EZINIK

Bada beste liburu bat, prestatua eta idatzia egonda ere, liburudenda guztietan uxarka ibili arren aurkituko ez duzuen. Jakingo duzue, eta bestela oraintxe jakinarazten dizuet, Karlos Santamariari omenaldi handia egin ziola Gipuzkoako Foru Aldundiak, bere domina nagusia eman ere bai, eta beste ekitaldiekin batera iraupen kultural handiagoko erabaki bat ere hartu zuen: haren lan guztien bilduma osatzea, eta horiei buruzko azterketa sakona paratzea. Eginarazi zituen Diputazioak lan horiek denak, ordaindu ere bai, eta orain berriz ez omen dago argitaratzeko dirurik.

Nik ulertzen dut administrazioak zuhur jokatu beharra, defenditu ere egin dut, kulturgile eskaleoi ezetz esateko duen eskubidea, baina zuhurtasunaren izenean ezin defendi liteke, inola ere, dirua nolanahi gastatu eta nolanahi ukatzea. Begira bestela: Karlos Santamariaren lanak prestatzen dozena bat milioi gastatu omen dira; argitaratzea beste milioi-pare bat kostako omen litzateke; baina pare hau gastatu ezean, alfer-alferrik bota da lehengo dozena hura! Zertarako balio du egindako lanak KMra espreski joan ezean hura kontsultatu ezin bada?

Auzi honetan guztian agintari eta agintaldi ezberdinen arteko ika-mikak daude. Gobernu batek erabaki eta hurrengoak eraman behar aurrera, gogoz kontra bada ere. Orain berriro aldatu zaizkigu agintariak. Espero dezagun bada, Manuel Lekuonarenak, Orixerenak eta Aitzolenak atera ziren bezala, Karlos Santamariaren idazlanak lehenbailehen plazaratzea. □

KAZETARI-IDAZLEAK

Santamaria ez zen literaturgilea, aldizkari eta egunkarietan kaleratu zituen bere idazlan gehienak. Honekiko inolako konparaziotan sartzeko asmorik gabe, gaur egun ere badira kazetariak, bere lana txukun eta zorrotz egiteaz gain (denak ez dira horrelakoak, ez), idazlan mardulagoetarako astia hartzen dutenak eta fikziogileen inongo inbidiarik gabeko liburuak egiten dituztenak. Egunkarietako zutabeen bilketak ere ugaltzen ari zaiz-

kigu aspaldi honetan, baina horietatik haruntzagoko balioa duten bi liburu aipatu nahi ditut lerrootan: bata Joseba Etxarrik idatzia, *Euskaldunen Amerika*, EEBBetako euskaldunen bizimodu, ohitura, uste eta iritziak agertarazten dizkiguna, kronika zabal, koral eta ongi taxutu batean. Badirudi gainera, ez dakit zergatik, modan daudela osaba Sam-eneko gure lehengusuak, bai ETBn bai Egunkarian haien berri franko jasotzen ari baikara duela urte batzuetatik hona; beste bazter askotan ere sakabanututa ibiliko da gure diaspora, baina ez dago batere gaizki hauen berri behintzat jasotzea; dolarrik iristen ez bazaigu ere, auskalo, beharbada Carter fundazioaren arartekotza helduko zaigu halakoren batean, zerbaiten beharrean bagaude-eta.

Bigarrena, Luis Fernandez eibartarraren *Tetris* dugu, nazioartea, ideologiak, kultura eta halako gaietako buruzko prentsako zuta-beak eta saio labur berriak elkartzen dituen liburu ausart, bizi eta iradokorra. Zer dela-eta lore hauek? Egilearekiko ezagutzak alde batera utzita, pentsamendu eta gogoeta politikoak botatzera animatzen den egile bati eskatu behar zaizkionak eskaintzen dizkigulako: beldurrik ez ezker-eskuin jotzeko, zintzo jokatu, originala izan eta batez ere jakintzat ematen ditugun hainbat gairi buruz pentsarazteko ahalmena. Nik behintzat dohain horiek sumatu dizkiot, alde batera utzita norbera zenbateraino dagoen konfome edo ez egilearen iritziarekin. Jarrerak eta pentsaerak aurrez aurreko bi lerrotan uniformizatu nahi dizkigutenean, eskertzekoa da horrelako haize fresko pixka bat.□

AIRE BERRIAK NONAHI

Ekainaren erdialdean ari naiz lerrook idazten, udaberria udari bidea egiten ari denean, zelai guztiak loretan. Liburugintzan ere, hosto-berritze moduko bat ari gara ikusten eguntan. Susa argitaletxeak bere lege-izaera aldatu berri du eta hila-bete batzuetako isilunearen ondoren Koldo Izagirre eta Jose Luis Otamendiren liburu berri banarekin azaldu da. Ereinen ere berrikuntzetan dabiltza: Auskalo sailaren itxura erabat aldatu dute, Mariasun Landa, Gerardo Markuleta eta Xabier Urzanteren liburuetan ikusi ahal izan dugun bezala, eta badiru-

di literaturakoa ere ezberdina izango dela aurrerantzean, Bernardo Atxagaren azkenekoan ikusi ahal izan dugunez.

Aldizkariak ere ez daude geldi. «Bertsolari»k aspaldiko lanik mamitsuena ipini digu eskuetan, Bertsolamintza 2. jardunaldi-tako txostenak dakartzan alean, batzuen batzuek besteetako fribolitateak nahiago izango dituzten arren (oharra: niri ere gustatzen zaizkit fribolitateak). Bestalde, irakaskuntza-munduak, beti bere borrokatxo korporatibistetan dabilela dirudien arren, badu bere baitan jende fina ere, oraindik ere lanerako gaitasuna eta proiektu batean sinesmena duena. Horren erakusgarri pozgarria da «Hik hasi» aldizkari jaioberria, 0 alea atera berri duena. «Isilik» izenekoa isilik geratu zen orain dela urte batzuk; zorte hobea eta bizi luzeagoa izan dezala beste honek; horrexek emango digu euskal irakasleen komunitatearen bizitasunaren neurria; ea behingoz ezkorrok huts eginguten dugun. □

UDAKO PRINTZAK

Nork esan du uda ez dela irakurketarako sasoi ona? Nik behintzat ederki aprobetxatzen dut. Eta zuk ere ez duzu aitzakiarik, hemen bota dudan titulu eta egile-mordoa rekin. Hurrerangoan elkarrekin komentatuko ditugu, nahi baldin baduzu. Nik, oraintxe bertan, liburu hauexek dauzkat mahai gainean: Koldo Izagirre ren *Ez duk erraza, Konpai!*, Bernardo Atxagaren *Zeru horiek* eta Arantxa Iturberen *Lehenago zen berandu*. Zu ere garaiz ibili, eta ez utzi geroko liburudendako bisita. Ikusi arte, ondo pasa! □

UNIBERTSITATEA

LONTXO OIHARTZABAL

IRAKASLE-MOTA BERRIAK

Gaztea da Euskal Herriko Unibertsitatea. Oso gaztea, 25 urte baino ez baititu. Eta hori Europako unibertsitateen munduan jaioberria izatea bezalatsu da. Urteen poderioz eta jasotako eskamentuaren arabera eta heinean moldatu izan du unibertsitate bakoitzak bere azpi- eta barne-egitura guztia. Jardunaren jardunaz eta poliki-poliki moldatzen eta birmoldatzen joan den egitura sendoa eta iraunkorra izan ohi da beti normalki. Badira laurehun urtetik gorako jardunbidea bizkar-gainean daramaten unibertsitateak Espainiako Estatuan bertan. Berrehun urtetik gorako esperientzia dutenak ez dira gutxi; ehundik gorakoak dutenak, berriz, gehienak. Urteetan zehar moldatzen joan diren egitura egoera berrietara egokitu baino ez dute egin behar unibertsitate horiek: unibertsitatea uzten duten irakasleen ordetzakoak izendatu, katedra berri bat edo beste sortu, ikerketarako baliabide berriak eskuratu, eta antzeko eginkizunetara mugatu ohi da unibertsitateetako arduradunen kezka berezia. Aurrez moldaturiko egiturari ahalik eta etekinik egokiena eta oparoena —kalitatez eta kantitatez— emanaraztea da ohizko unibertsitateen ohizko ardua eta kezka nagusia. Irakaskuntza eta ikerketa dira horrelako unibertsitateetako lan-eremu garrantzizkoenak. Horietanxe erre ohi dituzte beren ahalegin kementsuenak bertako arduradunek eta irakasleek. Horietara bil ditzakete beren indar eta ahalmen emankorrenak.

Bere azpiegitura osatu ezinik dabil Euskal Unibertsitatea izatea lortu nahi omen duen Euskal Herriko Unibertsitatea. Unibertsitateak dituen sailetak oinarrizko irakasle goa osaturik gabe du oraindik ere gure unibertsitateak. Irakasleak aurkitu eta prestatu beharra du, horiek irakaskuntzara eta ikerketara buru-belarri emanik jardun dezaten. Urtero-urtero irakasle-kopuru handiak bereganatu beharrean aurkitu da. Eta ho-

rrelatsu jarraituko du, gainera, datozen urteetan ere, irakas-kuntza guztia euskaraz eskainiko badu behintzat.

Ikasketak amaitu orduko irakaskuntzara iragan den irakasle ugari aurki daiteke EHUKo sail ezberdinetan barrena. Hau da, irakatsi behar dutena modu egokiz irakatsi ahal izateko prestaketarako ordu-kopuru handiak eman beharrean aurkitzen direnak oraindik ere. Irakaskuntza da irakasle horien kezka nagusia. Bigarren tokian geratzen da ikerketa, hirugarrenean edo laugarrenean geratzen ez denean.

Izan ere, irakaskuntzan jardun nahi duen irakaslea dokto-re-titulua eskuratu beharrean aurkitzen baita irakasten hasi orduko, Espainiako Unibertsitate-legediak horixe eskatzen due-lako. Eta doktoradutza-lanak burutu orduko bere irakas-postu-rako titularitatean pentsatzen hasi beharra izanen du. Irakatsi beharrak eta beste lan horiek burutu beharrak nahiko buru-hauste sortzen diote irakasle gazteari. Ezin sartuko da ikerketaren eremuko ur handitan horrela dabilena. Baina hona hemen kontraesana: bere burua titularitate-probetara aurkezten duenari zenbat eta nolako ikerketak egin dituen aztertuko diote epai-mahaikoek, hori ere horrelaxe erabakita dagoelako: irakastea bezainbat baitagokio ikertzea ere unibertsitateko irakasleari. Ez betarik ez aukerarik duenari guzti hori eskatuko zaio unibertsitateko bere lehen urteetan zehar. Baldintza horietan, zurrumbilo horretan, ezin burutu daiteke lan egokirik ez irakaskuntzan, ez ikerkuntzan eta ezta beste inon ere. Baina horixe da unibertsitate gazte guztien egoera, unibertsitate-eremua eratzeko eman diren legediek —Unibertsitatearen Erreformarako Lege Organikoak bereziki— ez baitituzte kontuan hartzen unibertsitateen artean dauden oinarrizko bereizketa horiek.

Gu-rean, ordea, horrelakoxea da egoera. Beno, larriagoa ere badela esan beharko litzateke euskaraz irakatsi beharrean aurkitzen direnen kasuetan bederen. Ze lehen aipatu guztiaz aparte, ikasleentzat gaiak euskaraz jartzen ere ahalegindu beharra izanen baitute horiek, euskarazko irakurgairik ez baitute izanen bestela euskal adarretako ikasleek.

Bidezkoa litzateke, beraz, Unibertsitatearen Erreforma-rako Lege Organikoan aurrikusten diren irakasle-motaz aparteko irakasle-moduak onartzea gure unibertsitaterako. Berehalako doktorego-tesiaran edo titularitatearen zamaren larritasunik gabe irakastera eta ikertzeraz emanak dauden edo egon nahi duten irakasleak ere behar-beharrezkoak ditu unibertsitate gazte honek. Ez doktoradutzak, ez titularitateak ziurtatzen dute —gaur-gaurkoz dauden moduan behintzat— irakasteko eta ikertzeko trebeziarik eta artezkotasunik. Behar direnak, ordea, horiexek dira: irakasle eta ikerlari trebeak. Sailen edo beste nolabaitetsuko instantzien esku utzi beharko litzateke irakasle horien egokitasuna epaitzeko eginkizuna eta erantzukizuna. Irakatsiz eta ikertuz molda daitezten irakasleak ere gai izango dira, geroago hala nahi izanez gero, doktoradutza-eginbeharrak eta titularitate-prestakuntzak beste zentzu eta patxada batez burutzeko. Sailak berak dira —nik hala uste behintzat— beren arloko irakas-kuntzaren eta ikerkuntzaren kalitateaz gehien kezkatzen direnak. Sail batzuk, historia luzeagoa dutelako, legeek dioten egoerara egokitzeko aukera hobea eta errazagoa dute. Eratze-eginkizunetan nahiko lanpetuta dabiltzan sailak ere badira. Premia oso desberdinak dituzten sailei arau berdinak eskatu beharko ote zaizkie epe labur berean? Ez dirudi zentzuzkoa denik! Presa eta urduritasuna ez omen dira aholkulari onenak gauzak ondo egin nahi direnean. Bide berriak urratu beharrean da, horrela ikusiz gero behintzat, gure unibertsitate hau. □

IKASKETA-PLANGINTZA BERRIAK

Erreforma-giroan sarturik dabil bete-betean gure unibertsitate hau. Garaiek eta eremu ezberdinetako jakintzaren egoerak horrela eraginda, lehen onartzen ez zen malgutasuna eskaini nahi zaie ikasleei beren ikasketen nondik-norakoa erabakitzeke orduan. Oinarrizko eta derrigorrezko ikasgaiekin batera hautazkoak ere izanen ditu ikasle bakoitzak: aukeratu-tako espezializazioa ez du itxia aurkituko, ikasturtez ikasturte zein gai ikasi eta gainditu behar dituen aurrez unibertsitateak erabakita; espezializazio bakoitzaren oinarriak eta egitura nagusia unibertsitateak berak —lege organikoaz Estatu oso-

rako eta unibertsitate bakoitzak bere eremurako— erabakita badaude ere, ikasle bakoitzaren esku uzten da orain espezializazioari bakoitzak bere izakera berezia eman diezaion. Hori dela eta hautazko ikasgai-andana zabal bat eskaini behar die fakultateak bertako ikasleei, horien artetik gogozkoen dituztenak eta baliagarritzat jo ditzatenak aukera ditzaten.

Ikasgai bakoitzaren balioa eta pisua, espezializazioaren barruan, Kredituen arabera neurtzen da: Kreditu bat= 10 ordu. Hau da, ikasgai batek 3 Kreditu dituela badio plangintzak, ikasgai hori 30 ordutan banatu eta emango dela adierazten da. Badira 12 kredituko ikasgaiak, baita 9, 6, 4, 5 eta 3 kredituz osatzen direnak ere. Gaiaren garrantziak, landu nahi den edo behar den sakontasunak erabakitzen du kredituen kopuruaren neurria kasu bakoitzean.

Aurrera-urrats handia suposatuko du modu berri honek unibertsitateko plangintzen antolakuntzan. Lanbidera begira ere eraginkortasun eta esku-hartze handiagoz parte hartuko du ikasleak bere ikasketen norabidean. Jakintzaren eta lanbideen egoera errealerara gehiago egokitu nahian hartutako erabakiak izan dira guzti horiek. Gurea baino aurreratuago dabiltzan hainbat eta hainbat lurraldetan aurrez eta urte luzez frogatutako ereduak da guztia.

E redu bezala aurrerapen nabarmena dela esan badaiteke ere, kalitatezko *irakaskuntza* gauzatzeko orduan nahiko arazo sortuko dio irakasle bati baino gehiagori. Kontuan hartu behar da 24 kredituko irakaskuntza ematera beharturik dagoela irakasle bakoitza, eta bakoitzak eman behar dituen irakasgaien kreditu-kopurua erabakitzea ez dagoela irakaslearen esku: dago-kion legediak ezartzen duena kontuan izanik sail bakoitzak erabaki behar du irakasgai bakoitzak nolako pisua izanen duen espezializazioan barruan. Aurreko plangintzan urte osoz hedatu ohi zen irakasgai bat 6 kreditura mugaturik aurki daiteke plangintza berrian, eta agian agertu ere ez da agertuko. Irakasgai hori bere ardurapean zuen irakaslea beste bi, hiru, lau edo bost gai berri prestatu beharrean aurki daiteke, beraz, araudi berriaren arabera oso denbora laburrean.

Aurreko atalean adierazi dena kontuan hartzen bada, bere doktoradutza-tesia edo titularitatea prestatu beharrak da-

karzkion urduritasunaz eta zamaz aparte beste hainbeste gai landu beharrak sortzen dion egoerak ez du baldintza egokirik zertzen irakaskuntza gutxieneko kalitate onargarri batez moldatu ahal izateko. Urte luzez irakaskuntzan eta ikerketan jardun aritu den irakasleak —tesia eta titularitatea aspalditxo gainditu ondoren— izan du nahiko aukerarik bere gustoko hainbat eta hainbat gai jorratzeko, aztertzeko eta lantzeko. Zailtasun handiegirik gabe eman ditzake horrelakoak hiru eta lau gai ezberdin, elkarren artean nolabaiteko lotura dutenak eta plangintza berriak egiterakoan «hautazko» bezala proposaturik sailak onartu zizkionak. Ez da horrelakoa azken urteotan, euskara hedatu beharraren eskariz, sartu berri diren ehundaka eta ehundaka irakasle hasiberrien egoera.

Arazo hori ere hortxe du Euskal Herriko Unibertsitateak. Estatatu osorako ezarri den legediak ez du ziurtatzen kalitatezko irakaskuntzarik, inolaz ere, gure unibertsitatearen esparruan. Egoerak diren bezalakoak direlarik, irtenbideak ere horrelakoxeak behar lukete izan. Ikasketa-plangintzetan malgutasuna eskaini bazaie ikasleei, malgutasunez jokatu beharko litzateke, era berean, plangintza berrien hedapenean ere. Ez da hori, zoritxarrez, gure kasua. □

IRAKASKUNTZA-IKERKUNTZA ETA FINANTZIAZIOA

Zentzuzko eta arrazoizko egitasmorik gauzatu nahi bada finantziario egoki bat ziurtatu beharra dago aurrez. Erakundeetatik behintzat kalitatezko irakaskuntza eta ikerketa eskatzen zaizkio EHUri. Arrazoizkoa ere bada eskakizun hori, unibertsitateetik sor eta atera daitezkeeen teknikari prestatuen esku egonen baitira oso epe laburrean herri honetako gidari-postu garrantzizkoenak: politikaren eremuan bezalaxe ekonomiarenean, osasunarenean, industriarenean, hezkuntzarenean eta bestelakoetan ere. Itxuraz, dirudienez, aintzakotzat ere hartzen du herri honek bere unibertsitatea: seme-alabek bertan toki bat aurki dezaten saiatzen dira guraso gehienak azken urteotan behintzat. Jarrera horrek ba ote du, ordea, oihartzunik erakundeetatik finantziario-gaietan unibertsitateak jasotzen duen laguntzetan? Egoera oso kezagarria da unibertsitateko arduradunen ustetan.

Aurreko ataletan aitatu denez, gaztea izateak hazkunde ikaragarria ekarri dio unibertsitate honi azken hamabost urte hauetan. Gaztea izateak eta «euskalduna» izan nahiak. Eta erronka horri eutsi nahi badio gizarte honek, finantzaketan bere ondorioak izanen ditu apustuak: irakaskuntzarako eta ikerketarako azpiegitura sendo eta emankor batez hornitu nahi bada unibertsitatea —azpiegitura moldatu ondorenean bere emaitzak kostu txikiagoz eman ditzan—, inbertsioak orain egin beharko dira. Unibertsitatea euskalduna ere izan dadila nahi bada, orain inbertitu beharko dira behar diren guztiak, hemendik urte batzuetara atzerriko unibertsitateekin ere konpetitu dezala nahi den neurrian behintzat. Ikerlariak eta euskal irakasle egokiak eduki nahi baditu herri honek, hasierako urte hauetan inbertsio larriak egin beharko dituzte bertako erakundeek, horretarako behar diren kontrolbide guztiak onartzuz, jakina. Unibertsitate barnetik begiratzuz, ordea, ezinbestekoa, behar-beharrezkoa duena ere zalantzan jartzen zaiolako susmoa hartzen da. Batek badaki ekonomi egoera ez dela on-on horietakoa eta edozein egitasmoren finantzaketarako arazoak egonen direla edozein ertzetatik begiratzen zaiolarik ere. Baina herri baten oinarrian eta etorkizunerako hil ala biziko garrantzia du unibertsitateak, hortixe etorriko baitzaio aurrerapiderako ekarpenik nagusienetako bat. Besteren menpe egonen beharko du, bestela, etorkizun zalantzakor eta luze guztian zehar. □

SOZIOLINGUISTIKA

KIKE AMONARRIZ

EUSKARAREN JARRAIPENA

Hilabete hauetan, soziolinguistika-alorrean mugarri gerta daitezkeen bi argitalpen ezagutu ditugu: «Euskararen jarraipena» batetik eta «Euskara Nafarroan» bestetik.

Lehenaren egilea Xabier Aizpurua izan dugu eta 1991n Euskal Herri osoan burutu zen Azterketa Soziolinguistikoa-ren datuak eskaintzen zaizkigu bertan.

1977an Euskaltzaindiaren enkarguz, SIADECOK burutu zuen Azterketa Soziolinguistikoaz geroztik, ez zen Euskal Herri osoa hartzen zuen tamaina honetako lanik egin.

Nabarmentzekoa da lanaren sustapen eta garapenean hiru lurraldetako administrazioek hartu dutela esku: Eusko Jaurlaritzako HPIN, Nafar Gobernuako HPZN eta Iparraldean Euskal Kultur Erakundea. Aurrera begira garrantzitsua litzateke, ikerketa zehatz honetarako lortu den lankidetzarekin jarraitzea eta lankidetzari hori «corpus» eta «status» mailako beste ihar-deretara zabalduz, lurralde desberdinetako hizkuntz politikak koordinatze eta bateratze aldera jotzea.

Irakurleak prentsan irakurrita jakingo duenez, liburuan euskararen ezagupen, erabilpen eta euskararekiko interes eta jarrerei buruzko informazio zabala jaso daiteke.

Emaitzak ezagutu nahi dituenak liburuan aurki baditzake ere, jakinmina pizteko, azken atalean azaltzen diren ondorioetarik batzuk aipatuko ditugu:

- Hizkuntz egoerari dagokionez, aniztasuna da nagusi Euskal Herrian: adin-multzo, eremu geografiko nahiz beste aldagaien arabera ezagupen-tasetan, jarre retan edo erabilera-proporzioetan, esate baterako.
- Oro har, euskararen aurrerapena handia izan da, bai hiztunen kopuruari dagokionez, bai hedapen geografiko nahiz funtzionalei dagokienez.
- Hizkuntzaren garapenerako, belaunaldiz belaunaldiko transmisioak duen garrantzia nabarmendu da azterketan zehar.
- Euskaraz hitz egiteko aukerak betetzen direnean euskaldun gehienek normalean, euskaraz hitz egiten dute beren artean.
- Faktore sozio-estrukturalak (euskaldunen dentsitatea zonaldean edo harreman-sarean) eta psikolinguistikoak (gaitasun-

-maila, jarrerak,...) dira euskararen erabileran gehien eragiten duten arrazoiak.

- Euskal Herriko biztanle gehienak euskararen erabilera sustatzearen alde daude (batzuen eta besteen artean aldeak handiak izan arren).

- Euskaldunak erabat itxuraldatu dira, beren ezaugarriak eta banaketa geografikoa etengabe aldatzen ari baitira.

Gaur egungo euskararen egoera orokorra ezagutu edo aztertu nahi duenarentzat beraz, ezinbesteko liburua.□

EUSKARA NAFARROAN

Bestalde, argitaratu berria da ere «Euskara Nafarroan» liburua. 1991ko Nafarroako biztanleriaren eta etxebizitzaren zentsuko datu soziolinguistikoak biltzen ditu Francisca Zabaletak atondu duen liburu honek.

1986an argitaratu zen datu-bilduma baino askoz ere multzo osatuagoa kaleratu da oraingo honetan.

Nafarroako euskaldunen (% 10) eta ia-euskaldunen (% 7) ezaugarriak ezagutu ditzakegu, orokorrean eta eskualdeka. Irakurleari oso erabilgarria gertatuko zaion beste atala, udalerrrikako datuak adin-taldeen arabera eskaintzen dituen da.

Datuen azaleko gain-irakurketa eginez, esan genezake, euskaldunak oraindik ere minoria direla Nafarroa osoari dagokionez, eta zer esanik ez eskualde mistoan eta ez-euskaldunean. Bi eskualde hauetan hala ere, euskaldunen kopuruek eta proportzioek gora egin dute, oso erritmo motelean izan arren.

Beste datu argigarri bat: berreskurapen-prozesua Nafarroan, Euskal Autonomi Elkartearen baino beranduago abiatu zen eta erritmo motelagoan doa aurrera.

Nafarroako 3 hizkuntz eskualdeetako egoera bestalde, guztiz desberdina da. Eskualde euskaldunean euskaraz ongi mintzatzen direnak % 61 dira, mistoan % 6 eta ez-euskaldunean azkenik, % 1.

Liburuan aurki genitzakeen hamaika datu interesgarriren artean, esate baterako, oso nabarmen antzeman daitezke hizkuntzen arteko gatazkan, une honetan Nafarroan gertatzen ari diren bi prozesuak:

- Batetik, euskararen galera. Adibidez, Garaioan (137 biztanle), 11 euskaldun daude: 25-50 urte bitartean 2, eta 50 urtetik gora 9. 25 urtetik beherako 40 haur eta gazteen artean ez dago euskaraz ongi mintzatzen denik, 10ek nekez ulertzen duten arren.

- Bestetik berriz, euskararen berreskurapena. Adibidez, Lizarran (12.453 biztanle), 65 urtetik gorakoen artean euskaraz ongi mintzatzen direnak % 2 dira eta 6-11 urtekoen artean berriz % 23.

Datu hauen arabera, Nafarroan dauden 265 udalerrietatik, euskaraz ongi mintzatzen denik ez dutenak 34 dira, eta euskararen inolako ezagupenik ez dutenak (ezta nekez ulertzen duenik ere) 12. 34 udalerrri horietatik, denak 800 biztanle baino gutxiagokoak dira eta 3 alde batera utzita beste 31, 300 baino gutxiago dituztenak.

Hala ere, garbi geratzen da datuotan ere, eskualde guztietan aurrerapenak gertatu diren arren Nafarroako errealitate soziolinguistikoak oso desberdinak direla eta badirela euskarekin ia inolako ukipenik ez duten udalerrri eta zonaldeak.

Euskarak legedia eta babes ofizial mailan Nafarroan ez du oinarritzko minimorik eskuratu eta hutsune horren ondorioak garbi nabari dira emaitzetan, eta Euskal Autonomi Elkartearen aldean, batez ere, berreskurapen-prozesuaren hedadura txikiagoan eta erritmo motelagoan.□

HIK HASI

Ikasteko hamaika gai eta artikuluko jorratzen ditu euskal irakaskuntzaren barruak astindu eta hausnarketarako bideak zabaldu nahi dituen aldizkari berriak.

Ongi etorria (eta harpide asko) opa nahi nizkioke lerrootatik aldizkari jaioberriari.□

ZER DA ALFABETATUA IZATEA?

1991ko eroldaren arabera Euskal Autonomi Elkarteko euskaldunen % 68 eta ia-euskaldunen % 64 alfabetatuak ziren, euskaldunen artean beren burua alfabetatugabetzat jotzen zutenak % 9 zirelarik.

Nafarroan datuak makurxeagoak dira: euskaldunen % 57 eta ia-euskaldunen % 39 alfabetatua eta euskaldunen % 16 alfabetatugabea.

Datu hauen aurrean «alfabetatu» kontzeptuaren anbiguotasuna nabarmen azaltzen da:

- Alde batetik harrigarria egiten zaigu, horrenbeste euskaldun eta ia-euskaldun izatea euskaraz ongi irakurri eta idazteko gai.
- Bestetik ordea, ez da egia (ez behintzat gaztelaniarekiko edo frantsesarekiko erabiltzen den zentzu berean) euskaldunen artean horrenbeste (% 9-16 artean) alfabetatugabe dagoenik; gaizki edo ondo, irakurtzen eta idazten bai baitakite.

Euskaraz (baita euskara gai bezala hartu dutenak ere) eskolatu diren haur eta gazteak, alfabetatutzat har daitezke, inolako zalantzarik gabe, nahiz eta erabateko zuzentasun gramatikalik ez lortu izan.

Heldu eta zaharrei dagokienez bestalde, eta beste gauza askoren artean, euskararen idatzizko presentzia publikoari eta komunikabideei esker, euskara irakurtzeko ohiturak zabaldu eta zailtasunak murriztu egin dira (zenbat dira gaur egun «herria» idazteko esan eta hitz hori «h»rik gabe edo «r» kakotxdunarekin idatziko luketen euskaldunak?).

Guzti honekin zera esan nahi dut:

- Euskaraz idatzi eta irakurtzeko gaitasuna izugarri hedatu dela azken urteotan eta «alfabetatugabe integralik» ia ez dela geratzen Euskal Herrian.
- Gutxi direla hala ere, beren iharduera guztiak euskaraz (idatziz eta irakurriz) gara ditzaketen pertsonak.
- Eta beraz, neurria non jartzen den, alfabetatuen kopuruak asko alda daitezkeela.

P roba zuzenik egin ezean beraz, oso kontuz erabili beharko ditugu alfabetatze-mailari buruzko datuak, gertatzen baita ezer gutxi dakienak, erdaraz alfabetatua delako euskaraz ere alfabetatua dela erantzutea, eta EGA titulua eskuratu duenak, oraindik ere asko ikasi behar duelakoan bere burua erdi-alfabetatutzat jotzea.□

EAEKO AUZITEGIAK ETA NOTARITZAK

Ez da kontu berria. Hizkuntz normalizazioa gutxien garatu duten esparru ofizialen artean, beti eta salbuespenik gabe, Justizi Administrazioa aipatu izan baita:

«Aintzat hartu ezean, hizkuntz utzikeria horren ondorioak larriagoak izango dira, batez ere, pertsonaren bizi-hobekuntzara zuzendurik dauden zerbitzuetan (Justizian, Herrizaingoan, Osasun-erakundeetan, etab.)». (Euskararen Aholku Batzordeak 1993an argitaraturiko «Euskararen Politikarako Oinarrizko irizpideak»).

Euskal Herriko Autonomi Estatutuaren 35. artikulua Justizi Administrazioan hizkuntz normalizazioa bideratzeko oinarrizko xedapenak eman zituen:

- Magistratu, Epaikari eta Idazkarien izendapenean euskara ezagutzen dutenei lehentasuna ematea.
- Pertsonala hornitzeko sistemetan euskara ezagutzen dutenei lehentasuna ematea.

Guzti hori horrela izanik ere, egia da Euskal Autonomi Elkarteko auzitegietan hizkuntz normalizazioaren aldeko aurre-erapausorik ez dela eman. Salbuespen bakarrak, itzultzaileek betetzen dituzten lanpostuak, eta epaile euskaldun eta euskaltzale (gutxi) batzuren lana.

Arazoak bere gordintasun osoan azaldu behar izan du, era gordinegian aukeran («morbo» ukitu batzuk eta gutzi), hedabideetara eta eztabaida publikora pasa ahal izateko.

Abokatu batzuk itzultzaileei, lekukotza faltsua dela eta jar diezazkieten kereilak direla-eta txinpartak sortu dira euskal prentsan.

Garbi dago ordea, arazoa ez dela inondik ere, ez itzultzaileen lana, ez beren kopurua edo gaitasuna. Hizkuntza oinarri eta biltarteko duen iharduera honetan, egoera normalizatzeko dagoen modu bakarra, eztabaidan zehar garbi geratu den bezala, justizi administrazioak euskaraz funtzionatzeko gaitasuna lortzea da.

Dagoeneko 1987an Donostian burutu zen II. Euskal Mundu-Biltzarreko Euskara Biltzarrean, Andres Urrutia Ondarro a-ko notario ezagunak «euskara eta dokumentu notarialak» txostenean honela zioen (geroztik ederki landu du gaia hamaika artikulu eta liburutan):

«Horregaitik gaur zuzenbide munduan protagonista diren hainbat erakunde publiko zein pribaturen euskalduntze prozesuan sartzeaz aparte (...), euskarari «espazio linguistiko-juridiko» berezi bat ekarri behar diogu, berea, gai hauetan inolako laguntzarik gabe (itzulpenik gabe batik bat) gure eginkizunen tresna bihurtu arte».

Helburu hori lotzeko euskararen aldeko indar guztiak elkartu egin behar dira (epaile, abokatu, itzultzaile....) eta ez elkarren aurka jarri, inora ez daramaten eztabaida antzuak alde batera utziz, eta Justizi administrazioaren euskalduntzea helburu izanik estrategia amankomunak landuz.

Gauza beretsua gertatu da notaritzekin. Eginbide notariala euskaraz burutzeko zailtasunak dituztela salatu dute 52 udaletako ordezkariak (tartean EAJ, PSE-EE, HB eta EAko alkateak).

Batzuetan badirudi 15 urte atzera egin dugula.□

ZERUA GOIBEL

Kezka. Kezka da nagusi euskalgintzan. Kezka zabala. Adar eta iturri asko biltzen dituen kezka sakona.

Euskal Komunitate Autonomoan gobernu berria osatzearekin itxaropenari leiho bat zabaldu zion euskalgintzako hamaika

sektorek (administrazioaren barruan eta kanpoan). Ordurarteko dinamikak aldatzea eta zabaldutako lan-ardatzak indarberritzea helburu zutenek itxaropentsu hartu zuten egoera berria.

Hilabeteak joan dira ordea, eta euskalgintzak hurrengo urteetan bizi beharko duen giroa uste baino okerragoa izango ote den beldurra zabaltzen ari da bazterretan.

Aurretik hartutako konpromisuak direla medio, euskarentzat izendatuta zeuden diru-partidek ez dute igoera nabarmenik izan, jaitsi ez direnean. Badirudi, hizkuntz eta kultur politika zuzenduko dituen lan-talde berriak, eskuak ez eta patrikak lotuta aurkitu dituela.

Udal, foru-aldundi eta Nafar gobernurako hauteskundeak ere pasa dira, eta ez dirudi hizkuntz normalizazioari dagokionez, oro har, utzi duten panorama aurrekoa baino hobea izango denik. Izatez gerotan okerragoa, kasu askotan bederen.

Abiapuntuko datu bezala, euskaldunok goimailako agintari euskaldun gutxiago izango dugu aipatu erakundeetan hurrengo lau urteotan. ETB1ean eta Euskadi Irratian behintzat, auke-ra gutxiago hainbat informazio lehen eskutik euskaraz eskaintzeko. Nahiago nuke gainera, hori balitz emaitza horiek utziko duten hizkuntz ondoriorik okerrena.

Giro politikoak ere ez dirudi, euskalgintzaren garapen autonomorako egokiera erraztuko duenik. Nekez (gero eta nekezago) hartuko dute elkar euskalgintzan, politikagintza-mailan espaloi desberdinetan aurrez-aurre (gero eta hurbilago) aurkitzen direnak.

Eta bitartean, honez gero konponduta egongo zirela ziurtzat jotzen zen hainbat gai, oraindik ere pil-pilean... edo kalean.

Giro nahasi honetan euskalgintzak bere indarrak akitzen dituen bitartean, hizkuntz normalizazioaren aurkako hainbat diskurtso zabaltzen eta hedatzen ari da.

Eta gu hemen, beti gu hemen.□

TOLOSA HIRIBIDEA. 103-1. C
TEL. (943) 21 80 92
FAX (943) 21 82 07
20009 DONOSTIA

